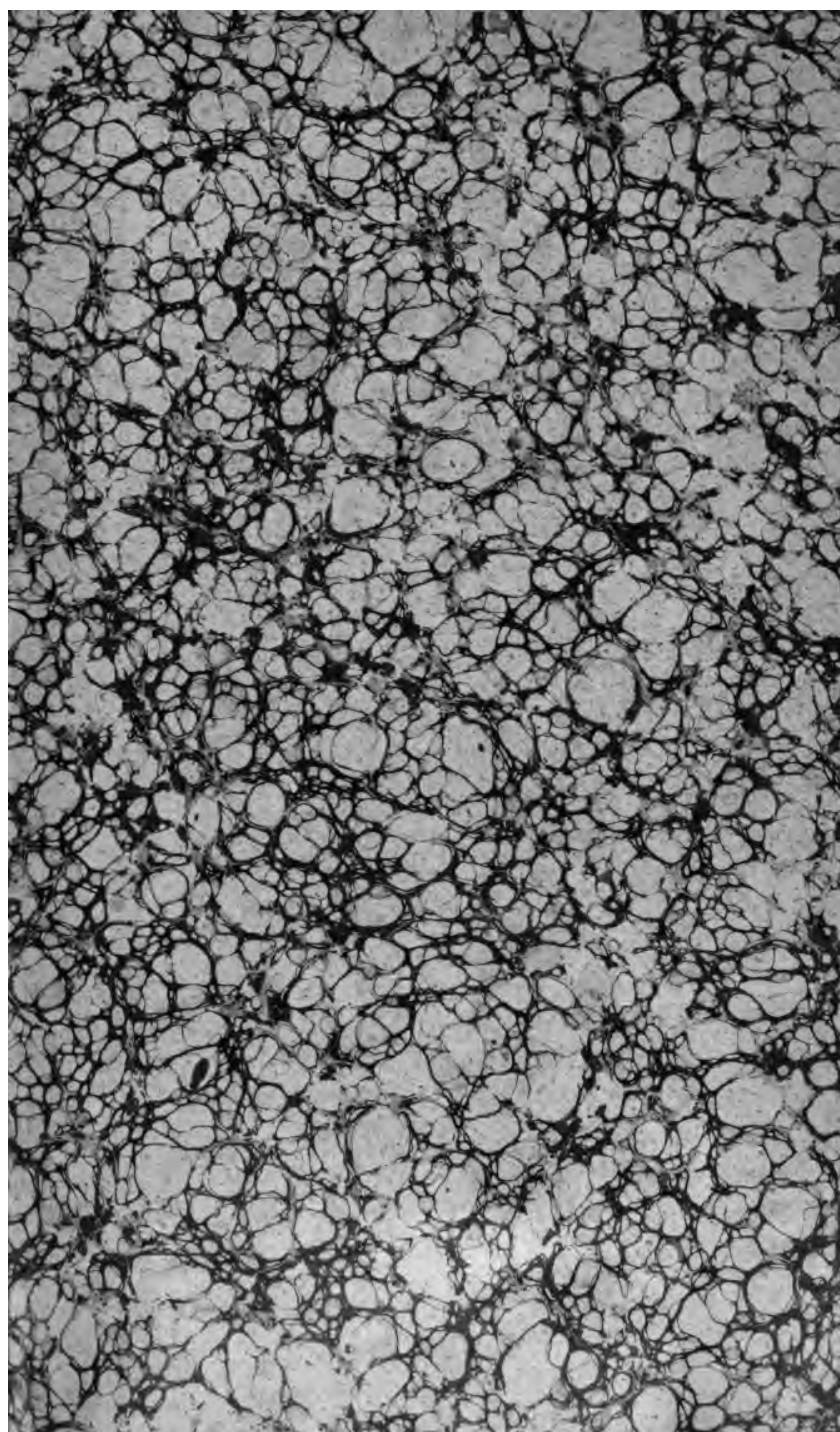

Bidrag

til

den danske Literaturs Historie

af

N. M. Petersen.

I.

Middelalderen.

Udgivet

af

den danske historiske Forening.

Kjøbenhavn.

Trykt hos Brødrene Berling.

1853.

De danske Sproglærdes Ældste,

Hr. Etatsraad, Prof. Dr. S. N. J. Bloch,

min og manges uforglemmelige Lærer,

med Ærbødighed og Kjærlighed

tilegnet.

Fra Slægt til Slægt gaar Ordet ud,
Saa blødt, ſaa ſtærkt tillige,
Livſaligt, thi det kom fra Gud,
Og minder om hans Rige.

Graahærdet Lærer ſamler rundt
Om ſig den yngre Gruppe,
Men hvad ham Herren har forundt,
Det foſtred ſølvhvid Gubbe.

Han vakte op den unge Sands
For gæve Ord og gilde;
Og intet Sind var mildt, ſom hans,
Den klare Vidſkabs Kilde.

Indhold.

Side

Anden Periode. (1250—1500)

Side

Side

Forord.

1. Den danske Literatur har ingen sammenhængende Historie før Reformationen. Danmarks Middelalder lader sig vistnok historisk samle i et Billede, men dette Billede reflekterer sig kun ufuldkomment i Literaturen. Middelalderens Literatur er kun til i Brudstykker; en stor Del deraf er Efterligninger og Oversættelser, uden ejendommelig Originalitet. Og paa enkelte Partier nær, der paa vedkommende Steder paa ny træde frem, og maa drages ind i den senere Literaturs Historie, staar Middelalderens Udvikling saa langt borte fra Nutidens, at Granskerens vigtigste Formaal hidtil næsten kun har været det sproglige. Ikke desmindre vilde vor Literaturs Historie uden Middelalderens mangle sin Begyndelse. Det syntes derfor passende, at meddele en Udsigt over den som Indledning. Det er det jeg her har forsøgt. Denne Oversigts Formaal kunde da ikke alene være sprogligt. Dertil vilde desuden kræves større Meddelelser af Sprogprøver, end en Udsigt kunde tillade. Den skulde omfatte de forskjellige Retninger, i hvilke Literaturen har aabenbaret sig, og den skulde tillige, saavidt muligt, sætte dem i Forbindelse med de historiske Omgivelser. Angivelsen af Literaturens Produkter skulde være nogenlunde fuldstændig; saa at Læseren, ved at gjøre sig bekjendt med dem, kan danne sig en bestemt Forestilling om Æmnerne og deres Behandling.

Men i begge Henseender frembøde sig Vanskeligheder nok. Den historiske Forbindelse viste sig sjelden i sin fulde Klarhed i de historiske Kilder. Og vigtige Haandskrifter ere endnu næsten kun bekjendte af Navn. De skulle først drages frem for Lyset og drøftes. Det var oprindelig min Agt, at lade dette mit Forsøg henligge, indtil det var skeet; og kun tilfældige Omstændigheder have foranlediget, at jeg nu meddeler det. Paa den anden Side kunde denne Udsigt uden synderlig Umage have været udført langt vidtløftigere, men Udbyttet vilde næppe være blevet synderlig større. Enkelte Dele, som Saxo, Lovene og nogle faa andre, ere saa omstændelig drøftede, at der om dem kunde meddeles udførlige Monografier. Men det blev nødvendigt, at indskrænke disse Partier, der vidtløftig udførte vilde staa i Misforhold til det øvrige Stof, og kun at meddele eller hentyde til de væsenligste Resultater. Fuldstændigere Oplysninger maa Læseren søge i de Kilder, til hvilke jeg har henviist. Disse Bemærkninger fandt jeg det fornødent at forudskikke. Finder nu nogen, at Skildringen af denne vor Literaturs Begyndelse er mager, ja i visse Dele utilgivelig tør, saa maa Undskyldningen derfor hentes fra Stoffets Natur. Ingen vil vente, at Forskeren skal plukke duftende Lilier paa øde Heder eller forvandle en Bondehaves enkelte Blomster til fyldte. Den Erfarne veed, hvilken Forskjel det er, naar det righoldige og bøjelige Stof former sig af sig selv, og naar det sprødt og springfærdigt hvert Øjeblik falder i Stykker under Hammerens Slag.

Hedenold.

2. Saxos ældste Bøger. Runer. Indskriften paa Tryggevældestenen.

Literaturen før Kristendommen danner Indgangen, Forhallen, til Middelalderens. Men fra Hedenold gives der ikke noget, der kunde kaldes en særegen dansk Literatur. Hvad der kan have været til, og endnu er til deraf som Brudstykker, slutter sig til den almindelig-nordiske. Alle Hedenolds Sange og Sagn staa i umiddelbar Forbindelse med hele Nordens, og have udenfor denne Forbindelse ingen Betydning. Al nordisk Kultur i Hedenold maa overhovedet samle sig i et fælles Brændpunkt, og frembyder udenfor det kun adspredte Straaler, der hverken lyse eller varme.

Men det Spørgsmaal maa dog her berøres, om Danmark har haft Del i denne almindelige Kultur. Nogle nægte det. Andre antage, at den Kultur, der herskede i de nordiske Tvillingriger, tog sin Begyndelse ved Eideren, og at det Sprog, der udgjorde Grundlaget i alle nordiske Dialekter, og i sin stærkere udviklede Form er bekjendt under Navn af den danske Tunge, havde sin Grændse her imod Syden. I saa Fald maa ogsaa Danmark have haft sin Andel i den Kultur, som vi kjende af dens Gjenklang fra Island. Gjenklang forudsætter Klang. Men fra Island lyder just det igjen, at den danske Tunge, der umulig kunde bære dette Navn uden at være til i Danmark, var alle nordiske Landes fælles Tungemaal. Mindet om danske Konger, der udstrakte deres Herredømme over store Strækninger af Sverrig, blev bevaret i Aarhundreder i Skjaldesange, hvis Brudstykker Island har bevaret; og Nordmanden forsmaaede ikke at

gjentage dem, for at opmuntre Helten til Kamp. Andre Sangrækker give Gjenlyd af store Folkekampe paa Danmarks sydlige Grændse. Danmark havde levende Del i Nordens Handel og Vikingliv; og store Handelsflaader samledes i de danske Vande og Strømme. I den ældste Rejseefterretning fra Norden, Ottars Rejse, mødes vidunderlig nok Mindet om det nordligste Land Helgeland og den sydligste By Hedeby hos den engelske Konge Alfred. De Myther, som Island har opbevaret, ere for største Delen fødte udenfor det, og havde tildels deres Hjem ikke blot i Danmark, men endnu længer mod Syden. Den ældste Sang, der haves om Stændernes Udvikling (Rígsmál) slutter med Kongemagten, som Island ikke kjendte, men hvis Oprindelse fejres i de ældgamle danske Sagn om Skef og Skjold; ja, Sangens Dan og Danp sætter jo Sagnet hen til Danmarks sydlige Grændse. Det i Vøluspaa og nogle andre faa Steder forekommende, for Island ubekjendte, Ord undorn bruges den Dag i Dag ganske almindelig af Almuen i Fyn. Og der mangler næppe flere Beviser for, at Danmark ikke har været ganske udenfor den Kultur, hvis ældste mest fremtrædende Hovedsæde upaatvivlelig har været i det sydlige Norge.

Imidlertid ere næsten alle danske Levninger henvejrede af Kristendommen og Latinen, som den førte med sig, saa der er kun to Ytringer til, som her kunne mindes: de ældste Sange og Sagn hos Saxo og de danske Runeindskrifter.

Omtrent den første Halvdel af Saxos danske Historie meddeler os ikke Historie, men Oldtids-Sange og Sagn. Hvor meget end Tidens og Saxos egne Forestillinger, der hvor han reflekterer, kan have fordunklet det oprindelige Grundlag, de Sange, han meddeler, ere ægte. Naar man afklæder dem de Tilsætninger, han har føjet til, for at vise sin Færdighed i Latinen, kan man gjenkjende ikke blot den

oprindelige Tanke, men selve Ordene i det gamle Sprog, og derved overtyde sig om, hvad han udtrykkelig siger paa flere Steder, at det er fædrelandske Sange, der vare til i Modersmaalet. Han røber ogsaa Kundskab om Nordens almindelige Forholde: Han kjender de tre Hovedguder, Odin, Thor og Frej (Frø); Odin som den Enøjede og som Digtekunstens Gud (Uggerus vates), Thors Hammer (clava), Frøbloth, o. desl. Edda lader Skaftet paa Thors Hammer blive for kort; Saxo lader Hoder hugge det af (Vinteren hemmer Thors Virksomhed). Mythen om Balder, Hoder og Nanna var ham ikke ubekjendt, skjøndt han forvandler den til Historie; ligesaa den om Rind og hendes Søn som Hævner. Han kjender Hel (Proserpina) og Livet i Underverden; Striden i Valhal, Oprindelsen til Frejas Brisingemen, o. s. fr. Mythen om Vinterguden Oller med hans Skøjter giver han en Oplysning om, der mangler i Edda. Jætter (Gigantes) ere ham velbekjendte, og han har Fortællinger om nogle (Vagnhoft og Haphli), som Edda kun kjender af Navn. Ligesaa klart er det, at han kjender Norner og Valkyrier, Brugen af Trolddom og Seid, Runer indskaarne paa Træ og lagte under et Ligs Tunge, Fostbroderlaget, der blev indgaaet ved at blande Blod sammen, Berserkegangen og lignende nordiske Tilstande. Heller ikke er det hans Sange alene, hvori tilsvarende Udtryk findes i de islandske Kvad; naar man oversætter hans Ordsprog paa det gamle nordiske Sprog, komme de behørige Rimstave deri tilsyne; og nogle af hans Tankesprog forekomme i Haavamaal. Der er saaledes Grund nok til at antage, at Danmark har været delagtig i den almindelige nordiske Literatur i Hedenold; ja Saxo kan tjene til at berige den. Ikke blot ere hans første Sange egne for ham; han er tillige den eneste, der fuldstændig meddeler Bjarkemaalet (exhortatio-

num series, húskarlahvöt) i sit ældste oprindelige Indhold, der stemmer med nogle af de Brudstykker som Islænderne besidde, men tillige indeholder langt andet og mere. Ogsaa om Stærkodder har Saxo meddelt Sange, hvoraf Snorres Edda (under Starkaðarlag) meddeler nogle Brudstykker, og ham alene skylde vi Bevaringen af Stærkodders Svanesang, hvis Ypperlighed lader sig ret godt skimte igjennem den latinske Omskrivning. Sangen om Braavalleslaget, der senere af Islænderne er opløst i Prosa, viser sig endnu hos ham, som det den Tid maa have været, som en Sang med Rimstave. Om Erik den Veltalende synes Saxo at have besiddet en hel ældgammel Saga. Ligesaa om Amled i Jylland, hvoraf Edda kun kjender en Antydning (Amloða kvern). En udførlig Betragtning heraf vil hjemle Danmarks Deltagelse i den fælles nordiske Udvikling, men Udførelsen kræver en Sammenstilling med de islandske Kilder, der henhører til den nordiske Literaturs Historie i Hedenold.

En Vandring gjennem Fædrelandet, Mængden af dets hedenske Minder og den bestandig fortsatte Opdagelse af ny, mange Egnes Overfyldning med Høje, i Forbindelse med Læsningen af de nordiske Sagaer, fører den ungdommelige Fantasi tilbage til hin Tid, da disse Høje højnede sig endnu mere, da Bautastene stode langsmed Vejen, og mindede Vandreren om en Slægt, der havde taget Afsked, om hin Tid, da der ved hver større Landsby laa Ættehøje omkrandsede med Stene, og Runestenen, Ordets levende Minde, hævede sig over Dyssens Kamp eller ragede frem paa Spidsen af Varden. Thi op af selve Søen rejste Stenvarden sig; Bølgerne, der sloge sammen om dens Fod, hviskede om Stordaad; og naar Snækkerne droge forbi, hævede Øjet sig til dens Top, for at drage Mindet ind i Sjælen. I smaa Lunde og i tykke Storskove lagde de mindre Høje sig rundt

om den store, ligesom Sønnernes Daad rundt omkring Fædrenes, bestandig mindre og mindre. Men hin Tid tør ikkun skues igjennem Fantasien, der ikke ænser dens Raahed; Virkeligheden byder os fra den kun nogle kolde Stene med en halv Snes levende Ord.

Disse levende Ord tilsammentagne og forbundne danne ogsaa en Slags Literatur, Runeliteraturen, der endog strækker sig langt ned i Tiden, indtil 1400. Men dens egenlige Interesse ligger ikke i selve dens Indhold; paa nogle faa Indskrifter nær er det tomt. Og det er gaaet denne store, vidtadspredte Bogsamling, som de andre. Den ugudelige Slægt, der af økonomiske Hensyn har forvandlet Kjæmpehøjen til en Kartoffelmark, Kirkegaarden til en Slagterbod, og som lader kristne Ligstene ligge til Trin foran vore Døre, for at slibes af af vore Hæle, har handlet ligervis med hine Stenblade; den har revet dem om, sat dem ind i Kirkemure og kløvet dem til Broer og Veje. Og hvad der har undgaaet Ødelæggelsen, har ofte skuffet den alvorlige Granskers, hvis Glæde undertiden var saa meget større, som den var selvskabt, indbildt. Naar det spejdende Øje har fundet en Runesten, naar den er maalt paa kryds og paa tværs og omhyggelig beskreven, hvilket sædvanlig løber ud paa, at det er en stor Kampesten; naar Bogstavernes Længde er bestemt, deres Stilling og Betydning, saa læser man gjerne Navnet paa en Mand, som ingen kjender, og som hans vigtigste Bedrift, at han er død; eller det gaar endog, som med Skivumstenen: man læser tydelig, at Mindestenen er rejst over den bedste og første Mand i Danmark (manna beistr i Danmarku ok fyrstr), men saa mangler Navnet, og det tør dog ingen Fantasi udfylde, end ikke den dristigste. Alle disse Indskrifters Interesse ligger nærmest deri, at de ere til, i en saa lang Aarrække og saa langt tilbage, fra

Hedenskabets Tid; deri, at Sproget i dem er danskt og dog ligt det øvrige Nordens. Uden just at berige eller bekræfte Historien ved deres Indhold, hvilket hidtil kun har været Tilfældet med Jellingestenene, give de derimod et tro Billede af Sproget og dets Beskaffenhed fra Hedenold af indtil Absalons Tider. Deres Samling og Forklaring vil derfor, især naar de sammenlignes med de Svenske, yde Sproggranskningen et vigtigt Stof; og hvo der vil fremstille Sprogets Udvikling maa begynde med Prøver af disse Indskrifter fra Hedenold. De vigtigste ere Snoldelev- og Tryggevældestenene fra Sjælland, Tirstedstenen fra Laaland, den Glavendrupske fra Fyn, Jellingestenene i Jylland. Som Exempel paa Sproget hensættes Indskriften paa Tryggevældestenen:

Raknhiltr [Ragnhildr] sustir Ulfs sati stain þansi auk karþi [gerþi] hauk [haug] þonsi auft Runulf uar [var, ver] sin klomulan [glomulan] ma(n) auk skaiþ þansi (um v)airbis. Fair uarþa nu (f)u(t)ir þo(m) batri. — Sa uarþi at rita, is ailti stain þonsi iþa hiþan traki [dragi].

Ragnhild, Ulfs Søster, satte denne Sten og gjorde denne Høj efter Runulf sin Ægtemand, en veltalende Mand[1], og denne Skedgaard der omkring. Faa Mænd vorde nu fødte bedre end ham. — Den være forbandet, der vælter denne Sten eller drager den herfra.

---

1) Ordet glomul, glamul, glömull, af at glama, er efter C. Säve endnu gullandsk. Betydningen af at glama strækker sig fra at snakke, tale, til at skraale. Det er ogsaa norsk (glama, larme, skralde. Landstads Norske Folkeviser S. 416). Vort Glam hører dertil.

Middelalderen.

3. Perioder. Kilder.

Literaturen i Middelalderen lader sig historisk opfatte i flere mindre Afdelinger, der kunne samles i to større Perioder. Tiden fra Kristendommens Indførelse til Svend Estridsen er mærkelig nok ved Bedrifter; men først Svend Estridsens og hans Sønners Regjeringstid, hvor Kristendommen blev grundfæstet, yder literære Frembringelser i Danmark selv. Paa Borgerkrigene fulgte Valdemarernes Tidsalder, mærkværdig ved Erobringer og Love. Hele denne Tid kan henføres til een Periode, fra Kristendommens Indførelse til Valdemar Sejrs Død, 1000—1241 eller med et rundt Tal 1000—1250. Danmarks Aftagelse og Opløsning fra Kong Abel til Mellemriget efter Kong Christopher den Andens Død (1250—1340), Rigets Samling under Kong Valdemar Atterdag og de nordiske Rigers Forening under Dronning Margrete (1340—1397) danne mærkelige Tidsrum i Landets Historie; Unionen (1397—1520) vilde, ogsaa i literær Henseende, danne et endnu mærkeligere, hvis den havde haft mere indgribende Virkning paa de enkelte Rigers Udvikling. Et Grændsepunkt kunde man tænke sig ved Stiftelsen af Kjøbenhavns Universitet 1478, men der hengik en rum Tid førend det kan siges at have befrugtet Literaturen. Det vigtigste Vendepunkt i literær Henseende er Bogtrykkerkunstens Indførelse. Den anden større Periode bliver da fra den Valdemarske Tidsalders Ophør til Bogtrykkerkunsten, 1250—1493 eller med et rundt Tal 1250—1500. Herved kommer Middelalderens Literatur til at omfatte den oprinde-

lig haandskrevne Del, saa at den nyere Literaturs Historie tager sin Begyndelse efter Bogtrykkerkunstens almindelige Brug.[1]

---

[1]) Foruden de i Almindelighed korte Bemærkninger, der findes i de almindelige danske Literaturhistorier eller Udsigter over Literaturen: af J. L. Heiberg (Udsigt over den danske skjønne Literatur. Som Ledetraad ved Forelæsninger paa den kongelige militaire Høiskole. 1831), C. A. Thortsen (Udsigt over den danske Literatur. Tredie Oplag 1851), A. G. Rudelbach (Artiklen Dänische Literatur und Sprache, i Ersch und Gruber, Allgemeine Encyklopädie der Wissenschaften und Künste, 1ste Sect. 29. Th. S. 44), X. Marmier (Histoire de la literature en Danemarc et en Suède. Paris 1839) — gives der til Middelalderens Literatur i Almindelighed især følgende Hjælpekilder: J. Grammii Oratio de origine et statu rei literariæ in Dania et Norvegia usque ad fundatam universitatem Hafniensem, i Dänische Bibliothek, 7, 440; R. Nyerups Historisk-statistiske Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge, Kbh. 1803 ffg.; C. Molbechs Oversigt over det danske Sprogs Historie, foran Sammes danske Ordbog, Kbh. 1833; samt om Slesvigs Forholde i Særdeleshed: Prisskrifter angaaende det danske Sprog i Hertugdømmet Slesvig af E. C. Werlauff og N. Outzen, Kbh. 1819.

Første Periode.

(1000—1250.)

4. Knud den Stores Tidsalder. Danmarks Forbindelse med England; dansk Sprog i England; angelsaxisk i Danmark. Knud den Stores Vitherlagsret. Psalterium Gunildis.

Efter Rigets Samling under Gorm den Gamle dannede Danmark en tilsyneladende Enhed for sig; og ved Kristendommens Indførelse forbandt en ny Kultur sig med den gamle. Men Efterretningerne derom ere saa faa og afbrudte, at der ikke af dem lader sig oplyse, hvorledes der af de hinanden aldeles modsatte Elementer formede sig en ny Kulturudvikling. Skrifter fra denne Tid ere af Fremmede (Ansgar, Rembert), og danskfødte Lærde (som Odo den Hellige) vandt kun Anseelse udenfor Danmark. Selv efter Kristendommens Indførelse kunde dette, endnu fuldt af hedenske Minder og fjernt fra dens Hovedsæde, ikke blive andet end en Aflægger af den almindelige Kultur, der under et barsk Klima behøvede lang Tid for at skyde op til en selvstændig Vært. Den Begejstring, som Middelalderen har fremkaldt hos mangen senere Forsker, finder derfor hos os liden Næring. Vel lyder ogsaa dens Grundtoner her: Vaabenklangen og Messesangen, vel have de Ædleste ogsaa her Valget imellem at falde i Kampen eller at dø i en Munkekutte, vel hører Folket ogsaa her paa Lurens Kald og nejer sig for Klokkens Ringning; men hin Forening af Tapperhed, Kjærlighed og Fromhed, der i Syden fremkaldte en Række af romantiske Forholde, findes der faa eller ingen Spor af i Norden.

Dannelsens Grundlag var nordisk, var dansk. Der var noget ældgammelt, noget hjemligt, tilhørende Landets Børn, en Arv fra deres Fædre og i sin Oprindelse hedensk. Det giver sig ogsaa i Literaturen tilkjende som en Spire, der bestandig vil skyde op fra Bunden, uagtet det bestandig seer sig hemmet af fremmede Vækster. Af hvilken Beskaffenhed det var, viser sig i Forholdet til de øvrige nordiske Lande, og især ved Islændernes hyppige Besøg i Danmark. Sagaerne ere fulde af Beretninger derom. Øresund var et almindeligt Samlingssted for Nordens Handel (Eyrafloti). Islænderne besøgte uafladelig Danmark fra Gunnar af Hlidarende, der gjæstede Harald Blaatand i Hedeby, indtil Olaf Thordarsen Hvitaskald, der af Kong Valdemar Sejr lærte Runer. Nogle Islændere nedsatte sig endog i Landet, andre vandrede der igjennem mod Syden. Danmark var det naturlige Forbindelsespunkt imellem Nord og Syd; Kulturens Vej gik over det. Englands Erobring, Knud den Stores Forsøg paa Norge, og Danmarks Forening med Norge under Magnus den Gode vise endelig hvor stærk denne nordiske Samfølelse var paa Kristendommens første Tider.

Tidlig nedsatte Danske sig i Øst-England. Knud den Store arvede dets Erobring efter sin Fader, og skyede intet Middel for at fuldende den. Men England med sin højere Dannelse, sine rigere Hjælpekilder, tiltrak ham mere end Danmark. Han lod sit haarde Sind formilde af Dronning Emma, og gjorde England til sin Berømmelses Vugge. Her sad han i Nærheden af Southampton ved Strandbredden, og satte sine Smigrere tilrette, i det han bød Havet ikke at skylle op til hans Fødder, og lod Kronen, han bar, sætte paa Krusifixet i Winchester Kathedralkirke. Her stiftede og berigede han Klostere; og sejlede i Aftenens Stilhed, medens Munkenes Sang fra Klosteret blandede sig med angelsaxiske

Elskovsviser. Han blev Kirkens Helt, og lod sin Fromhed fejre ved den berømte Rejse til Rom. Hans Love for England ere paa Angelsaxisk; Encomium Emmæ blev forfattet af en flamsk eller fransk Munk. Om Danmark høre vi saa godt som intet. Kun een Gang, da der var Nød paafærde, træffe vi Kong Knud i Sammenstødet med sin farlige Svoger Ulf Jarl. Samkvemmet har imidlertid været større, end de mangelfulde historiske Kilder vise det. Sagaerne oplyse Forbindelsen imellem de nordiske Riger og England. Islænderen Thorgeir gjæstede Høvdingerne i England, og blev i Danmark modtaget med næsten samme Hæder som Kongen. Skjalden Thoraren Lovtunge, der havde digtet en Flok om Knud den Store, maatte frelse sit Liv med sit Digt Hovedløsen; og derpaa digtede han endnu en Drapa om Kong Knuds Tog til Norge, fuld af de Omskrivninger, hvori Skjaldene satte Poesiens Skjønhed. Kong Knud var altsaa vel bevandret i Nordens Digtekunst, og den danske Tunge blev ikke fordunklet af angelsaxiske Munkekvæder. Medens Danmark og Norge selv forglemte at optegne sine Bedrifter, gik Efterretningerne derom til Island, og bevaredes der efter Øjenvidners Fortællinger. Magnus den Gode forsvarede med sine Nordmænd Danmarks sydlige Grændse; og Odd Gellersen fortalte sine Landsmænd om Slaget paa Hlyrskogshede, i hvilket han selv var med.

Danmarks Forbindelse med England var dog ikke inderlig. Den hørte allerede op med Hardeknud, og de Fordringer, som de danske Konger vedbleve at gjøre derpaa, faldt endelig bort ved Knud den Helliges Død. Det var en Drøm. Allerede nu viste det sig, at Danmark ønskede at udvide sig mod Syden og Østen, mod Norden og Vesten, men det var ikke i Stand til at bevare sine Erobringer. Ikke desmindre har Forbindelsen med England haft vigtige

Følger for Danmark formedelst den Kultur, der kunde strømme over dertil fra Vesten. Englands Erobring fuldendte Kristendommens Indførelse. Bygmestere, Møntmestere kom derfra. Nogle have derfor ogsaa ment, at angelsaxisk Literatur og Sprog have haft en afgjørende Indflydelse i Danmark, og at det danske Sprogs Forandring kan udledes derfra. Det er en Fejltagelse. Alle Kjendsgjerninger vidne derimod. De Danske i England bevarede ogsaa der deres eget Sprog, hvis Hovedsæde var York; de havde sine egne Love (Danelagen). En dansk Mand stiftede i Dorsetshire det ældste danske Gilde, man kjender. Naar Krigerne ved given Lejlighed digtede en historisk Mindesang, saa var den i den danske Tunge (flokkr er þá var ortr af liðsmönnum, Knytl. Kap. 14). Stederne i Nord-England fik danske eller norske Navne, og mangehaande andre Kjendsgjerninger minde endnu den Dag i Dag om de Danskes Herredømme. De vare nemlig ikke den undertvungne, men den herskende Del; de modtoge ikke Love, men gave dem; ja, selv i deres Sæder havde de Overvægt, og den danske Herre (lord Dane) vakte ved sit forfinede Væsen og sine forføriske Kunster Englændernes Avindsyge.[1] Kun en Art Fortvivlelse hos de Indfødte over et Herredømme, som de ikke kunde faa Magt med, var ogsaa istand til at fremkalde en Begivenhed, som Mordet paa de Danske; og til hvilken Grad Overmodet og Fordærvelsen vare stegne hos Erobrerne, viser Fortællingen om Hardeknuds Regjering og hans Død ved Tove hin Prudes Bryllup. Naar de Danske saaledes endog i England beva-

[1]) Habebant etiam ex consuetudine patriæ unoquoque die comam pectere, sabbatis balneare, sæpe etiam vestituram mutare et formam corporis multis talibus friuolis adjuvare, unde et matronarum castitati insidiabantur et filias etiam nobilium concubinarum nomine detinebant. Wallingford.

rede deres eget Sprog, kunde de enkelte Englænderes Ophold i Danmark næppe have haft nogen Indflydelse paa Folkesproget, hvis Forandring, efter at det i Aarhundreder havde været udyrket, lader sig forklare af simple naturlige Grunde. Snarere er det at vente, og det bekræfter sig jo, jo mere Sprogmindesmærkerne drages frem af deres Skjul, at det nordiske Sprog i Nord-England havde varig Indflydelse paa det oldengelske.

Det ældste Sprogmindesmærke, der, udenfor Runeskrifter, vides at have været til, var derfor ogsaa, skjøndt oprundet i England, forfattet paa det danske Sprog: Knud den Stores Vitherlagsret (Vederlagsret), den ældste Hirdlov eller Gaardsret.[1] Denne Lovs Anledning taber sig i den graa Oldtid, i det gamle Berserkelag. Knud den Store, hedder det, havde samlet en stor Hird om sig fra alle Lande, thi han var Konge over Danmark, England, Norge, Samland. Han havde samlet alle Tapre omkring sig uden Hensyn til Stand, ligesom uden Skik og Orden (veluti confuso ordine); men nu besluttede han, at Krigere af anseelig Slægt, der vare saa rige, at de havde en fortrinlig Opdragelse, skulde udgjøre hans nærmeste Hær (en Livgarde, en staaende Hær). Han lod derfor forkynde, at hvo der for Fremtiden vilde være nærmest om Kongen, til Kongens Ære og Hærens Prydelse, skulde bære Øxer og forgyldte Vaaben. Deraf fulgte, at de Fattigere maatte staa tilbage for denne rigere Falanx. Den dannede en Adelhær, der ikke blot stred til Hest, men ogsaa bar udvalgte og kostbarere Vaaben, og blev saaledes Begyndelsen til personlig Adel. Denne udvalgte Hær kaldtes Tinglid (þing-

---

1) Svend Aagesen kalder Loven, licet vocabulo minus proprio, lex castrensis sive militaris vel lex curiæ.

mannalið), fordi den bestod af Tingmænd (tingede Mænd, lejede Tropper), som fik Sold (málamenn[1]). Naar en Kriger traadte ind i denne Hær, blev han undergiven dens Lovbestemmelser (vitherloghin; viðrlög; sva sum vilhær lægges) og blev en Vederlagsmand (vilherlagha man); han stod under den som en særegen Ret, og blev derved, som Adelen i senere Dage, unddraget fra Landets almindelige Ting. Dette Tinglid, hvis Grundlag allerede var til før Knud den Store, blev oprettet i England; Loven er ogsaa givet der, men to danske Mænd, som den selv nævner: Øpe hin Snjelle fra Sjælland og hans Søn Eskild Øpessøn (thi Lagmandskabet gik i Arv) vare Kongens Raadgivere; han lod disse erfarne Mænd, hvis Raad han plejede at benytte, kalde der over for det samme.[2] Loven blev affattet paa Dansk, og gjaldt ligeledes i Danmark, hvor den uovertraadt (uspiællat) stod ved Magt i otte Kongers Tid, indtil man under den niende, Kong Niels, af personlige Hensyn gjorde Undtagelse derfra; fra Kongens Hird gik den desuden over til lavere Herrers.[3] Paa Saxos Tid gjældte den ikke mere;[4] men Absalon lod den (consueta curiositate) efter Overlæg med sin Fostersøn Kong Knud Valdemarsen som en Fortidslevning (antiquitate

---

1) I þann tíma settu Danir þingmannalið í Englandi, þar váru þá málamenn. Knytl. Kap. 7.

2) Accersitis ad se viris sapientioribus et quos ante alios prudentia pollere noverat, Opone videlicet Sialandensi, cognomento Sapiente, et Eskildo ejus filio, quibus potissimum consiliorum suorum arcana, propter multarum rerum experientiam, communicare et concredere solebat, quos etiam suos constituerat secretarios. Sveno Agg.

3) Ab aula regum in aliquanto obscurioris familiæ convictum prorepsit. Saxo.

4) Hanc itaque militaris disciplinæ consuetudinem, diuturna usurpatione firmatam, nostri temporis principes abrogare minime erubescendum duxerunt. Saxo.

obsoletum) indføre i et lille Bind (in exiguum quoddam volumen); og Svend Aagesen, der saaledes fandt den skreven for sig paa Modersmaalet, foretog sig, med de behørige Oplysninger, at oversætte den paa Latin.[1] Det er nu en Besynderlighed, at Udgiverne af hvad de kalde: Knud den Stores Vitherlagsret, ikke have bemærket, at det de have udgivet som saadan, ikke er denne Konges Lov, men et senere Uddrag af noget deraf. Det er jo dog klart nok, at det ingen Lov er, thi ingen Lovgiver taler deri; det siger ikke: saa skal være, men refererer kun: saa skulde være. Det optager den Artikkel, der lader Loven gjælde ikke blot for Kongen, men ogsaa for andre hæderlige Mænd, der Hird skulde have, hvilket, som allerede efter Saxos Bemærkning er anført, er en senere Anvendelse. Det anfører endelig Lovens Skjæbne og at den blev overtraadt i Kong Nielses Tid, hvilket da ikke kan have staaet i en Lov af Knud den Store. Men det er ikke engang denne Lov saaledes som den kan være opskreven paa Absalons Tid. Baade Svend Aagesen og Saxo meddele Indholdet deraf paa Latin; hos Svend Aagesen især kan man, ved at bortskjære hans Betænkninger, tydelig see hvad der har staaet i Loven; den danske overspringer mange Artikler, hvoraf nogle dog endnu for os have Interesse, saasom den, at en Vitherlagsmand, der formedelst Brøde blev sat nederst, havde de andre Lov til at kaste Ben paa. Sproget i dette Brudstykke er endelig aldeles forhutlet. Der findes hist og her nogle gamle Endelser, men paa andre Steder, hvor de ogsaa skulde være, mangle de. Der findes endog bløde Konsonanter, hvor der

[1]) Quum itaque constitutiones ejusmodi nostra vernacula et quidem succincta brevitate conscriptas reperissem, eas in latinum sermonem transferre conatus sum.

skulde være haarde, hvilket hverken fandtes eller kunde findes paa Absalons Tid. Har der været noget oprindelig godt deri, saa maa det være forvansket af en senere Afskriver, som det var ligegyldigt hvorledes Sproget var, naar han kun fik Meningen; hvem det var det samme, om der stod f. Ex. sveit eller svét (Forskjellen hørte han næppe); om der stod: i gamlæ Knuts daghum eller daghæ. Det ældste Haandskrift, som Resen har benyttet til sin Udgave, er tabt; det maa have haft et Par gode Læsemaader, men i sproglig Henseende kan man ikke lide paa denne Udgave. Den ældste Membran, der nu er til, er efter Rosenvinge skreven efter 1346. Hvad der saaledes kaldes Knud den Stores Vitherlagsret er da langt fra at være fra hans Tid og er heller ikke til nogen Oplysning for os. Med Hensyn til Indholdet, der fuldstændig haves paa Latin, er det til ingen Nytte, og med Hensyn til Sproget saa godt som uden al Værd. Hvorledes det tager sig ud, maa Begyndelsen deraf vise:

Thettæ ær withirlaxret, ther knut konung, waldemars sön, oc absalon ærkebiscop (lothe) skriwa swa sum war i gambla knuts daghæ. Gambla Knuut war konung i danmark oc ængland oc norghe oc samland (semland), ok hawthe hirdh mikla sankat af al land, ther han war konung iwer. oc gat han thöm ey haft samman satte (sotte) oc i frith, num rettin ware stark hinum ther misgiorthe withir annan. oc giorthe han forthi a ænglande oc meth honum öpe snielle af siclande oc eskil öppesön wetherloghin stark oc stin (stindh), thet ingen skulde dirwas mis at göra with annan. oc satte thet at förste male.

At konung oc andra hithworthe (hætwarthæ, Resen) men, ther hirdh skulde hawa, skulde wara sine men holla oc blithe, oc rætta thöm rettelike male therre[1]. Men skulde thy gen

[1]) Hos Svend Aagesen: — ut rex sive princeps stipendia militibus suis — subministraret.

herræ sinum tro oc thieniste oc retha at wara til al hans buth[1] (til al thera bloth, Resen; w læst som lo).

Item. Of annan hendir awötha oc uskæpite (wdskæpiæ, Resen) tro - swikere at wortha oc judas werk at winne meth ilt rath gen herræ sinum, tha hawer han sik sielwan forgiort oc alt thet han a.[2]

Item. Of konung wil annan man af withirlagh kumma, tha skulde han först i sin garth meth twa withirlagha men lada honum i sin sweet (sveit, Resen) oc i sin fierdhung (fiærthing) stewna huskarla stefne oc newfna fare (fore) honum stath oc dagh (etc.).[3]

Endnu et Sprogmindesmærke, henhørende til Knud den Stores Slægt, vides at have været til, men Efterretningerne derom ere ikke klare: Det er det saakaldte psalterium Gunildis. Historien kjender to Gunhilder: den ene en Datter af Knud den Store, ogsaa kaldet Kunigunde, der blev gift med Kejser Konrads Søn Henrik (den Tredie), og i Virkeligheden døde i Italien af Pesten 1038, men efter andre blev forskudt af ham, levede i Brügge og skal være død der 1042 eller 1043; den anden Knud den Stores Søsterdatter, der efterat have været gift med en norsk Jarl, i England ægtede Thorkel den Højes Søn Harald, men som

---

1) Hos Svend Aagesen: — præceptisque parere.

2) Hos Svend Aagesen: Si quis ergo detestando hoc facinore se noxium reddiderit, ut proditionis consilium contra dominum suum moliri ausus fuerit, non solum vitæ sed et omnis substantiæ suæ jactura illum damnandum censuerunt.

3) Den danske Vitherlagsret og Svend Aagesens latinske Oversættelse findes i Langeb. Script. t. 3, og i Kolderup-Rosenvinges Samling af gamle danske Love, 5 D. jf. især Afsnittet om Knud den Stores Love i Kofod-Anchers Saml. jurid. Skr. 1 D. — Saxo meddeler Indholdet S. 525 (ed. Müller), men hertil hører tillige Ordene: Cæterum Canutus — consvevit, S. 523–524, som der ere satte paa urette Sted. Ligesaa er een af Lovens Bestemmelser: Præterea militi regem — fas erat, S. 535, kommen ind imellem Saxos egne Bemærkninger.

Enke med sine to Sønner blev fordreven og opholdt sig i Brügge. Disse to Gunhilder ere uden Tvivl forvexlede med hinanden. Efterretningerne om Psalteriet ere heller ikke overensstemmende. Det ældste Vidnesbyrd er af Jakob Meyer († i Brügge 1552) som taler om Knud den Stores Datter Gunhilde, der døde i Brügge 1043, og siger om Psalteriet, at det var paa Latin, men deri fandtes Efterretninger skrevne i det saxiske Sprog, som ingen der kunde forstaa.[1] Pontanus, der taler om samme forskudte Gunhilde, Knud den Stores Datter, vil vide af Optegnelser i Brügge, at hendes Psalter var paa Dansk.[2] Gram mener, at Sproget ingenlunde kan have været dansk, da Kong Knuds Datter jo var født og opdraget i England, men angelsaxisk.[3] Hans Bemærkninger ere dog imod Sædvane lidet tilfredsstillende. Der er ikke Tale om Psalteret selv, men om

---

1) Jacobus Meyer (ikke Jo. Meier) siger i sine Commentarii sive Annales rerum Flandricarum, Antw. 1561, fol. under Aar 1389, S. 209 b: Obiit Gunildis Brugis XII. Calend. Septembris, quo die fiunt quotannis anniversariæ ejus exsequiæ. — Reliquit ecclesiæ inter alia psalterium, quod et hodie vocamus psalterium Gunnildis, Latinum quidem, sed cum enarrationibus lingvæ Saxonicæ, quas hic nemo satis intelligit.

2) Pontanus i Rerum Danicarum hist. Amstelod. 1631, fol. S. 158 siger om Gunhilde: Post obitum, qui incidit in annum MXLIII in urbe Brugensium sepulturæ locum accepit in ecclesia S. Donatiani, quam collegiatam vocant, a latere ostii borealis. Multa cum vivens, tum moriens eidem Canonico sodalitio testamento donasse legitur, in quibus fuerunt Augustalis corona multique optimorum auctorum libri magno sumptu descripti, qui fere jam perierunt, unico ipsius servato psalterio lingva Danica, quemadmodum ex actis illius, quam dixi, ecclesiæ memoriæ prodidit vir clarissimus Antonius Schoonhovius ibidem olim Canonicus.

3) Gram i Meursii Opera 9, 183: Persuasum mihi est, illud (psalterium) nequaquam Danica lingva scriptum (quam neque ipsa Canuti M. filia utpote apud Anglos nata educataque usurpabat) sed Anglosaxonica.

nogle Optegnelser deri, og af hvem de ere vides ikke. Han gaar ud fra den falske Forudsætning, at det herskende Sprog hos danske Slægter i England var angelsaxisk, men det var uden Tvivl dansk, og dette kan begge Gunhilder have brugt. Her er altsaa en Undersøgelse, ikke uden Interesse, der ikke kan bringes videre, førend det oplyses, om denne Bog endnu er til eller den er forsvunden. Pladen i Brügge beviser intet. Efter de Oplysninger jeg har kunnet indhente findes Bogen nu ikke i Brügge, men muligt er det jo, at den kan være kommen andensteds hen.[1]

5. Svend Estridsens Tidsalder. Nordisk og rommersk Element: Svend Estridsen som begges Repræsentant. Hierarkiets Udvikling. Ærkebiskopsædet i Lund. Helgener. Gilder. Indvirkning fra Tydskland. Knud Lavard. Den saxiske Sanger. Ælnoths Skrift om Knud den Hellige.

De to i Grunden uforenelige Elementer, det nordiske og det rommerske, maatte forbindes. Uforenelige vare de i Aand og Form; i Aand, thi Nordens var ubunden Frihed, Hierarkiets ubetinget Lydighed; i Form, thi det ene virkede igjennem Modersmaalet, det andet igjennem Latinen. Medens det ene voxte, maatte det andet tage af. Kirkens Herredømme skred fremad i tre Udviklingstrin; først stod den fremmede Lærdom udenfor Landets Grændser, og saae ind

[1]) Langebek har i sit Diplomatarium samlet en stor Del Kilder til Knud den Stores Datter Gunhildes Historie. Mange Annaler lade hende dø i Italien 1038. Gravskriften efter Miræus findes hos Scheidt i Kbh. Selsk. Skr. 1, 193. See ogsaa Suhm, D. Hist. 4, 126; og Beltz, Observations on the Coffin-Plate and History of Gunilda, sister of the Saxon king Harold II, i Archæologia Britannica, XXV, S. 398, hvor Pladen er aftrykt; jf. Sv. Grundtvigs Danske Folkeviser, 1, 183.

lighed til fremmede Skikke og Foragt for Landets egne. Selv han fandt endda sin nordiske Skjald, Einar Skulesen, men han lønner ham ikke, saa at Skjalden maa hævne sig med et Smædevers over den danske Herre, der agtede Fidler og Piber højere end Brages Røst, og lod Riber-Ulf raade for sin Skat. (Knytl. Kap. 108.) Industrien fremmes ved de Fremmede; men den Aand, de føre med sig, var ikke dansk, heller ikke altid god. Svend Grades Raadgiver, Biskop Elias i Ribe, en Flandrer, indførte Slagure ved Kirkerne, men raadte tillige Svend, at handle med Fangerne, som Gartneren gjør med Ukrudtet, naar han vil, at den gode Sæd skal trives. Blodbadet i Roeskilde fuldender Svends Maal; Valdemar, der havde vundet de danske Hjerter, fandt ogsaa danske Arme til at hævne sig; og hin Begivenhed paa Stiklestad, da Skjaldesang løb som Indledning til Kampen, fornyedes i Slaget paa Gradehede. Store Sværme af Ravne fløj over Valdemars Hær, saa nær, at de styrtede sig i Krigernes oprakte Spyd; og med deres hæse Skrig forenede sig Skjaldens Røst. Imellem begge Hære red der en Sanger, der kvad hin berømte Sang om Svends forræderske Troløshed, og opmuntrede Valdemars Krigere til Hævn.[1] Upaatvivlelig var det en dansk Sang, der nylig var digtet, i Tiden mellem Blodbadet i Roeskilde og Slaget paa Gradehede. Det er aldeles nordisk, at digte Sange umiddelbar forbundne med vigtige Tildragelser, og just før et Slag at lade Slagsange lyde. Denne danske Skjald er at ligne med Thormod Kolbruneskjald, der istemmede Bjarkemaalet før Slaget paa Stiklestad, og med

---

[1]) Medius acies interequitabat cantor, qui parricidalem Svenonis perfidiam famoso carmine prosequendo Valdemari milites per summam vindictæ exhortationem in bellum accenderet. Saxo.

den normanniske Taillefer, der kvad Rolandssangen før Slaget ved Hastings. Paa Saxos Tid var denne Sang saa bekjendt, saa berømt — at han ikke meddelte den. Det er det eneste literære Mindesmærke vi kjende fra denne Tid, men det vilde ogsaa være det mærkværdigste — hvis vi havde den.[1]

7. Valdemarernes Tid. Valdemar den Første og Absalon. Erobringer og indre Udvikling. Valdemar den Andens Fangenskab. Klassisk-kristelig Literatur og nordisk-folkelig. Kirken. Munkeordener. Klostre. Skoler. Bogsamlinger. Studeringer udenlands; i Paris og Bologna. Lærde: Eskild. Absalon. Abbed Vilhelms Skrifter. Anders Sunesens Skrifter (Hexaemeron). Biskop Gunner (Parisklerke) — Nicolaus de Dacia. Hugo Danus. Bekjendtskab med romersk Literatur og Sprog (Justinus).

Efter ulykkelige Borgerkrige hævede Danmark sig paa ny. Med de verdslige havde de aandelige forenet sig, imellem Staten og Kirken. De begyndte allerede under Asser, den første Ærkebiskop i Lund, og varede ved under hans Efterfølger Eskild. Men nu forsonedes de stridige Elementer i Valdemar og Absalon, der vare inderlige Venner. Den rommerske Kejser kom atter, og gjorde Fordring paa Danmarks Rige; Absalon svarede ham, at det maatte tages med

[1] Selv i denne blodige Tid, og det er et af dens mærkelige Træk, vistes der dog Agtelse for Lærddom. Endog den vilde Harald Kesja, der lod Næsen skjære af sine Fanger, havde Ærbødighed for den. Derved frelste en Tydsker sit Liv. Boddelen havde allerede sat ham Kniven paa Næsen, da han i sin Fortvivlelse bad om Skaansel, thi han var lærd (quia doctus erat). Harald gav ham fri, og bad ham til sit Bord, og befalede ham, som Skik var, at læse Bordbønnen. Da maatte Fangen gaa til Bekjendelse, at han vel var Professor, men i at sy, ikke i at læse til Bords (Cui captivus: suendi se, non sacrandi professorem respondit. Saxo). Harald lo og lod ham løbe.

Staalhandsker. En endnu frygteligere Fjende havde det i den store Kjæde af vendiske Folk, der beboede Nordtyskland fra Kielerbugt til Oder. Før havde de tillands trængt frem over Landets Grændser, og maatte mejes som Korn; nu hærgede de tilsøs Landets Kyster. Alle Sunde vare fulde af dem. De hærgede, røvede, skjændte og brændte, og strejfede frem lige til Kongeborgen. Næppe havde Valdemar vundet Riget, førend han sendte Snække paa Snække, for at rense Vandene, og Flaade paa Flaade, for at hjemsøge dem i deres faste Borge. Det var i mange Aar hvert Aars Gjerning. Knud den Sjette fuldendte hans Daad. Arkona faldt, Rygen blev kristnet, og lagt under Sjælland; Pommerns Hertug blev en Vasal af Danmark. Alt dette var i Grunden een Mands Værk, Absalons. Han var paa een Gang Biskop og Kriger, begjerlig efter Gods paa Kirkens Vegne, nidkjær i Kongens Raad, trofast som Ven, Elsker og Beskytter af Lærdom, og som Kriger utrættelig, ligesaa snild som tapper, saa at Fjenden flyede for hans blotte Banner. Valdemar den Anden fortsatte sin Slægts Gjerning; han udbredte Danmarks Herredømme endnu videre, — for vidt. Ikke blot Pommern og Rygen knyttedes fast til Danmark, ogsaa Nordalbingien maatte bøje sig, og Hamborg, Lauenborg, Meklenborg. Østersøen kunde blive til en Indsø. Thi han vendte sit Øje endnu længer imod Østen, til Danmarks gamle Bilande, til Kurland, Lifland, Estland. Og ned fra Himlen faldt Danebroge for at vaje over alle disse Lande og Stæder. Paa samme Tid skred den indre Udvikling fremad; i den Tanke, der udvider sig, er der en frugtbargjørende Kraft. Uforgjængelige Mindesmærker om ejendommelig dansk Folkelighed bleve opskrevne og nedlagte i Folkets Skjød. Valdemar Sejer var tillige Valdemar Lovgiver, og Valdemarernes Tidsalder er tillige Danmarks

Lovalder. Og dog kunde een Dag paa Jagten, en uforsigtig Slummer ved en Kilde gjøre Ende paa denne Magt og Herlighed. Fra Midten af sine Lande førtes Kongen bort som Fange, og han kunde ikke frigjøre sig uden ved en Mened. De undertvungne Lande rejste sig, og han kunde tabe dem i eet Slag. Det er et utroligt Underværk, der viser, hvor sønderreven Tiden var ved en tvespaltet Kultur. Det lod sig ikke den Gang forklare uden af Himlens Vrede. Den hellige Marie Magdalene, siger Krønniken, holdt under Slaget sin Haand for Solstraalerne, og bøjede dem saa de blindede de Danske. Da gik Solen ned for Danmark.

Literaturen, der paa een Gang er Udviklingens Fostermoder og Afkom, deler sig ogsaa i denne Periode i to Retninger: en klassisk-kristelig og en nordisk-folkelig. Dens vigtigste Fenomener ere disse.

Fra Ærkebispesædet i Lund udbredtes de Institutioner, der befordrede den kirkelige Dannelse, som tillige fik en stærk Tilstrømning fra Syden. De allerede stiftede Klostre bleve udvidede, og ny anlagte i alle Landskaber. Munke strømmede ind, af alle Ordener, især fra England og Frankrig, og dannede efterhaanden ligesom et Net over Landet. De flyttede fra Øst til Vest, fra Nord til Syd, overalt derhen hvor de fandt en smuk Egn, fiskerige Floder eller Søer, rislende Kilder og grønne Enge, Skove og frugtbare Marker. De befordrede Landets Opdyrkning og fremmede Kulturen. Omkring ved Klosteret dannede sig en Flække, der efterhaanden udvidede sig til en By, en Kjøbstad, hvis Beboere tildels vare Klosterets Vordnede. Skoler vare allerede oprettede hist og her, nu toge de ret til at blomstre; de højere ved Domkirkerne, de lavere ved Klostrene. Ved Domkirkerne, f. Ex. i Lund, Roeskilde, Viborg, Ribe, havde der tidlig dannet sig et Kapittel (capitulum) eller en Samling af Kan-

niker (collegium Canonicorum), der vare Biskoppernes Medhjælpere. De skulde foredrage Kirkens Kanon, til visse Tider nemlig et Kapittel af den hellige Skrift (caput biblicum). Deraf deres Navn. I Klosterskolerne vare Undervisningens Gjenstande især Grammatik og Musik, begge med Hensyn til Gudstjenesten. Men den flittige Munk afskrev ogsaa Bøger i sin stille Celle, mest vel til Dagens løbende Brug, men ogsaa for at fremme et dybere Studium. Bogsamlinger anlagdes ved Altrene i de større Kirker, eller samledes af Gejstlige som en privat Ejendom. Det var en kostbar Skat; thi en Bog kunde betales med 200 Faar, eller man solgte den, forat kjøbe sig et Jordegods. Nogle Gejstlige skal have besiddet betydelige Bogsamlinger, som Biskop Homerus eller Ormer i Ribe († 1203), Biskop Frederik i Slesvig († 1179).[1]

Udenfor Hjemmet hentede man i Begyndelsen sin Visdom fra Tyskland ved Universiteterne i Køln, Heidelberg o. s. v.; men snart tiltrak Paris og Bologna den videlystne Ungdom. Paris var Lærddommens Hovedsæde, og de saakaldte Parisklerke besøgte dets Universitet saa hyppig, at der ved dette blev oprettet et eget Kollegium, det andet i Tallet, for de Danske. Det var en Følge af Forbindelsen imellem de danske Lærde, især Absalon, og de franske.[2]

---

1) See om Skolerne J. Worms Forsøg til en Skolehistorie før Reformationen, i Skrifter som i det Kgl. Vidensk. Selskab ere fremlagte, 11, 348. Terpager, Ripæ Cimbricæ, S. 117. Om Bøger og Bogsamlinger Grammii Oratio, S. 473. 482. Nyerups Historisk-stat. Skildr. 2, 244.

2) Bulæus, Historia universitatis Parisiensis, 2, 385, siger under Aar 1170: ex hoc certe commercio (med Absalon) accidit, ut Daci Collegium construxerint in vico San-Geneuefiano. Felibien, Histoire de la ville de Paris, augm. par Lobineau, Paris 1725, fol. 1, 178-179: le collège des Danois dans la rue de sainte Geneviève,

De unge Adelsmænd hentede derfra ikke blot gejstlig men ogsaa verdslig Visdom og forfinede Sæder. Valdemar Sejer lod sin Søn Erik (Plovpenning) studere i Paris, og han blev opdraget der ved det franske Hof.[1] Til de mest bekjendte Lærde fra denne Tid, der tildels havde studeret i Paris, høre især:

Erkebiskop Eskild (Biskop i Roeskilde 1134, Erkebiskop 1138—1177) havde studeret i Hildesheim, men stod senere i stadig Brevvexling med den hellige Bernhard, og drog, da han havde aftakket, til Bernhardinerklosteret Clairvaux i Frankrig, hvor han døde 1182.

Absalon (Axel, f. 1128, Biskop i Roeskilde 1158, Erkebiskop 1178, død i Sorø 1201) indgik Venskab med daværende Munk Vilhelm i Genovevas Kloster i Paris, og indbød ham siden ved Provsten i Roeskilde Saxo tilligemed flere Munke til Danmark. Vilhelm blev Abbed til Eskildsø, og, da Klosteret blev flyttet, til Ebelholt, hvor han døde 1203 (Langeb. Script. 5, 480). Han var en af Knud den Sjettes højtbetroede Mænd og ansees for Forfatter til den Genealogia regum Dan., som blev forfattet i Anledning af den bekjendte Ægteskabssag imellem Kong Filip og Ingeborg (i Langeb. Script. t. 2); hans Breve (Epistolæ i Langeb.

qui fait aujourd'hui partie du convent des Carmes et du collége de Laon. At det var det andet i Tallet, Bulæus anf. St. og Crevier, Hist. de l'université de Paris, I, 270.

[1]) Efter det forhen anførte Sted om Klædebragten vedbliver Arnold: Scientia quoque liberali non parum profecerunt; quia nobiliores terræ filios suos non solum ad Clerum promovendos, verum etiam secularibus rebus instituendos, Parisios mittunt. Ubi literatura simul et idiomate linguæ terræ istius imbuti, non solum in artibus, sed etiam in theologia multum invaluerunt. Siquidem propter naturalem linguæ celeritatem non solum in argumentis dialecticis subtiles inveniuntur, sed etiam in negotiis ecclesiasticis tractandis boni Decretistæ sive Legistæ comprobantur.

Script. t. 6) meddele Oplysninger om den Tids Tilstande, blandt andet om Havedyrkningen, som han indførte ved fra Abbeden Stefan i Genovevas Kloster at forskrive Frø, Rødder og Podekviste, til liden Opbyggelse for de danske Klosterbrødre, der klagede over, at han satte dem paa Sultekost; de kunde jo ikke leve af Blade og Græs, som Kvæget paa Marken (Epist. lib. 2, ep. 77, Vita, cap. 3). Efter hans Død fortsattes Forbindelsen med Frankerig ved nysnævnte Stefan, siden Bisskop i Tournay.

Absalons Efterfølger, Anders Sunesen, Andreas Sunonis (Kansler hos Knud den Sjette, Ærkebisskop til 1222, da han angreben af Spedalskhed levede paa Øen Jfø i Skaane, hvor han døde 1228) studerede ligeledes i Paris, og var sin Tids berømteste latinske Digter. Hans Hexaemeron, der ikke er trykt (Membranen findes paa Universitetsbibliotheket) er et stort Digt i Hexametre om Skabelsen (de creatione mundi et operibus sex dierum, ad imitationem sanctissimi patris Ambrosii, qui ejusdem argumenti libros VI conscripsit) men tillige om Guds Væsen, den hellig Aands syv Gaver, om Synden og den fri Villie, om Trinitetens og Incarnationens Hemmeligheder. Det vidner stærkt om den indbrydende skolastiske Lærdom, men indeholder ogsaa smukke Opfatninger af hin Tids kristelige Myther (f. Ex. om Evas Skabelse og Menneskets Engle).[1] Begyndelsen deraf anføres ogsaa (anderledes end hos Nyerup) i Chron. Sjalandiæ (Langeb. Script. 2, 628), som derhos har bevaret et Par Linier af hans Hymne til Jomfru Maria:

Missus Gabriel de coelis
stella solem præter morem —

---

[1]) Et andet af hans Digte: de septem ecclesiæ sacramentis (et Brudstykke af Hexaëmeron?) var endnu til i Lund i det sextende Aarhundrede.

og meddeler et Digt til hans Ære, som viser, hvor meget han den Gang blev fejret; han kaldes der

flos dulcoris — vas non vacuum, sed plenum nectare, plenum vas oleo, retinens balsama, mella, merum (etc.).

Men for dansk Literatur er Anders Sunesen ulige vigtigere som Lovkyndig, ved sin Oversættelse af Skaanske Lov (Leges provinciales terræ Scaniæ) og sine Kirkelove (Statuta ecclesiastica apud Selandensem synodum).

En ligesaa mærkelig Dyrker af dansk Lovkundskab og skolastisk Lærdom slutter Tidsrummet: Biskop **Gunner** i Viborg (fra 1222, † 1251, 100 Aar gammel). Hans Levnet haves af en samtidig Munk i Ømkloster (Cara insula), hvor Gunner først var Munk, siden Abbed. Kong Valdemar Sejer elskede ham højt, og kaldte ham Fader; han sendte ham til Spanien (Portugal), for at hente den udvalgte Konge Valdemar den Tredies Brud Alienor (Eleonora). Gunner havde betydelig Del i Affattelsen af Jydske Lov (ipse præsens fuit, et consiliis suis pro majore parte rex obedivit). I hans Levnet meddeles adskillige Oplysninger til Sædernes Historie; men for Literaturen er han tillige vigtig ved det Akademi, han som Abbed oprettede, hvor hans Lærlinge gjorde ligesaa god Fremgang, som om de havde studeret i Paris. Han disputerede ogsaa gjerne med Parisklerkene, som kom hjem, og havde sin Fornøjelse af, at sætte dem, der som nybagt Brød vare komne lige ud af Ovnen, i Forlegenhed.[1] — Blandt dem, der studerede Lovkyndighed i

[1]) In artium liberalium et sacrarum scientia scripturarum tam perspicaci calluit intellectu, ut cum clerici satis subtiles et acuti de Parisiensi studio redissent, ad unam sæpius quæstionem eos cornuto concluderet sillogismo. Nam dicebat eis joco suo, sicut solitus erat, gracioso: Vos in ætate juvenili, qui multa cum lectione audistis in studio facultatum et egressi estis quasi noviter de camino, docete nos senes, qui vix ab olim tenuem istarum

Bolcgna (Bononia) nævnes en Frater Nicolaus de Dacia. Og danskfødte Lærde bleve udenfor Danmark bekjendte ved Lærddom og Skrifter, som Hugo Danus, Abbas S. Edmundi, Forfatter til Monasticum Anglicanum.

Denne Forbindelse med det lærde Europa medførte en mere frugtbar Dyrkning af det latinske Sprog og et ikke ringe Bekjendtskab med den rommerske Literatur. Sproget blev dyrket med større Iver og Smag, end i den senere Middelalder, og rommerske Forfattere bleve læste, afskrevne og agtede højt. Der nævnes Virgil, Ovid, Cicero, Justinus, Valerius Maximus. Der anføres Steder af dem; altsaa havde man Afskrifter. Og Læsningen af rommerske Forfattere har, tænker jeg, været almindeligere, end man sædvanlig antager. Om Biskop Gunner hedder det, at han ved visse Lejligheder anførte Ovid.[1] En Justinus, som Absalon selv afskrev, eller som almindelig menes foræreде til Klosteret i Sorø, er endnu til.[2] Men naturligvis var Be-

---

rerum notitiam retinemus. Respondete mihi, quid vobis videtur: Duo et tria sunt quinque et non plura. Ad talem et consimilem quæstionem ipsi licet vulgo vocarentur magistri, in conspectu tamen ejus parum potuerunt respondere. Gunnari Vita, Langeb. Script. 5, 576.

[1]) Cum vero aliquos rusticos vel bondones ad se venire aspexit, illud Ovidii sæpius dixit: Bella mihi video. Gunnari Vita i Langeb. Script. 5, 579. Der sigtes til Begyndelsen af Ovids Remedia amoris:

Legerat hujus Amor titulum nomenqve libelli:
Bella mihi video, bella parantur, ait.

[2]) Paa det Kong. Bibl. Gamle Samling, Nr. 450, fol. Inde i Bogen er Titelen Pompeji Trogi Epitome historiarum. Ved Enden staar med lignende Haand og rødt Blæk: Liber ste Marię de Sora. p manū domni Absalonis archiepiscopi. Paa et nyt Blad og med en langt yngre Haand følger derpaa Annales Sorani, som ere trykte i Langeb. Script. 5, 456, hvis første Aar er 1202 og det sidste 1354. Udtrykket per manum betyder so ellers, at en Bog er afskreven af den og den, med den og dens

handlingen af det latinske Sprog ikke bedre hos os, end andensteds. Den var og blev, hvad den ved et dødt Sprog kunde blive, en død Efterligning. Skjønheden sattes derhos i højtravende Udtryk; og naar der var Tale om nordiske Ting, om Gjenstande i det daglige Liv, maatte Sproget nødvendig optage urommerske Udtryk og Vendinger, og forme sig efter Tidens Lejlighed og Fornødenhed. Det er den naturlige Følge af fremmede Sprogs almindelige Brug; de fordærve Modersmaalet og blive fordærvede selv.[1]

8. Nordens Historie. Valdemar den Første beskytter historiske Minder. Arnoldus Thylensis hos Absalon. Olaf Thordarsen Hvitaskjald hos Valdemar den Anden. Absalons Fortjenester af Historien. Danske Historieskrivere: Svend Aagesen og hans Compendiosa historia regum Daniæ. Saxo Grammaticus og hans historia Danica. Historia de profectione Danorum in terram sanctam. Mindre historiske Skrifter. Valdemar den Andens Jordebog.

Kong Valdemar den Første yndede Historien og historiske Minder. Han sendte Mænd over til Bleking for at under-

Haand; og jeg seer ikke, hvorfor det her skal have en anden Betydning.

[1]) De bedste Prøver paa den Tids Latin yde Svend Aagesens og Saxos Skrifter. Om Svend Aagesens latinske Stil har Nyerup meddelt nogle Bemærkninger (Historisk-stat. Skildr. 2, 242) tildels efter Worms Skolehist. S. 377. Det er let at finde flere Exempler paa, hvorledes Latinen maatte føje sig efter Tidens Lejlighed. Følgende ere af Testamentum Absalonis (Langeb. Script. 5, 422): ciffus argenteus, en Sølvskaal; scutellæ argenteæ, Sølvtallerkener; cappa forata, en foret Kappe; pelles marturum, Maarskind; coopertorium, efter Sperling et Sengetæppe, men dette hedder paa et andet Sted lectisternium, saa coopertorium er snarere Kongespejlets kovertúr, fr. couverture, et Hestedækken; equus brunei coloris, en brun Hest; equus blaccatus, en blakket Hest; pallium magnum de Lækatt. Her svigtede Latinen aldeles.

søge den derværende Runeskrift. Naar Saxo fortæller om Harald Haardraade, hvorledes han i sit Fængsel i Miklegaard fældede en Drage med sin Kniv (cultellus tonsorius) glemmer han ikke at tilføje, hvorlunde Kong Valdemar, der gjerne vilde kjende og fortælle historiske Tildragelser, ofte viste sine Venner denne Kniv, der var fortæret af Rust. I Absalons Følge (in clientela ejus) var der en Mand ved Navn Arnold (Arnoldus Thylensis, den i Skaldatal nævnte Arnaldr Thorvaldson?) der, hvad enten det nu kom af hans egen Kløgt eller af en ham forundt Spaadomsgave, ofte forudsagde hvad der vilde hændes ham selv eller hans Venner. Og derhos var han vel bevandret i gamle Sagn, som han fortalte fortræffelig. Engang da Absalon laa i Hyljumynne, lod Kongen ham kalde til sig i Slagelse, og bad ham tage Arnold med. Da Absalon drog tilbage, vilde Kongen beholde Arnold; men med alle sine Bønner kunde han ikke bevæge Absalon til at overlade sig ham, med mindre han strax næste Morgen vilde sende ham tilbage. Kongen og Prælaten vare saaledes lige begjerlige efter at høre Sagnmandens Fortællinger. Hos Valdemarerne finde vi ligeledes nordiske Skjalde, hos Valdemar den Første Thorsten Kropp og Arnold Thorvaldsen, hos Valdemar den Anden Thorgeir Daneskjald og den berømte Olaf Thordarsen Hvitaskjald, der selv fortæller, hvorledes Kongen anbragte alle Runestavene i de Ord: sprengd manns hök flyði tvi boll. Disse Ord, tænker jeg, ere ligesaa vel danske som islandske. Paa Rejsen til Rom toge Islænderne Vejen over Danmark, og tyede til Kongens Hof. Snorre Sturlesens Søn Urækja kom endnu 1236 til Kong Valdemar den Gamle, kvad en Sang om ham, og fik en Hest til Foræring, paa hvilken han red til Rom. Af den levende nordiske Forbindelse, der, ifølge saadanne Kjendsgjerninger, endnu maa have fundet Sted,

har Tiden imidlertid ikke levnet os andet, end nogle islandske Digte, nogle mindre Fortællinger og en Saga (Knytlinga-saga). Af Fædrelandets Historie har især Absalon store Fortjenester. Han paalagde Cistercienfermunkene i Sorø, Aar for Aar at optegne hvad der skete i Landet. Klostrene bleve saaledes en Art Planteskoler for Historien. Deslige Optegnelser ere de Annaler, hvoraf vi endnu have flere. De bleve optegnede af forskjellige Aar for Aar, og ere som en Slags fælles Ejendom anonyme. Afskrifter bleve sendte til andre Klostre, og derved ere en Del blevne reddede fra Undergang. Ifølge den i Klostrene vakte historiske Sands søgte man tillige at bevare ansete Mænds Minde for Efterslægten. En Beretning om Biskop Gunners Levnet blev med ham lagt i Graven.[1] Og ved Siden af Absalon nævner jo Historien som sine ypperste Tolke Svend Aagesen og Saxe Lange. Absalon opmuntrede dem til at skrive; men Tidens hele Retning førte med sig, at selv Landets Historie skreves paa Latin. Den fremmede Kultur ligesom nødte Saxo til at gjøre det, ja endog at sætte en Fortjeneste deri; hans Stilling som Klerk indbød ham til at tale til de Lærde, ikke til Lægmand. Det var en Synd, som ikke han saa meget, som den hele Slægt begik imod sig selv, imod sin Afkom, imod os og vore Efterkommere indtil de sildigste Slægter. Hvilken dyrebar Ejendom havde vi ikke besiddet, hvis Saxo havde meddelt hine gamle Sange og disse troskyldige Fortællinger om Venderkrigene i Modersmaalet. Hvilken Virkning vilde det ikke have haft paa den nærmeste Eftertid. Havde denne Bog været til paa Dansk, som et levende Minde om dansk

---

1) Quædam autem litera plumbo involuta capiti ejus supposita est, totam seriem vitæ suæ continens et annorum. Gunnari Vita i Slutningen.

Snille og Daad, saa kunde Bevidstheden derom jo ikke have vordet udslettet hos Folket, saa kunde jo Borger og Bonde have læst sig til, at der var et ejendommeligt danskFolk til og et dansk Tungemaal, som det var værdt at dyrke. Faa eller ingen Nation vilde have ejet en saadan Bog. Nu derimod laa den i Aarhundreder hen som en død Skat, kun til Brug for nogle faa Lærde, til Næring og Vederkvægelse for Bogorme og Møl. Da man endelig vilde udgive den, vare Exemplarer næppe at opdrive, og heller ikke veed nogen, hvor de, der vare til, ere blevne af. Her i Landet har man aldrig fundet uden et Par Membranblade omtrent 1680, brugte til Bind om et Fogedregnskab.

Om Svend Aagesen vides ikke synderligt. Han nedstammede fra Palnatoke og var en Brodersøn af Ærkebiskop Eskild. Han menes at have været Kannik i Lund, og kalder Saxo sin contubernalis. Han var tilstede ved Jomsborgs Ødelæggelse (omtr. 1185); og var i Nærheden af samme Sted Øjenvidne til at Bugislav hyldede Knud den Sjette.[1] Han forfattede sit Skrift: Compendiosa historia regum Daniæ (udgivet i Langeb. Script. 1, 42), medens Saxo endnu arbejdede paa sit større Værk; derfor fatter han sig kort.[2] Det er den første sammenhængende, om end korte, Danmarks-Historie. Han begynder den, ligesom Islænderne, med Skjold, og nævner ogsaa strax deres Sange.[3] Men

---

1) Hyumsburg — cujus mœnia ab Archipræsule Absalone ego Sveno solo conspexi æquari. — Ut Bugislavum ad tributum et hominium sibi exhibendum compelleret. Quod quidem in regis navi — factum fuisse conspexi.

2) Quum, illustri archipræsule Absalone referente, contubernalis meus Saxo elegantiori stilo omnium gesta prolixius exponere decreverit.

3) A quo (Skjold) primum modis Islandiensibus Skioldunger sunt reges nuncupati.

han benyttede ogsaa indenlandske mundtlige Kilder.[1] Han dvæler ved Uffe, Thyre Danebod (Danmarkebot, decus Daniæ), ved Palnatoke og Jomsborg, ved Knud Lavard. Hans sidste Efterretninger, der ende med Hertug Bugislavs Hylding (1186) ere meget korte. Det skulde Saxo udføre. Men efter at have anført Kong Valdemars ypperlige Egenskaber, siger han dog noget, som Saxo ikke vilde ud med: in suos tantum plus justo crudelior, og giver dermed Kjæmpeviserne noget Medhold. Han har godt kjendt sit Modersmaal; han forklarer nogle Navne: Dan Elatus vel Superbus, nemlig mikilláti; Gorm Löghæ, vir deses; Erik Emune, æterna dignus memoria); og af de faa danske Navne, der forekomme (Danmarkebot, Haraldstathæ, Fialinsleue) kan man slutte, at Sproget, med Hensyn til Formerne, har været af samme Beskaffenhed, som paa Runestenene fra samme Tid. Han kjender de klassiske Forfattere. Naar han vil ophøje Dronning Sofies Skjønhed, siger han: in ejus descriptione Tullii deficeret facundia, Nasonis exaresceret vena, Virgilii desudaret ingenium. Hans latinske Stil gjøres der ikke saa meget af, som af Saxos, men undertiden er den dog pyntelig nok. Af hans Skrivemaade, siger Nyerup, sees omtrent, hvorledes den bedste latinske Stil i Almindelighed var paa de Tider her i Landet; hvorpaa han anfører nogle artige Exempler, der kunne anbefales til Filologernes Opmærksomhed.[2]

---

1) Ne fabulose videar historiam enarrare, quantum ab annosis et veteribus certa valui inquisitione percontari, compendiose perstringam.

2) Her nogle flere: coquina et cellarium, Kjøkken og Kjelder. — Quum ea Teotonicæ turgiditati innata sit conditio, ut verborum ampullositate glorientur. — in fluminis mediamne. — ludus fortunæ, ad instar lunæ varius. — Om Thyre Danebod: et vultum decor

Om Saxo Grammaticus (den Lærde) haves ligeledes kun faa Efterretninger. Han er bleven forvexlet med Provsten Saxo i Roeskilde, ja endog med sin Oversætter Vedel. Snart hedder det, at han var en Sjællænder fra Roeskildeegnen af en højbaaren Slægt, snart at han var en Jyde af Fødsel fra Ribe By. Hans Fader og Farfader vare, som han selv vidner, Krigere under Valdemar den Første; og ligesom de havde ydet Kongen Krigstjeneste, vilde han yde den paa aandig Vis. Han førte Tilnavnet Lange (Longus) og var Klerk.[1] Og da han var i Tjeneste hos Absalon, der opfordrede ham til at forfatte sin Historie,[2] er han uden Tvivl den, som i Absalons Testament kaldes hans Klerk (Sekretær).[3] Thi han overlevede Absalon, tilegnede Anders Sunesen sit Skrift, tiltaler Kong Valdemar den Anden, og taler endog om denne Konges Erobringer paa begge Sider af Elben, saa han kan ikke være død før 1208 eller saa omtrent. Af Beskedenhed kalder han sig Absalons ringeste Tjener, og ligesaa beskeden taler han om, at han paatog sig et Arbejde, da andre vægrede sig, et saa meget vanskeligere Arbejde, som Kristendommen og det latinske Sprog saa nylig vare komne til Landet, og dets Historie saa ubearbejdet. Men han kunde dog ikke modstaa Absalons Opfordring, eller bære det over sit Sind, at hans

---

eximius venustabat, et rosa lilio maritata purpureum genis colorem inpinxerat etc.

1) In gestis Danorum Saxo, cognomine Longus, miræ et urbanæ eloquentiæ clericus. Chron. Sjalendiæ i Langeb. Script. 2, 608.

2) Pontifex Maximus Absalon — mihi, comitum suorum extremo, cæteris operam abnuentibus, res Danicas in historiam conferendi negotium intorsit. Saxo, præf.

3) Saxoni clerico suo duas marcas argenti et dimidiam concessit. — Saxo debet duos libros, quos Archiepiscopus ei concesserat, ad monasterium de Sora referre. Testament. Absalonis i Langeb. Script. 5, 425.

Fædreland, da de tilgrændsende Folk havde deres Historie,[1] skulde savne et Mindesmærke om Fædrenes Bedrifter. Han havde saaledes de tydske Historieskrivere for Øje, han vilde hos Fremmede udbrede sit Lands Hæder; dertil var det latinske Sprog det rette Organ, og dette Sprog var han, som hans Skrift viser, mere mægtig, end nogen anden. Det er saaledes en ganske naturlig Følge af den nøje Forbindelse, hvori Danmark var traadt med Tydskland, at det ikke kunde falde ham ind at skrive paa Dansk, og at han benyttede det latinske Tungemaal. Som sine Kilder angiver han: Først og fornemmelig, med Hensyn til Oldtiden, danske Sange (patrii sermonis carmina) som han oversatte paa Vers (metra metris reddenda curavi). Thi man havde i Danmark, ligesom i Rom, mange Indskrifter indhuggede i Stene og Klipper med Runer (linguæ suæ literis); og dertil hørte disse gamle Sange. Paa dem grundede han altsaa Begyndelsen af sin Historie, ligesom senere Snorre sin. Derfor kunde han sige, at den ikke lovede udsmykkede Fabler, men en tro Oldtidskundskab (non nugacem sermonis luculentiam, sed fidelem vetustatis notitiam). Disse Saxos Ord godtgjøre, at der paa hans Tid har været gamle Sange til i det danske Sprog, som havde hjemme i Landet selv, og ikke bleve bragte dertil fra Island. De ere derhos ældre end Islændernes, der dels ikke have dem alle, og dels langtfra saa fuldstændig som Saxo. Men foruden disse indenlandske Kilder skyldte han en ikke ringe Del af sit Skrift til Thylenserne, der beboede et ufrugtbart Land, og især lagde sig efter at kjende Fremmedes Bedrifter og at bevare dem. Deres paalidelige historiske Skatte optog han, og fortalte

[1]) Finitimis factorum traditione gaudentibus. Saxo, præf.

dem igjen.[1] Da disse Thylenser nævnes hos Saxo før Islands Opdagelse, og hvor de omtales, henføres til Norge, kan han med dem ikke mene Islænderne, men Beboerne af Thelemarken (þilir), og han har altsaa, foruden sine indenlandske Sange, tillige benyttet norske Sagn, især fra det sydlige Norge, hvor de naturligvis den Gang maa have været til i Mængde. Fra Norge førtes de ogsaa over til Island. Og netop om Norge handle en stor Del af hans Fortællinger. Begge disse Kilder, de danske og norske, forudsætte altsaa en hjemlig historisk Kundskab om Oldtiden, der vel ved Kristendommens Indførelse modtog en Del Forvanskning, men dog i sit Grundstof var bevaret.[2] Endelig fulgte han mundtlige Meddelelser af Absalon.[3] Derved gav han sin Historie uforgjængeligt Værd. At han som Lærd kjendte og benyttede Fremmede (Beda, Dudo, Paulus Diaconus) har maaskee ikke altid været gunstigt for hans Fremstilling. Med Hensyn til hans danske Histories Indhold er det noget højst paafaldende ved Fortællingen om den ældste historiske Tid (tiende Bog), at man i hans Dage i selve Danmark kunde have saa ringe Kundskab om Harald Blaatand, Svend Tveskjæg,

---

1) Quorum thesauros historicarum rerum pignoribus refertos curiosius consulens, haud parvam præsentis operis partem ex eorum relationis imitatione contexui.

2) Jeg har her paa ny optaget en Mening om Saxos Thylenser, hvis Grunde jeg allerede har fremstillet i min Haandbog i den gamle nordiske Geografi. Den synes mere og mere at vinde i Vished. Thelemarken og de omliggende Egne have været de ældste Sagns Hjemstavn. Og det forholder sig uden Tvivl saaledes som en lærd Islænder nylig har yttret: „Nordmændene synes i den ældste Old at have været det samme for de nordiske Lande, som Islænderne siden bleve; de vare de svenske og danske Kongers Skjalde, og Harald Hildetands vare þilir.“ (G. Brynjúlfsson i Ný Félagsrit 1853, S. 119.)

3) Nec minus Absalonis asserta sectando, quæ vel ipse gessit, vel ab aliis gesta perdidicit, docili animo styloque complecti curæ habui.

ja endog om Knud den Store, som han lader dø i Rouen. Sagnet havde bevaret enkelte fremtrædende Træk, men Begivenhedernes Sammenhæng er ligesom sønderreven. Der findes derfor i Begyndelsen af hans historiske Fortælling ingen Overensstemmelse med de fuldstændigere islandske og engelske Efterretninger; og han havde god Grund til at bebrejde sin Fortid en utilgivelig Ligegyldighed og Ukyndighed (segnities par imperitiæ). Først med Svend Estridsen (ellevte Bog) blive de danske Sagn klarere; der aabnede sig to ny og renere Kilder: Slægtsagn i Absalons Slægt, hvis Stamfader Skjalm Hvide han ogsaa omtaler under denne Konge, og gejstlige Sagn. Fra denne Tid af bliver hans Skrift en vigtig Kilde, for hvilken Knytlinga (i det mindste som vi nu have den) i Nøjagtighed maa vige. Hans Skildring af Erik Ejegods Personlighed vidner om et levende Folkesagn. Endelig indeholder den sidste Del af hans Historie, som han ender ved samme Tid som Svend Aagesen og Knytlinga, Fortællingen om Borgerkrigene, Vendertogene, Kong Valdemars Forhold til Absalon, Absalons til Eskild, o. s. v. en Række af ligesaa livlig opfattede, som troværdige Skildringer. Hans Behandling af Historien er nemlig noget for hin Tid usædvanligt, og udenfor Island, hvor den dog endnu kun var i sin Begyndelse, næsten uden Mage i Norden. Thi han er hverken en tør Krønnikesamler, heller ikke samler han Legender op, hvortil han kunde haft god Lejlighed. Han viser overalt den samme poetiske Sands, der bevægede ham til at samle og bevare de gamle Sange. Langt større Berømmelse har han imidlertid i sin Tid vundet formedelst sin latinske Stil, dens Sirlighed og Ypperlighed, som han ogsaa ved hver Lejlighed har lagt for Dagen. Naar han paa den smukkeste Maade har sagt Tingen, saa siger han den endnu en Gang, om muligt end-

nu yndeligere.[1] De Lærde have derfor kappets om at rose og beundre ham.[2] Men som alt i Verden maa have sin Skygge, maaskee for at det derved kan skinne saa meget bedre, saa har ogsaa dette Nordens Vidunder (septentrionis ingeniorum phœnix), som Gram kalder ham, ogsaa havt sine Hudflettere (Saxomastiges). Den ene finder, at hans Historie er fuld af Fabler (tota fabulis plena), den anden, at det er Galskab og Snak (vanissima deliria, meræ nugæ, vana somnia et aniles fabulæ), den tredie, at det er lutter Løgn (mera mendacia), den fjerde, at han har selv digtet det.[3] Kan man nu gaa videre? Ja, det hele kan jo være et lærdt Bedrageri. Til denne Yderlighed kom Nordin, den

---

1) Exempler findes overalt. Ordsproget: opt eru vaskar hendr und vándri kápu, udtrykker han: sæpe enim sordido cultu robustum obtegi manum (contigit), fortemque dextram atra veste concludi interdum. (S. 71). Om Veberlagsretten siger han: Ejusdem quoque postmodum observantiæ gravitas ab aula regum in aliquanto obscurioris familiæ convictum prorepsit, diuque superioris disciplinæ etiam apud supparis conditionis viros imitatio valuit. (S. 535.)

2) Erasmus fra Rotterdam og Gram ere lige enige deri. Den første udbryder: probo vividum et ardens ingenium, orationem nusquam remissam aut dormitantem; tum miram verborum copiam, sententias crebras et figurarum admirabilem varietatem; ut satis admirari non queam, unde illa ætate homini Dano tanta vis eloquendi suppetiverit. See Grammii Oratio i Dän. Bibl. 7, 471. Og Christiern Pedersen (Om Børn at holde til Skole) yttrer ligesaa: Han skrev Danmarks Krønike paa saa ædelig, god og dyb Latine, at alle vise Klerke i fremmede Land og Rige have stor Lyst til at læse i samme Bog, og glædes ved samme Latine. Og dem forundrer alle derpaa, at der vaar nogen Tid saa lærder en Mand i Danmarks Rige, som saadan dyb, kostelig og god Latine kunde digte og skrive.

3) Holberg, der just ingen Ynder var af Oldtiden, lader ham dog vederfares Ret (Dissertatio quinta de Historicis Danicis): Dersom hans Sagn ikke føre anden Nytte med sig, saa vise de i det mindste Oldtidens Aand og Sæder; og Saxos sidste Bøger ere saadanne, at de kunne sættes mod en Thucydides.

lærde Biskop af Hernøsand: Saxos første Udgiver, Christiern Pedersen, Ærkebiskop Birger, der skal have skaffet ham et Exemplar, og Biskoppen i Roeskilde, Lage Urne, der opmuntrede til Udgivelsen, have maaskee stukket Hovederne sammen, og af Thomas Gheysmers Gesta Danorum lavet en Saxo, som den lærde Bogtrykker i Paris, Jodocus Badius, Udgiveren af Valerius Maximus og Martianus Capella, hvis Stil og Talemaader gjenlyde i Saxo, satte derpaa i Stil. For denne Formening taler iblandt andet, at den formentlige Saxo ikke ret forstod Dansk.[1] — Udgaver: af Christiern Pedersen, Paris 1514, fol. Den ligger til Grund for alle de følgende: i Basel 1534, fol., Frankf. 1576, fol., af Stephanius, Sorø 1644, fol. (med hele det lærde Apparat), af Klotz, Leipz. 1771, 4to, af P. E. Müller, Kbh. 1839.[2]

---

[1]) Han kalder nemlig Sundet ved Møn sinum viridem (Grønsund), men det hedder i Knytlinga Grænasund, „det er Grenesundet, fordi det deler sig og omgiver Møen“. See P. E. Müller's Anmældelse af Monumentorum veterum historiæ Sviogothicæ prolegomena. Diss. 3. Upsaliæ 1814, 4to, i D. Literaturtidende, 1816, Nr. 36—37.

[2]) Om Saxo Grammaticus kan især eftersees Stephanii Prolegomina i hans Udgave; Suhms D. Hist. 9, 104 og de der anførte Kilder; jf. Chr. Pedersen om Børn at holde til Skole, i D. Mag. 1, 47; Lyskanders Danske Kongers Slægtebog, Fortalen S. XV. XVII; Nyerups Historisk-statist. Skildr. 2, 267. o. fl. En latinsk Gravskrift over Sune Ebbesen, der tillægges ham, findes i Langeb. Script. 4, 570 og i Suhms D. Hist. 8, 123. — Om Saxo som Historieskriver handle Dahlmanns Forschungen, 1 D. og især P. E. Müller om Saxos Kilder. En udførlig Sammenligning imellem Saxo og Knytlinga giver endnu flere interessante Oplysninger. I Knud den Helliges Historie er f. Ex. Knytlingas þorðr Scori den samme som Saxos Horta. Saxo nævner ikke Knytlingas Eyvindr Bifra, Friseren Pipero, men kalder ham kun Blacco quidam, en vis Forræder. — I Müllers fortjenstlige Udgave ere, formedelst en overdreven Troskab, endnu nogle Læsefejl blevne staaende; som Grandvic for Gandvic; Scricfinni for Scritfinni; sirtvallini agri for firivallini; Aluina for

Blandt de andre historiske Skrifter, der indskrænke sig til Annaler og Klosterhistorier,[1] er der eet, der ved Indhold og Fremstilling fortjener at udhæves: Historia de profectione Danorum in terram sanctam (i Langeb. Script. 5, 341). Det viser Forbindelsen imellem Danmark og Norge, og Nordens med det fjerne Østen. Efterretningen om Jerusalems Indtagelse af Saladin (1187) kom til Kong Knud paa et Møde i Odense; Absalons Broder Esbern (Snare) opmuntrede da i en Tale, der giver et Begreb om den Tids Veltalenhed, de Tilstedeværende til en Jorsalrejse. Femten Adelsmænd aflagde Løftet, men faldt siden fra, paa fem nær. Fortællingen om deres Rejse til Norge, hvor flere skulde støde til dem, anskueliggjør Norges Tilstand paa Kong Sverres Tid; og Fortællingen om Rejsen til det hellige Land hvad der der især tildrog sig Nordboers Opmærk-

Alviua; Hithim insulam for Hithini; Vithora for Vithova; Barca for Barta; Lentitii for Leutitii. — Molbechs udførlige Afhandling: Saxo Grammaticus, hans Historie og Charakteer og hans lærde Samtidige i Danmark, i Nyt histor. Tidsskr. 5 D., omhandler tillige Svend Aagesen og andre Skrifter fra denne Tid. — Danske Oversættelser haves (foruden de formentlige af Chr. Pedersen og Jon Tursen) af Vedel, Kbh. 1575. 1610. fol. En Oversættelse af første Bog forsøgtes af Joh. Laurentsen, Kbh. 1713, 4to. Mad. Godiche lod en Oversættelse besørge ved Sejer Schousbølle, Kbh. 1752, 4to; Versene deri ere tagne af L. Thura's Adskillige poetiske Sager (i hvis Indledning Saxos Levnetsomstændigheder ogsaa berøres); Stilen er hos begge lige uheldig. Endelig gav Grundtvig sin Overs., Kbh. 1818, 4to.

1) Den hellige Kjelds Levnet, Vita et miracula S. Ketilli i Langeb. Script. t. 4. Vitskjøl Klosters Stiftelse, Narratio de fundatione monasterii Vitæ scholæ, sst. Begyndelsen af Om Klosterhistorie, Exordium Caræ insulæ, i Langeb. Script. t. 5. Abbed Vilhelms Levnet, Vita S. Vilhelmi abbatis, sst. Og endelig Necrologium Lundense (i Langeb. Script. t. 3), der, næst efter Runeindskrifterne, vel er det ældste Sprogmindesmærke, som endnu er til. (Blandt de der nævnte Personer forekommer en Thoraren Islandensis).

somhed. Efter den Maade, hvorpaa Norge omtales, dets Stæder og Sæder, maa Forfatteren, der ikke selv var med, men skrev efter en høj Gejstligs Fortælling, have været en dansk Mand, der i længere Tid havde opholdt sig i Norge, og tilegnet sig dets Sprog. Ved Beskrivelsen af et Skibbrud udbryder han: O quam securum quamque jucundum in solo! Fastr er á foldo fótr, in salo autem labilis est et titubans.[1]

Endelig er Valdemar den Andens Jordebog, Liber census Daniæ (i Langeb. Script. t. 7), der blev begyndt 1231 (Anno Domini Mccxxxi factum est hoc scriptum) og senere fortsat, et vigtigt Bidrag til Oplysning om Landets Inddeling og indre Tilstand.[2]

9. Forbindelse med Tydskland. Den tydske Digter Reinmar von Zweter besynger Kong Erik af Danmark.

Den Forbindelse, hvori Danmark stod med tydske Lande, gjør det sandsynligt, at tydske Viser have udbredt sig her i Landet allerede paa denne Tid. Den Sang, som Saxo omtaler, bekræfter det. Men heraf er ikke noget bevaret. Ved Slutningen af Tidsrummet have vi derimod Bevis for, at nu ogsaa tydske Digtere begyndte at besynge danske Konger. Den tydske Digter Reinmar von Zweter sang nemlig omtrent 1245 om Kong Erik af Danmark, altsaa Erik Plovpenning, saaledes:

[1]) Om Forfatteren til dette Skrift see Suhms D. Hist. 8, 233. Nyerups Historisk-statist. Skildr. 2, 299. Langes Norske Klosterhist. S. 80 med Rettelse og S. 682.

[2]) Haandskriftet af Valdemars Jordebog findes i Stockholm. En Afskrift (Facsimile) tilhører det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. Oplysninger om Haandskriftets Skjæbne findes i Selskabets Antikvariske Tidsskrift 3, 266, meddelte af G. E. Klemming.

Ein künik, der wol gekrænet gat
und daz sin krone verre baz gekûniget stat,
da ziert der künik die krone baz, dan in diu krone gezieren müge,
ein wol gekûniget krone trage
tuot dannoch mere, er stillet witwen unde weisen klage,
er suenet unde vridet und ist bi liuten wol in eren hüge,
sin herze und ouch sin muot sin selten muezik,
sin munt ist z' allen ziten eren gruezik,
ihm schimelt niht in siner arken:
das beziug' ich mit dem besten wol,
mit urloube ich in nennen sol:
ez ist der künik Erich von Tenemarken.[1]

10. Legenden. Den hellige Kjeld. Hellig Anders. En Legende paa Dansk. Dansk Kirkesang. Dansk Prædiken og gejstlige Bekjendtgjørelser paa Dansk.

Med Kristendommen kom en ny Art af Digtning: Legenden. Af Kristnisaga og de islandske Biskoppers Levnet see vi, at den ogsaa havde fundet Vej til Island. Det er den gamle Mythe, der nu har iført sig en ganske anden Skikkelse; begge dreje sig om, hvorledes Naturen er hengivet i overordenlige Væseners Magt, som den paa en usædvanlig Maade adlyder; begge hylde Troens Magt, men Smagen i Legenden er en ganske anden; den er et Produkt af Syden, som blev anvendt i Norden. Den blev fremkaldt ved de indfødte Helgene, hvis Tal nu tiltager. St. Kjeld (Ketellus eller Chilianus, af Slægt en Kande, Biskop i Viborg) blev myrdet 1151 i St. Margrete Kirke i Asmild Kloster og kanoniseret 1188. Legenden fortæller, hvorledes han blev udstødt

[1]) See v. der Hagens Minnesinger 2, 204, og Zweters Levnet sst. 4, 496. Suhm, D. Hist. 10, 958, henfører Digtet til Erik Glipping.

af Klosteret, men med Glæde atter modtaget, da han forvandlede Vandet, som en Munk hentede fra Kilden, til Vin. Engang læste han under Ottemessen i den hellige Skrift, Lyset gik ud, men han vedblev at læse i Mørket, som om der intet var i Vejen. Det er Jyllands Helgen. Der brændte endnu Lamper og Lys ved hans Grav indtil 1538, da Kong Christan den Tredie lod dem slukke. Slige Lamper skinnede heller ikke udenfor Kirken. Sjælland havde ogsaa sin Helgen, Hellig Anders, Præst i Slagelse († 1205). Kong Valdemar lovede Byen saa meget Jord, som Hr. Anders kunde ride om paa et ni Dage gammelt Føl; men han omred i faa Minuter saa meget, at Hirdmændene maatte sende Bud til Kongen i Badet, for at faa ham standset. Saaledes fik Slagelse Byjord nok, mere end den skulde; og Føllets Spor sees endnu i Sten paa Marken. Hellig Anders gjorde med tolv Landsmænd en Rejse til det hellige Land. Da de skulde hjem, var Skibet sejlfærdigt og Vinden gunstig, men det var Paaskedag, og hellig Anders vilde, at de først skulde høre Messe. Saa gudfrygtige vare ikke de andre, de sejlede fra ham. Da han kom fra Messen, og saae sig ene og forladt, lagde han sig i sin Bekymring til at sove. Da han vaagnede, laa han paa en Høj udenfor Slagelse (Hvilehøj, hvor der siden rejstes et Krusifix in memoriam divi Andreæ, quiescentis Joppe et heic loci expergefacti), og medens han endnu troede sig i det hellige Land, hørte han Hyrderne, der passede Kvæget, tale Dansk. Han gik ind i Byen, og kom til rette Tid. Han havde hørt Højmessen i Palæstina, nu hørte han Aftensang i Slagelse. Næste Morgen rejste han til St. Jakob i Spanien, saa til St. Olaf i Norge, og de andre vare endnu ikke komne hjem. Han holdt ofte sin Andagt ude i Naturen. Engang tabte han sine Handsker; der sprang en Kilde frem. Naar han

blottede sit Hoved for at bede, behøvede han ikke at være forlegen med sin Hætte; han hængte den paa Solstraalerne, og der blev den hængende til han vilde sætte den paa igjen, m. m. som samme hans Legende indeholder. Deslige Legender gjentoges rundt om i Norden; Vestmanlands Apostel St. David hængte ogsaa i Tanker sine Handsker paa en Solstraale, og vidste ikke hvor de vare blevne af, indtil endelig hans Dreng fandt dem hængende der endnu. Og Digtningen kom fra Syden; da St. Amiable fra Auvergne vandrede til Rom, brugte han Solen som en Tjener til at bære hans Kappe og Handsker. Den hellige Historie maatte naturligvis ogsaa gjentage sig; naar den skete endnu, fæstede man saa meget mere Tro til den. Abbed Vilhelm var ligelebes Helgen; han turde have gaaet ind i en gloende Ovn, for at bevise Ægtheden af den hellige Genovevas Hjærneskal. Og hans Disciple havde ligesaa stærk Tro; de saae ham fare til Himmels. Den ene saae det i Sorø, den anden i Hildesheim; og Byerne i Danmark sloges om at faae et Led af hans Finger, et Stykke af hans Hætte. Saadanne Legender have vi nok af paa Latin,[1] men der kan ingen Tvivl være om, at de vandrede om iblandt Almuen og maatte være til paa Modersmaalet. I Norge har man saaledes Olaf den Helliges Mirakler paa Norsk; hos os have vi i det mindste eet Vidnesbyrd om, at deslige Fortællinger bleve opskrevne paa Dansk, nemlig den hellige Nielses Levnet fra Aarhus.[2]

---

[1]) Om St. Kjeld handler Pontoppidans Annaler 1, 259. 335. Legenden findes 1, 467. Om Hellig Anders Pontoppidans Annaler, 1, 616. Dän. Bibl. 3, 150. Thieles Folkesagn, o. fl. jf. Afzelius Sagohäfder 2, 39.

[2]) I Vita b. Nicolai Arusiensis († 1180) hedder det: Conscripta sunt multa de vita sua in libro Danici sermonis, quem Eskillus Sacerdos, vicarius basilicæ constructæ per sanctum Nicolaum, in curia sua habuit. (Langeb. Script. 5, 307.)

At en verdslig Folkesang blev digtet efter Blodbadet i Roeskilde og sungen ved Slaget paa Gradehede, have vi allerede seet. Ved Absalons Valg til Erkebiskop erfare vi, at man ogsaa havde danske Kirkesange. Eskild lagde sin Haand paa ham, og Gejstligheden trak ham med Magt hen til Ærkebispestolen. Og medens de Gejstlige sang den sædvanlige Hymne, stemmede Folket i med med en hellig Sang.[1] Skjøndt det ene med det andet af saadanne Digtninger er forsvundet, gjør det dog godt at vide, at deslige have været til.

Hovedsagen ved Gudstjenesten var og blev rigtig nok den latinske Messe; men Prædiken (sermo ad populum) fandt dog ogsaa Sted, især paa de høje Festdage, og den, saavel som andre Bekjendtgjørelser for Almuen, maatte være i Modersmaalet. Man finder, at især Biskoppen, f. Ex. Gunner, selv prædikede (ipse prædicavit);[2] og paa Nationalkonciliet i Odense 1245 blev besluttet, at den der antagne Konstitution skulde kundgjøres ved alle Præstemoder for Klerker og Lægmænd, og udsættes paa Modersmaalet (et vulgariter exponatur eller udtrykkes paa ligmanne tunge).[3]

---

¹) Stedet hedder hos Saxo S. 916: Qui etiam, ut mos est, concinere exorsi celebrem electionis concordiam decoro psallendi officio prosequuntur. Quorum plenum venerationis concentum populus ingenti plausu tripudians, sacro cantilenæ genere æmulabatur, gloriosis clericorum vocibus aliquid honorificæ modulationis adjicere gestiendo, personantibus aliis, deformem sibi taciturnitatem existimans. Efter Grundtvigs Oversættelse 3, 378: og medens Gejstligheden tillige istemmede den sædvanlige Lovsang, fandt Almuen det i sin Hjertens Glæde for tungt at tie, saa de stemmede ogsaa op med en gudelig Sang paa Modersmaalet, og kvad paa deres Vis i Chor med Klerkene.

²) Gunnari Vita i Langeb. Script. 5, 575.

³) Pontoppidans Annaler, 1, 657.

11. Naturvidenskab og Lægekunst. Mester Knud, Kannik i Lund. Henrik Harpestreng, Kannik i Roeskilde.

Klosterbrødre og andre Gejstlige have foruden deres andre lærde Beskjæftigelser ogsaa givet sig af med Naturkyndighed og Lægekunst. Der nævnes en Magister Knud, Kannik i Lund, der dyrkede Naturvidenskaberne.[1] Og en berømt Læge, hvis Skrifter Eftertiden benyttede, var Henrik Harpestreng, Kannik i Roeskilde, Læge hos Kong Erik (Plovpenning), † 1244.[2] Men andet vides ikke om ham. Han antages at have skrevet i Modersmaalet, dels en Lægebog, dels en Urtebog eller de to første og betydeligste Afdelinger af Henrik Harpestrengs Lægebog (udgivet af Molbech, Kbh. 1826), men der haves ikke tilstrækkeligt Bevis for mere, end at han, uvist paa hvilket Sprog, maaskee paa Latin, har skrevet deslige Bøger, der siden i mangehaande senere Optegnelser i Middelalderen ere benyttede. Et svensk Haandskrift (i Ny D. Mag. 1, 57), hvis Begyndelse især antyder en Lægebog, nævner ham nemlig som sin Kilde;[3] og et dansk Haandskrift (i Ny D. Mag. 1, 109), der indeholder en Urtebog, og stemmer med den noget ældre, som

---

1) Magister Kanutus, canonicus Lundensis, in logicalibus, scientia naturali et utroque jure doctus — filius Petri et Anne de Hunæbjargh — obiit 1260. Liber Daticus Lundensis i Langeb. Script. 3, 520.

2) 1244. obiit Henricus Harpestreng medicus, Canonicus Roskildensis. Petri Olai Annal. i Langeb. Script. 1, 184. 1244 obiit M. Henricus Harpestreng, Canonicus Roeschildensis bene meritus. Hamsfort sst. 1, 288. Legen mesther Hinrick Harpæstrængæ aff konyng Erick (efter et Lovhaandskrift, Molbechs Nord. Tidsskr. 3, 276).

3) med de Ord: Hær byrias lækedomber aff Mæster Henrik Harpostræng. Hvar som krankir ær, tha scal thetta wara hans daglica födha epther thy Mæster Henrik Harpostræng sigher i sinom lækedom oc scri r, som först ær.

Molbech har udgivet, tillægger ham ligeledes sin Oprindelse.[1] Begge ere i Sproget meget yngre. Da han nu tilvisse ikke skrev i to Dialekter, kan ingen af disse Lægebøger ligefrem tillægges ham; de maa snarere være Oversættelser, Uddrag og desl., men ikke hans eget Skrift. Den saakaldte Henrik Harpestrengs Lægebog hører altsaa, som Udgiveren ogsaa antager, til næste Tidsrum, og der kan af Sproget i den ikke uddrages nogen Slutning til Sproget paa denne Tid. Den er over hundrede Aar yngre end Absalons Dage.[2]

12. Danske Love. Kirkelige og Verdslige. De verdsliges Oprindelse. Skaansk Kirkeret. Sjællands Kirkeret. Skaanske Lov. Kong Valdemars Sjællandske Lov. Kong Eriks. Kong Valdemar den Andens Jyske Lov. Landskabslovenes Forholde, Indhold og Sprog. Sprogprøver.

De danske Love ere saaledes de eneste Mindesmærker, der haves i Modersmaalet før 1250. De ældre Lovbestemmelser for enkelte Kredse, som Palnatokes for Jomsvikingerne, Lovene for Bethemans Selskab i Roeskilde, Knud den Stores Vederlagsret, kjende vi nemlig kun efter Indholdet. De mere almindelige Love ere to Slags: kirkelige og verdslige. De første opstode med Kristendommen; de sidstes Oprindelse taber sig i Hedenskabet. Det var Vedtægter, der bevarede gamle Sæder og Skikke, Bestemmelser for Samlivet, der efter fælles Beslutning bleve tagne paa Tinge. Paa Tinge hørte man af Oldinge hvad der havde været Forfædres Skik,

---

1) Nemlig: Hær byrghes Lægæbogh aa danskæ, then ther Mæster Henrik Harpæstrængh aff syth mækiæ mæsterskap diktæthe.

2) Om Henrik Harpestreng kan især efterfees: Molbechs Fortale til Lægebogen; Pontoppidans Annaler, 1, 656, hvor hans Gravskrift anføres; Suhms D. Hist. 10, 34—35; Nyerups Historisk-statist. Skildr. 2, 330.

og enedes om hvad der nu var tjenligt. Saaledes opstod en Lov (lög, det bestemte, Vedtægten). En Lagmand forkyndte den, og overleverede den mundtlig til sine Efterkommere. De ældste vare uden Tvivl Sætninger med Rimstave, korte og fyndige som Ordsprog. Efterhaanden forøgedes de; gamle faldt bort, ny føjedes til. Lovene voxte med deres Gjenstande; og en Samling af gamle Retsfædvaner blev den ældste Lovbog. Oprindelig maa hver By, hvert Herred, have haft sine Vedtægter; men først efter Herredernes Forening opstode de, vi nu kjende, Landskabslovene. Efterhaanden bleve de opskrevne af Lovkyndige; Samlingen fik med Tiden Tilsætninger; endelig bleve de bekræftede af Kongen. Fra Kongen, som Rettens Haandhæver, udgik det Ønske, at samle og drøfte de hidtil gjældende Vedtægter; dertil valgte han de lovkyndigste Mænd; og forelagde derpaa Folket det vundne Udbytte til Bekræftelse. Deraf Udtrykket: den Lov, som Kongen giver og Landet tager ved. Saaledes opstode ogsaa vore Love; deres Bestanddele vare ældre, og gjældende, ikke for det hele Rige, men kun for enkelte Landskaber. Om Maaden, hvorpaa de bleve samlede, haves kun mangelfulde Efterretninger. Men det er rimeligt, at Studierne i Paris og Bologna af den rommerske og kanoniske Ret, maatte henvende Opmærksomheden paa Landets egne; een og anden Efterretning dukker derfor op om Kongernes Omhu for Lovenes Forbedring, f. Ex. naar Saxo beretter, at Knud den Sjette holdt et Møde paa Samsø, blandt andet for at forbedre den verdslige Lov.[1] De vigtigste ere:

1) Kirkelige: Den Skaanske Kirkeret, givet af Ærkebiskop Eskild ved Thord Gælker, nedskrevet 1162. Den

[1]) Juris civilis emendandi gratia. Saxo. S. 968.

Sjællandske Kirkeret, givet af Absalon omtr. 1170. Begge, i det væsenlige af samme Indhold, udgivne i Thorkelins Saml. af gamle danske Kirkelove, 1784, 4to, og af P. G. Thorsen i Nordiske Oldskr. XIII.[1]

2) Verdslige: Skaanske Lov (udgivet af Hadorph, Stokh. 1676, fol.) Det mærkeligste Haandskrift er Runehaandskriftet, Arnæ-Magn. Nr. 28, 8vo. Anders Sunesens latinske Overs. er udgivet i Kolderup-Rosenvinges Saml. af gamle danske Love, 1 D. — De tvende Sjællandske Love: Kong Valdemars, udg. i Kofod-Anchers Lovhist. 1 D. og af P. G. Thorsen i Nord. Oldskr. XIII. Kong Eriks, udg. i Kolderup-Rosenvinges Saml. 2 D. og af P. G. Thorsen i Nord. Oldsk. XIV. — Kong Valdemar den Andens Jyske Lov, udg. af Kofod-Ancher, Kbh. 1783, 4to., i Rosenvinges Saml. 3 D. og af P. G. Thorsen, 1853.

Om disse Landskabslove, naar de ere givne og af hvem, ere Meningerne meget forskjellige. Skaanske Lov skal være givet af Valdemar den Første (1158 eller 1163, efter Hvitfeld); ligesaa Valdemars Sjællandske Lov (1170 eller 1171, efter Rimkrønniken og Hvitfeld); Eriks Sjællandske Lov af Kong Erik (Plovpenning eller Glipping eller Menved). Disse Love bære imidlertid ingen Mærker af, at de ere givne eller stadfæstede af Kongen. Det er gamle Lovsamlinger, hvoraf enkelte Dele kunne være forkyndte og bekræftede, men ikke Loven i sin Helhed. En Del af deres Indhold maa være ældgammelt. Ordnes de efter Tiden, maa Skaanske Lov være den ældste Samling; meget af den er gaaet over i de andre. Efter den synes Eriks Lov at indeholde det ældste Grundlag, og den bærer endnu tydeligt Præg af at være

[1]) Hertil kan ogsaa henføres: Kong Valdemar den Andens Forordning for Fyn, givet 1228 (udg. i Kofod-Anchers Lovhist. 1 D.).

en Samling af meget gamle Vedtægter; den udmærker sig (Rosenvinge har allerede bemærket det) ved sin Naivitet, ved den Maade, hvorpaa den stundum indfører Personer talende, ved den omhyggelige Anførelse af alle enkelte Tilfælde, der kunne finde Sted, hvorved Loven har ligesom villet forudsee alt, og desl., hvilket altsammen er en Egenhed for de ældste Love. Valdemars Lov har nogle Stænk deraf, men bestaar mest af de nøgne Lovsætninger. Kun Jyske Lov vides med Sikkerhed at være givet af Kongen, og at være givet, ligesom den senere blev hævdet, som en Landslov for Nørre- og Sønderjylland; nogle mene endog, at den var betænkt for det hele Rige. Dens Fortale sattes i senere Afskrifter foran de andre Love, ligesom Fortalen til Heimskringla foran andre norske Kongesagaer. Denne Lov blev givet af Kong Valdemar den Anden i Marts 1241 (efter Krønnikerne 1240) i Vordingborg. Om Fortalens Samtidighed med Loven haves to gamle Vidnesbyrd, hvoraf det ene sigter til dens Begyndelse, det andet til dens Slutning.[1] Kongen lod denne Lov skrive. Dens Overensstemmelse i flere Ting, ja endog i Ord, med Skaanske Lov, forklares ved at antage en fælles ældre Grundlov (ligesom Evangeliernes ved at antage et Urevangelium), men det er en naturlig Følge af en fælles lignende Forfatning og af de Lovkyndiges Raadførsel med de andre Landskabslove. At deslige vare ikke blot mundtlig forplantede, men opskrevne før denne Tid, kan der ingen Tvivl være om.[2]

---

[1]) Rex Valdemarus in castro Orthingiburgh legem Danicam promulgavit, et eam in libro danico fecit conscribi, qui liber ita incipit: mæth logh scal man land byggja. Chron. Sialandiæ i Langeb. Script. 2, 629. Nomen enim ejus (Biskop Gunners) in testimonium tam solempnis facti in prologo dicti libri legis positum est. Exordium Caræ insulæ i Langeb. Script. 5, 579.

[2]) Blandt de Bøger, som Anders Sunesen skjænkede til Kapitlet i Lund nævnes ogsaa: VII Libros legum. Liber Daticus Lund. i Langeb. Script. 3, 525.

Disse Loves Indhold drejer sig om det almindelige Lovstof, der næsten var fælles, og i dets Ordning følge de, paa enkelte Afvigelser nær, nogle større og mindre Indskud og desl. undtagne, omtrent samme Plan. Nogle dvæle ved en nøjere Udførelse af enkelte Partier. De begynde med Arv, Ægteskab (Familieretten), hvortil knyttes Bestemmelser om Jorder og Gods. Udførlig behandles Straffe for Hærværk, Tyveri, o. s. v. (Kriminalretten). Der gives Bestemmelser for Leding; der værnes om Fred (Tingfred, Julefred, Markfred, Skovfred) og derved komme mange Enkeltheder for (om Vrag, Fiskeri, Møller, Broer, Bier o. s. v.). Men skjøndt Landskabernes forskjellige Forfatning i vore Love kommer klart tilsyne, f. Ex. i Jydernes Sandemænd og Sjællændernes Nævninger, saa yde de dog i det hele ingenlunde den Interesse som Islændernes Graagaas; thi hos dem gav en friere Forfatning, flere Tingsteder, et kunstigere og mere indviklet Retsvæsen, en mere udviklet Kommunalforfatning o. desl. Anledning til flere og nøjagtigere Lovbestemmelser. Dog giver især Jyske Lov en ret god Indsigt i adskillige Dele af Landets Forfatning: Man seer ligesom for sine Øjne hvorledes Landsbyen er bleven til og Forholdet imellem Adelbyen og Torpet, Gaardene med deres Tofte og Forte (forlå), Vangenes Inddeling og Rebning, og Indmarkens Forhold til Udmarkene. Ligeledes lærer man at kjende Bondens Stilling: Landboen (Fæstebonden) Gaardsæden (Husmanden) samt det blandede Brydeforhold; og hvorledes Herremanden (hærman) udviklede sig af den gamle Bondestand, ifølge den Forret, til Vederlag for personlig Krigstjeneste, at maatte kjøbe mere Jord end andre, at kjøbe saa meget han orkede, fordi han vovede sin Hals for Kongen og Landets Fred. Endelig Ledingsvæsenet, Styreshavnen,

Lovskibets Størrelse, Skibenes Bemanding ved Havne-brødre, og desl.

Stilen er simpel, Bestemmelserne i Almindelighed korte og klare. Men de bære tillige Præg af at være fra forskjellige Tider, af en nøjere Drøftning, uagtet de oprindelig ere udgaaede fra Folket, og have af Lagmanden været det forelagte eller forklarede. (Der forekommer f. Ex. Talemaader som disse: thæt skal mæn vilæ. thæt skulæ i vitæ. þat hava Skanunga ok stundum at loghum havit. þættæ viliæ nu summi mæn at loghum hava). Undertiden har vel ogsaa een og anden Lovbestemmelse været henstillet til Kongen (hos Anders Sunesen: sed rex Valdemarus noluit consentire). Den ene Lov citerer ikke den anden; det er i det mindste usædvanligt. Valdemars Lov citerer (1, 13) jysk Lov (juzk logh) men det er vel snarere en gammel jysk Lovbestemmelse. Thi en saadan ældre, dog fra samme Land, findes anført (hos Anders Sunesen: jus antiquum). Paa flere Steder findes enkelte Ord og Udtryk nøjere forklarede (f. Ex. thæn man kallæ vi siuk væræ, thær æi må til things rithæ ok thær æi må sin genmål uppæ haldæ. Valdemars Lov 1, 5. thæn husfrughæ kallæ vi siuk væræ, thær æi må at sin syslæ gangæ ok rethæ foræ sin hæskap. sst. 1, 16). Vin ær thæt vitnæ, thær vith var at thæt køp køptæs. Jyske Lov 2, 94). Dette kan være en Følge af, dels at selve de gamle Lovbestemmelser indeholdt deslige Forklaringer, for at ingen Tvist skulde opstaa, dels fordi Ordet var forældet og i den senere Tid behøvede en Oplysning, men det kan ogsaa være senere Randglosser, der ved Afskrivningen ere komne ind i Texten. Vore Haandskrifter, der give alt dette uden at betegne det nøjere, skulle derfor ikke blot udgives som de ere, hvilket er det mindste, men underkastes en nøjere Drøftning. Og heraf vil rimeligvis

fremgaa, at ingen af de Haandskrifter, vi have, ere samtidige, at ingen ligger indenfor dette Tidsrums Slutning. Selv de, som Udgiverne have anseet for oprindelige, ere senere Afskrifter. Det er aabenbart deraf, at Afskriveren ikke altid har forstaaet det han afskrev (f. Ex. Arnæ-Magn. Nr. 286, fol., hvorefter Jyske Lov er udgivet; jf. Rosenvinges Indledning S. IX); eller deraf, at der findes smaa Lakuner (f. Ex. Arnæ-Magn. Nr. 455, 12mo, hvorefter Thorsen har udgivet Valdemars og Eriks Lov). Har man først vundet denne Overbevisning, saa vil det ogsaa være klart, at det sproglige Udbytte maa blive anderledes, end naar man havde oprindelige og samtidige Haandskrifter for sig.

I Sprogformen er der en mærkelig Forskjel imellem Skaanske Lov paa den ene Side, og de øvrige paa den anden. I den Skaanske Lov ere de gamle Bøjningsendelser næsten aldeles bevarede: den har de tre Grundlyde (a, i, u) ogsaa i Endelsen, og fulgte der i Endelsen en Medlyd, er ogsaa den sædvanlig bevaret. I de Sjællandske Love ere derimod Endelsens Grundlyde faldne sammen (til æ), og havde Endelsen derefter en Medlyd, er den tillige, undtagen i Stedordene, falden bort. I de Afskrifter af Jyske Lov, som gjengive Dialekten, er endelig endog hele Endelsen kastet bort, saa at kun Ordets Grundstamme staar næsten nøgen tilbage. Disse Forandringer faa en væsentlig Indflydelse paa hele Bøjningssystemet; Skaanske Lovs er fuldstændigt, i de andre ere Formerne faldne sammen. Alt dette lader sig forklare, enten deraf, at Skaanske Lov er saa meget ældre, de andre langt yngre, saa at Forskjellen kunde ligge i Tiden; eller deraf, at der i de forskjellige Landskaber oprindelig har været eller senere er indkommet en væsentlig Forskjel i Dialekter, saa at Grunden maatte søges i Stedet. Det sidste maa forekomme enhver sandsynligt. Lovene ere

Lovskibets Størrelse, Skibenes Bemanding ved Havne-brødre, og desl.

Stilen er simpel, Bestemmelserne i Almindelighed korte og klare. Men de bære tillige Præg af at være fra forskjellige Tider, af en nøjere Drøftning, uagtet de oprindelig ere udgaaede fra Folket, og have af Lagmanden været det forelagte eller forklarede. (Der forekommer f. Ex. Talemaader som disse: thæt skal mæn vilæ. thæt skulæ i vitæ. þat hava Skanunga ok stundum at loghum havit. þættæ viliæ nu summi mæn at loghum hava). Undertiden har vel ogsaa een og anden Lovbestemmelse været henstillet til Kongen (hos Anders Sunesen: sed rex Valdemarus noluit consentire). Den ene Lov citerer ikke den anden; det er i det mindste usædvanligt. Valdemars Lov citerer (1, 13) jysk Lov (juzk logh) men det er vel snarere en gammel jysk Lovbestemmelse. Thi en saadan ældre, dog fra samme Land, findes anført (hos Anders Sunesen: jus antiquum). Paa flere Steder findes enkelte Ord og Udtryk nøjere forklarede (f. Ex. thæn man kallæ vi siuk væræ, thær æi må til things rithæ ok thær æi må sin genmål uppæ haldæ. Valdemars Lov 1, 5. thæn husfrughæ kallæ vi siuk væræ, thær æi må at sin syslæ gangæ ok rethæ foræ sin hæskap. sst. 1, 16). Vin ær thæt vitnæ, thær vith var at thæt køp køptæs. Jyske Lov 2, 94). Dette kan være en Følge af, dels at selve de gamle Lovbestemmelser indeholdt deslige Forklaringer, for at ingen Tvist skulde opstaa, dels fordi Ordet var forældet og i den senere Tid behøvede en Oplysning, men det kan ogsaa være senere Randglosser, der ved Afskrivningen ere komne ind i Texten. Vore Haandskrifter, der give alt dette uden at betegne det nøjere, skulle derfor ikke blot udgives som de ere, hvilket er det mindste, men underkastes en nøjere Drøftning. Og heraf vil rimeligvis

fremgaa, at ingen af de Haandskrifter, vi have, ere samtidige, at ingen ligger indenfor dette Tidsrums Slutning. Selv de, som Udgiverne have anseet for oprindelige, ere senere Afskrifter. Det er aabenbart deraf, at Afskriveren ikke altid har forstaaet det han afskrev (f. Ex. Arnæ-Magn. Nr. 286, fol., hvorefter Jyske Lov er udgivet; jf. Rosenvinges Indledning S. IX); eller deraf, at der findes smaa Lakuner (f. Ex. Arnæ-Magn. Nr. 455, 12mo, hvorefter Thorsen har udgivet Valdemars og Eriks Lov). Har man først vundet denne Overbevisning, saa vil det ogsaa være klart, at det sproglige Udbytte maa blive anderledes, end naar man havde oprindelige og samtidige Haandskrifter for sig.

I Sprogformen er der en mærkelig Forskjel imellem Skaanske Lov paa den ene Side, og de øvrige paa den anden. I den Skaanske Lov ere de gamle Bøjningsendelser næsten aldeles bevarede: den har de tre Grundlyde (a, i, u) ogsaa i Endelsen, og fulgte der i Endelsen en Medlyd, er ogsaa den sædvanlig bevaret. I de Sjællandske Love ere derimod Endelsens Grundlyde faldne sammen (til æ), og havde Endelsen derefter en Medlyd, er den tillige, undtagen i Stedordene, falden bort. I de Afskrifter af Jyske Lov, som gjengive Dialekten, er endelig endog hele Endelsen kastet bort, saa at kun Ordets Grundstamme staar næsten nøgen tilbage. Disse Forandringer faa en væsentlig Indflydelse paa hele Bøjningssystemet; Skaanske Lovs er fuldstændigt, i de andre ere Formerne faldne sammen. Alt dette lader sig forklare, enten deraf, at Skaanske Lov er saa meget ældre, de andre langt yngre, saa at Forskjellen kunde ligge i Tiden; eller deraf, at der i de forskjellige Landskaber oprindelig har været eller senere er indkommet en væsentlig Forskjel i Dialekter, saa at Grunden maatte søges i Stedet. Det sidste maa forekomme enhver sandsynligt. Lovene ere

Lovskibets Størrelse, Skibenes Bemanding ved Havne-brødre, og desl.

Stilen er simpel, Bestemmelserne i Almindelighed korte og klare. Men de bære tillige Præg af at være fra forskjellige Tider, af en nøjere Drøftning, uagtet de oprindelig ere udgaaede fra Folket, og have af Lagmanden været det forelagte eller forklarede. (Der forekommer f. Ex. Talemaader som disse: thæt skal mæn vitæ. thæt skulæ i vitæ. þat hava Skanunga ok stundum at loghum havit. þæltæ viliæ nu summi mæn at loghum hava). Undertiden har vel ogsaa een og anden Lovbestemmelse været henstillet til Kongen (hos Anders Sunesen: sed rex Valdemarus noluit consentire). Den ene Lov citerer ikke den anden; det er i det mindste usædvanligt. Valdemars Lov citerer (1, 13) jysk Lov (juzk logh) men det er vel snarere en gammel jysk Lovbestemmelse. Thi en saadan ældre, dog fra samme Land, findes anført (hos Anders Sunesen: jus antiquum). Paa flere Steder findes enkelte Ord og Udtryk nøjere forklarede (f. Ex. thæn man kallæ vi siuk væræ, thær æi må til things rithæ ok thær æi må sin genmål uppæ haldæ. Valdemars Lov 1, 5. thæn husfrughæ kallæ vi siuk væræ, thær æi må at sin syslæ gangæ ok rethæ foræ sin hæskap. sst. 1, 16). Vin ær thæt vitnæ, thær vith var at thæt køp køptæs. Jyske Lov 2, 94). Dette kan være en Følge af, dels at selve de gamle Lovbestemmelser indeholdt deslige Forklaringer, for at ingen Tvist skulde opstaa, dels fordi Ordet var forældet og i den senere Tid behøvede en Oplysning, men det kan ogsaa være senere Randglosser, der ved Afskrivningen ere komne ind i Texten. Vore Haandskrifter, der give alt dette uden at betegne det nøjere, skulle derfor ikke blot udgives som de ere, hvilket er det mindste, men underkastes en nøjere Drøftning. Og heraf vil rimeligvis

fremgaa, at ingen af de Haandskrifter, vi have, ere samtidige, at ingen ligger indenfor dette Tidsrums Slutning. Selv de, som Udgiverne have anseet for oprindelige, ere senere Afskrifter. Det er aabenbart deraf, at Afskriveren ikke altid har forstaaet det han afskrev (f. Ex. Arnæ-Magn. Nr. 286, fol., hvorefter Jyske Lov er udgivet; jf. Rosenvinges Indledning S. IX); eller deraf, at der findes smaa Lakuner (f. Ex. Arnæ-Magn. Nr. 455, 12mo, hvorefter Thorsen har udgivet Valdemars og Eriks Lov). Har man først vundet denne Overbevisning, saa vil det ogsaa være klart, at det sproglige Udbytte maa blive anderledes, end naar man havde oprindelige og samtidige Haandskrifter for sig.

I Sprogformen er der en mærkelig Forskjel imellem Skaanske Lov paa den ene Side, og de øvrige paa den anden. I den Skaanske Lov ere de gamle Bøjningsendelser næsten aldeles bevarede: den har de tre Grundlyde (a, i, u) ogsaa i Endelsen, og fulgte der i Endelsen en Medlyd, er ogsaa den sædvanlig bevaret. I de Sjællandske Love ere derimod Endelsens Grundlyde faldne sammen (til æ), og havde Endelsen derefter en Medlyd, er den tillige, undtagen i Stedordene, falden bort. I de Afskrifter af Jyske Lov, som gjengive Dialekten, er endelig endog hele Endelsen kastet bort, saa at kun Ordets Grundstamme staar næsten nøgen tilbage. Disse Forandringer faa en væsentlig Indflydelse paa hele Bøjningssystemet; Skaanske Lovs er fuldstændigt, i de andre ere Formerne faldne sammen. Alt dette lader sig forklare, enten deraf, at Skaanske Lov er saa meget ældre, de andre langt yngre, saa at Forskjellen kunde ligge i Tiden; eller deraf, at der i de forskjellige Landskaber oprindelig har været eller senere er indkommet en væsentlig Forskjel i Dialekter, saa at Grunden maatte søges i Stedet. Det sidste maa forekomme enhver sandsynligt. Lovene ere

forfattede hver i sin Dialekt; et almindeligt Skriftsprog var slet ikke til. Men om disse Dialekters Beskaffenhed lader der sig ikke med Tryghed udlede sikre Bestemmelser. Klart er det vel, at den Skaanske, nu som senere, bedst har vedligeholdt sin gamle Skikkelse, hvorimod de andre danske Dialekter tidlig ere indtraadte i en Overgangstilstand; naar, lader sig ikke afgjøre, fordi Haandskrifterne ikke ere samtidige. Man kunde maaskee falde paa at sige, at den sjællandske og jydske Dialekt altid, omtrent fra Kristendommens Indførelse af, have været saa nogenlunde som de her vise sig, at de aldrig have haft de fuldstændige Former, som her ere tabte. Men det kan ikke forholde sig saa. Der forekommer nemlig, ogsaa i disse Love, adskillige Levninger hist og her med fuldstændige Endelser (som tyltær-eth, hverium syni, å thingi, af andrum). Disse fuldstændige Former maa altsaa have været til. Antager man, at de ældste Haandskrifter ere omtrent samtidige med Lovens Forkyndelse, saa kan de gamle Former, paa en Tid da Sproget i det hele havde tabt dem, forklares deraf, at Lovens Sætninger vare til, førend den blev givet, og at disse gamle Former for en Del i det mindste kunne have holdt sig i de ved Hukommelsen bevarede Formler. Antages derimod, at Haandskrifterne ere yngre, og at Afskriverne have forandret Sproget deri efter deres Tid, saa er det begribeligt, at gamle Former desuagtet i disse Lovformler formedelst deres Ælde og Ærværdighed kunne have holdt sig. Men i begge Tilfælde maa jo disse ældgamle Endelser have været til i Sproget, siden de endnu findes i Haandskrifterne.[1] At gamle Endelser og

[1]) Og de gamle Endelser have jo igjennem alle Ordklasser, der kunne modtage Bøjning, ikke blot holdt sig i disse Haandskrifter,

Sprogformer stedse mere maatte tabes under Afskriverens Haand, det er naturligt, og de i Tiden fremskridende Haandskrifter vise det tydelig nok; men at gamle Former, som aldrig havde været i Landet, skulde optages og indsættes, vilde være en ren Urimelighed.

Sammenligner man Lovsproget med Islandsk, saaledes som dette var i sin klassiske Tid, saa besidder det danske adskillige Egenheder, som vise hen til Bevaringen af et ældre Sprogtrin. Omlyden fra a til ö mangler. Grundlyden u findes hyppig (for i, e eller o, som i sum for sem, sun for son, kunæ for kona, frændsumi, å gruth givæn). Medlyden v er bevaret foran r (vrakæ, isl. reka). Ja der adskilles endog Former, som i Islandsk ere løbne sammen (brinnæ og brænnæ, Jyske Lov 3, 68), o. s. fr.

Sammenligner man Lovsproget med nuværende Dansk, saa findes der meget, som altid har været dansk, den Gang var det, og er det endnu: Lyden å er den samme som nu, men har den Gang været hyppigere, hvor den nu er bleven ombyttet med a. De enkelte Selvlyde have været foretrukne for Tvelydene og desl. Men der gives naturligvis ogsaa meget, som er bevaret i det gamle Sprog fra Fortiden af, hvorom man i det nyere har tabt saa godt som al Bevidsthed; de haarde Medlyde staa rigtig der, hvor vi nu have bløde. Det ubestemte Kjendeord har endnu ikke udviklet sig. Kjønnet er det gamle, altsaa ofte forskjelligt fra det nuværende. Ejeformen har vel tabt noget af sin fuldstændige

men i alle følgende danske Skrifter, og deres hyppige Levninger findes i Sproget den Dag i Dag (Nattergal, tilhuse, med rette, igjennem, imellem, stundum, o. s. v.). En saadan Udholdenhed findes kun ved det, der oprindelig tilhører Hjemmet; laant Gods tabes og forglemmes, naar der kommer et nyt.

forfattede hver i sin Dialekt; et almindeligt Skriftsprog var slet ikke til. Men om disse Dialekters Beskaffenhed lader der sig ikke med Tryghed udlede sikre Bestemmelser. Klart er det vel, at den Skaanske, nu som senere, bedst har vedligeholdt sin gamle Skikkelse, hvorimod de andre danske Dialekter tidlig ere indtraadte i en Overgangstilstand; naar, lader sig ikke afgjøre, forbi Haandskrifterne ikke ere samtidige. Man kunde maaskee falde paa at sige, at den sjællandske og jydske Dialekt altid, omtrent fra Kristendommens Indførelse af, have været saa nogenlunde som de her vise sig, at de aldrig have haft de fuldstændige Former, som her ere tabte. Men det kan ikke forholde sig saa. Der forekommer nemlig, ogsaa i disse Love, adskillige Levninger hist og her med fuldstændige Endelser (som tyltær-eth, hverium syni, å thingi, af andrum). Disse fuldstændige Former maa altsaa have været til. Antager man, at de ældste Haandskrifter ere omtrent samtidige med Lovens Forkyndelse, saa kan de gamle Former, paa en Tid da Sproget i det hele havde tabt dem, forklares deraf, at Lovens Sætninger vare til, førend den blev givet, og at disse gamle Former for en Del i det mindste kunne have holdt sig i de ved Hukommelsen bevarede Formler. Antages derimod, at Haandskrifterne ere yngre, og at Afskriverne have forandret Sproget deri efter deres Tid, saa er det begribeligt, at gamle Former desuagtet i disse Lovformler formedelst deres Ælde og Ærværdighed kunne have holdt sig. Men i begge Tilfælde maa jo disse ældgamle Endelser have været til i Sproget, siden de endnu findes i Haandskrifterne.[1] At gamle Endelser og

[1]) Og de gamle Endelser have jo igjennem alle Ordklasser, der kunne modtage Bøjning, ikke blot holdt sig i disse Haandskrifter,

Sprogformer stedse mere maatte tabes under Afskriverens Haand, det er naturligt, og de i Tiden fremskridende Haandskrifter vise det tydelig nok; men at gamle Former, som aldrig havde været i Landet, skulde optages og indsættes, vilde være en ren Urimelighed.

Sammenligner man Lovsproget med Islandsk, saaledes som dette var i sin klassiske Tid, saa besidder det danske adskillige Egenheder, som vise hen til Bevaringen af et ældre Sprogtrin. Omlyden fra a til ö mangler. Grundlyden u findes hyppig (for i, e eller o, som i sum for sem, sun for son, kunæ for kona, frændsumi, å gruth givæn). Medlyden v er bevaret foran r (vrakæ, isl. reka). Ja der adskilles endog Former, som i Islandsk ere løbne sammen (brinnæ og brænnæ, Jyske Lov 3, 68), o. s. fr.

Sammenligner man Lovsproget med nuværende Dansk, saa findes der meget, som altid har været dansk, den Gang var det, og er det endnu: Lyden å er den samme som nu, men har den Gang været hyppigere, hvor den nu er bleven ombyttet med a. De enkelte Selvlyde have været foretrukne for Tvelydene og desl. Men der gives naturligvis ogsaa meget, som er bevaret i det gamle Sprog fra Fortiden af, hvorom man i det nyere har tabt saa godt som al Bevidsthed; de haarde Medlyde staa rigtig der, hvor vi nu have bløde. Det ubestemte Kjendeord har endnu ikke udviklet sig. Kjønnet er det gamle, altsaa ofte forskjelligt fra det nuværende. Ejeformen har vel tabt noget af sin fuldstændige

---

men i alle følgende danske Skrifter, og deres hyppige Levninger findes i Sproget den Dag i Dag (Nattergal, tilhuse, med rette, igjennem, imellem, stundum, o. s. v.). En saadan Udholdenhed findes kun ved det, der oprindelig tilhører Hjemmet; laant Gods tabes og forglemmes, naar der kommer et nyt.

Form, men vor Brug er ingenlunde bleven almindelig. Gjerningsordenes Former ligge ganske nær ved de ældste. Den betingende Maade er almindelig, o. s. v. Ordføjningen er fuld af gamle Konstruktioner.

Hvad endelig de enkelte Ord angaar, da er Ordforraadet i Forhold til Lovenes ydre Omfang, temmelig magert, en Følge af at Indholdet drejer sig om en snæver Kreds af Forestillinger, og den ene Lov næsten gjentager den andens.

Ordforraadet kan betragtes under to Afdelinger: de almindelige Ord og de egenlige Lovudtryk. De almindelige Ord ere naturligvis som oftest de samme som nu, og derfor seer det ved første Øjekast ud, som om enhver kan forstaa disse gamle Love; men ogsaa blandt dem findes der mange, som ingen Dansk nu kan forstaa, med mindre han har studeret det gamle Sprog (som of, hvort, anlætæ, lykil, frythærorth, oregher man, dy, jævæ o. s. v.). Lovudtrykkene bære da saa meget mere Præg af Ælde (som munhof, innæbondæ, avugskiold, dag ok jamlængæ o. s. v.) Alle saadanne oplyses tildels ved Sammenligning med de islandske Love; skjøndt der ogsaa findes Udtryk (som hafnæ) der ikke forekomme i dem, fordi den Indretning, hvortil de høre, ikke fandtes paa Island.

Tysk Indflydelse er endnu næppe kjendelig. De fædrene Love holdt den borte fra sig, selv efter at den var trængt ind i mange andre Forholde. I grammatisk Henseende spores der ingen. Der findes næppe tre Ord, der jo ligesaa godt lade sig oplyse af Islandsk som af Angelsaxisk. Ordet vidue (vidua, Witwe) om man vil henregne det dertil, findes i Fortalen til Jyske Lov og i Valdemars Lov 1, 13; at oryæs forekommer i Fortalen til Jyske Lov og i Loven selv 3, 5.

Om Indflydelse af rommersk Ret og overhovedet om

disse vore Loves Forhold til Retsstudiet maa Kundskab søges i de dertil hørende Skrifter.[1]

For at anskueliggjøre Sprogformen meddeles nogle korte Sætninger af disse Love:

Skaanske Lov 1, 2: **Sighir mothber ok hænnæ frænder, at barn var føt æftir fathur, ok neta sæthrinis frænder, tha skal**

---

[1]) Om vore Landskabsloves historiske Forholde findes især Oplysninger i Kofod-Anchers Lovhistorie og Sammes Saml. Skrifter ved Schlegel og Nyerup; i Kolderup-Rosenvinges Samling; og i J. E. Larsens (ikke fuldendte) Bidrag til de gamle danske Provindsiallovbøgers Historie, i Ørsteds Jurid. Tidsskrift, 13, 14 og 15 D. Den gamle Beretning, at Kong Valdemar den Anden paa Herredagen i Vordingborg lod de gamle Skraaer og Vedtægter opbrænde, som vare stridende mod den ny Lov, forklarer Larsen som en symbolsk Handling, og sammenligner den med Opbrændelsen af Christian den Andens Love i Viborg, saa at kun eet Exemplar, ikke alle de gamle Skraaer bleve tilintetgjorte. Det er i alt Fald ikke Beretningens Mening; men hvad man end vil tænke derom, saa er denne gamle Efterretning ikke uvigtig, da den forudsætter mange mindre Loves Tilværelse, der nu ere forsvundne. — Oplysninger om Lovsprogets Enkeltheder kunne ikke meddeles her i Literaturens almindelige Historie. Ypperlige, men endnu ikke i et System bragte, Bidrag dertil findes i Anchers og Rosenvinges Udgaver, der ogsaa i denne Henseende, efter den Tid da de ere forfattede, ere høist fortjenstfulde Værker; derhos i Grams Afhandlinger o. fl. lign. Skr. — Om Lovenes Udgivelsesmaade synes Meningerne noget delte. Det simpleste vilde uden Tvivl være, at udgive alle de vigtige Haandskrifter som de ere, saaledes som Schlyter udgiver de svenske; men det falder noget bekosteligt. Hos os lagde man et Haandskrift til Grund, og meddelte Varianter af Resten; saa maa Læseren selv deraf danne sig en god Text. At danne en Udgave af flere Brudstykker med forskjellig Sprogform, er lidet heldigt. Blive de gode Læsemaader liggende i ubenyttede Haandskrifter, saa er det endnu værre. Der er overhovedet to Yderligheder; den ene er at aftrykke Haandskrifterne med alle deres Feil. Den modsatte gik jeg til i min Udgave af Jyske Lov, i Nord. Oldskr. IX; her var Hensigten ikke at give en Haandskriftudgave, men overalt at udtrykke Lovens Mening og ved en mere ensformet Sprogform at gjøre Lovsproget tilgjængeligere for de Studerende. See herom mine Bemærkninger i Fortalen.

mothors væriande vita mæth tviggia manna vitni ok tolf næfndum mannum i kyni sinu, at barn føt var. bithia sæ sva guth hialpæ, at thæt barn var føt mæth nagl og næsæ, mæth huth ok har, ok fik sin kristindom, ok skal thær fore arf standa.

11, 1. Fylghir man bisvarme sinum i hægnaþa scogh annars manz, sighi til hanum ær scogh a, oc have half hvær þera. Vil hin ær scogh a æi lata hogga træ sit, þa late hin sitia bi qvar, ællær han take bort hinum scaþa løst ær scogh a. Fællæ han træ utan hins lof ær scogh a, bøte hanum þre marc ællær tylter eþ. Takær hin by bort, ær scogh a oc træ, fare hin æftær ær atte, oc fa tac fore bi sin, oc løse fore þiufstolen ællær fore rantac mæþ siatta manz eþ, ællær væriæ fore hemme føt mæþ tviggia manna vitni oc tylter eþ.

11, 9. Snærur alla oc gildri, þe man gör at diurum ællær at fughlum i scoghe ællær annarstaþ ofna marco, scal han varþa sva sum andrum handløsum vaþa.

Eriks Lov 1, 2: Varthær ok thæt, at bondæn livær ok kunæn (frughæn) får barn ok barnæt sin kristindom ok livær yvær (yvi) modhær, tha ær fathær næst at ærvæ. Æn kan hin, thær frughænnæ ær arvæ, sighæ, at barnæt lifthæ æi yvær modhær, ællær at thæt varth æi kristnæt, tha skal fathær gangæ til mæth tviggæ mannæ vitne ok mæth tolf næfndæ mæn af sinæ frænder, ok sværiæ thæt at thæt fek (fik) sin kristindom, ok lifthæ yvær sinæ mothær ok han a thæt rætelikæ at ærvæ.

1, 4: Um bondæ thær frughæn fik hafthæ börn förræ æn han fik hænnæ, ok forh (far) sva i fælugh mæth, ok sitiæ sva dagh ok iæmlinggæ at æy vorthær fælugh lagh, tha aghæ the allæ til houæth lotæ at gangæ, sön til ful lot sum bondæ ællær husfrø, ok dotær til half lot. frughæn (komæ) ok mæth frughænnæ börn, ok vorthær sva dagh ok iæmlinggæ i bo, tha gangæ ok the til houæth lotæ sum förræ ær sagh.

1, 7: Varthær sun sva gamæl innæn flæt fathærs ok mothærs, at han kumær til aldærs ok til vits ok vil sik kunæ bithiæ ok vil vith sit eghit væræ, tha ma han af faræ mæth sin hovæth lot i allæ fæ munæ ok i køpæ iorth, æn af hans fathærs iorth annær them a han ækki af at bethæs, num thæs at enæ at fathærn vil givæ hanum af. Æn givær han nokæt

sin sun, tha skal han hverium syni givæ æm mykit, ær af far, af sinæ iorth, ok hveriæ dottær slikt halft ær man far.

3, 37: Flyghæ mans bi fran hanum ok fylghær han, ær a, tha sighæ hinum til, ær skoghen a, ok ma han them sva ut fa, at han spillær æy hins træ, tha takæ sinæ bi ok faræ væl mæth. æn sighær hin, ær træt (trææt) a, at bin æræ hans eghæn ok fran hanum floghnæ ok at hin havær vrankt kiænd, tha sværiæ til mæth thrithiæ mannæ, at the æræ hans eghnæ ok fran hanum floghnæ (flughnæ). æn sighær hin sva, at thu havær æy ræt kiænd ok iæk vil æy latæ them for utæn thu svær til, tha faræ hin ær utæn kum vithær mæth en eth ok sværiæ, at han fuldæ sinæ bi ok the æræ hans eghnæ, ok tha havæ the bathæ til halfs, fællæ thar the viliæ. æn of bondæn, ær træt a, sighær sva, iæk vil æy fællæ mit træ for thinæ bi, tha standæ træt. ok hins eghæ væræ thot hvaræn a bin thær them a. nar sum træt fallær. tha a hin thær bi a. bathæ honugh ok bi.

Valdemars Lov 1, 21: Varthær man syuk ællær sva fatøkær (fatæk), at han vil sik flæt føræ, tha skal han sik lagbyuthæ sinæ næstæ, at the takæ vith hanum. Vil thæn vanføræ ok viliæ ok sva hans arvingæ, tha skiftæs hans eghn them i mællæn, ok hin vanføræ faræ them allæ i mællæn, ok skule the thæt a thingæ lyusæ. Vil thæn vanforæ æy faræ them i mællæn, tha skiftæ sin eghn allæ sinæ arvæ i mællæn i hovæthlotæ ok sik sialf en hovæthlot, ok væræ sithæn mæth sin hovæthlot hvaræ han vil. æn ær thæs vanføræ hovæthlot bæthræ æn thre mark æftær han døthæn, tha skiftæs thæt allæ hans arvæ i mællæ, æn ær han æy bæthræ æn thre mark, tha a thæn at havæ thær han var mæth.

Jyske Lov 3, 1: Thær lething Liuthæs ut, e sva mangæ sum i en hafnæ æræ, tha faræ hvar theræ sit ar utæn næfnd, utæn of man ær sva gamæl ællær sva ungh, at han ær æi før at faræ.

3, 2: Æi ma bondæn sændæ sin leghedræng i lething for sik, utæn of styræsman vil. forthi kummær leghædræng i lething a hafnæ for bondæn, tha skal han mistæ sin huth. Æn kummær thræl i lething, a hans bondæ hafnæ, tha ma kunung takæ ham til sik, of han vil, ællær mælæ ham fræls for hvar man.

3, 5: Skip ok skipsrethæ ok skioldæ skulæ allæ the mæn køpæ, thær i skipæn (skip) ær. æn styræsman ær skyldugh skip at göræ, foræ sva manæghæ pænningæ ænsæ skipæræ vorthæ um sattæ. æn vil han æi orvæs at thæt the hanum bothæt, tha mughæ skipæræ göræ them siælf skip, tho mughæ the hanum æi forkøp göræ mæth en mark æth tva.

3, 7: Hvar thær kunungs mæn æræ, æthæ biskops, hvat hældær the havæ et bo æthæ fleræ, tha æræ the skyldughæ at havæ fullæ vapn, ok faræ i lething a theræ eghæn kost ok takæ theræ malæ. æn sithær han hemmæ utæn laghæ forfall æthæ orlof, tha gialde kunung af hvar garth, thær han havær, thrithings hafnæ, ællær væræ innæbondæ, of han vil æi gialdæ sum sagth ær.

3, 8: Kunung ma sik mæn takæ yvær alt sint riki, e i hvilik skipæn thær han vil.

3, 15: Hvilik hærman minnæ havær, æn full ploghs æriæ, tha ma han fæstæ til sik e til han havær full ploghs æriæ, ok göræ tho æi lething af then iorth han fæstæ.

3, 18: Hvilik hafnæbondæ thær havær en full ploghs æriæ, ok køpær sithæn meræ, gör af thæn køpæiorth sva myket ut sum fyrræ gik af hænnæ. Æn havær han minnæ, tha ma han køpæ til, svat (sva at) han havær en ploghs æriæ. Æn hærmæn mughæ køpæ sva mykæt sum the orkæ, forthi at the göræ thær fult af, at the hættæ theræ hals for kunung ok for lansens frith.

Anden Periode.

(1250—1500.)

13. Danmarks ydre Stilling og indre Forholde føre til dets Opløsning. Ærkebispesædet i Lund og Slesvigs Forbindelse med Holsten. Forbindelsen med Tyskland. Hansestæderne bemægtige sig Handelen. Den sorte Død. Rigets Opløsning.

Allerede med Valdemar Sejers Fangenskab begynder Fremskridningen mod Danmarks Opløsning. Kristendommen og Erobringerne i Tyskland maa nu vise, hvilke Følger de bare i deres Skjød. Modsætningerne ere færdige; de staa rustede mod hinanden med blanke Harnisker og skarpe Vaaben; sejre maa een af dem, de kunne ikke længer forliges. Mod Kongemagten staar Kirken, mod Folkeraadet Herrerne, mod Danmark Holsten, thi nu bliver det en Magt; mod nordiske Handelsforbindelser Hansen, mod nordiske Skikke tyske, ved Siden af dansk Maal Plattysk. Og Kirken skal sejre over Kongemagten, Herredagen over Folkeraadet, Holsten over Danmark. Hansen skal bemægtige sig Handelen, og Plattysk forvandle Sproget til Platdansk. Saa er Undergangen forhaanden.

Fra to Sider bryder denne Ødelæggelse frem: imod Nordost fra Ærkebispesædet i Skaane, imod Sydvest fra Slesvigs Forbindelse med Holsten. Det er de to Hovedkilder, med hvilke mange Bække forene sig. De sprudlede allerede frem i Slutningen af forrige Tidsrum, nu voxe de til en uimodstaaelig Strøm.

I Landet selv er der intet, der kan modstaa denne Strøm. Almuen paa den ene Side, Kongen paa den anden blive

svækkede. Adel og Gejstlighed forene sig for at forstærke Trykket. Allerede under Absalon gave Almuens Fordringer paa deres gamle Rettigheder Anledning til Oprør; den blev tugtet med Kjøller som Hunde. At komme bevæbnet til Tinge havde ligesom været et Værn og Skjold for Almuens Deltagelse i Regjeringen; det var afskaffet. Før havde en ejendommelig Søudrustning fremkaldt Snække paa Snække, og Flaader sejlede næsten hvert Aar til fremmede Kyster. Nu blev Rygen ikke længer hjemsøgt, men dets Fyrster hærgede Sjælland og Skaane. Før stod Bonden rede til Landets Forsvar; nu tyede Kongen til tyske lejede Skarer; under Christopher den Første og Erik Menved droge de ind i Flokke. Endnu kom de for at hjælpe. Men de kostede store Summer, som Kongen ikke kunde udrede. Der maatte gives dem Pant, først Slotte, saa Landskaber. Og Pant-haverne bleve til Fjender. Almuen uden Vaaben kunde ikke værge sig, Kongen uden Hærmagt vaklede paa sit Sæde. Kjøbstæder vare vel efterhaanden blevne til, men for en stor Del vare de udsprungne fra Herresædet eller fra Klosteret; Beboerne vare et Slags Hørige, Livegne. De havde hverken haft Tid eller Lejlighed til at danne en fri og uafhængig Borgerstand, og den begyndende Handel blev strax trykket med Told, et Kunststykke, som allerede Knud Lavard havde lært af de Fremmede, og som da heller ikke i Norden selv var noget ubekjendt. Vidt udbredte Planer laa udenfor disse Borgeres Evne og Synskreds. Derimod udviklede Lens-væsenet sig stedse stærkere. Fra Adelen udgik den højere Gejst-lighed. Den begyndte Kampen med Kongen. Denne Kamp begyndte under Christopher den Første; den varede ved under fire Konger i halvfjerdsindstyve Aar. Interdikt og Konge-mord afløste hinanden. To Gange, i længere Aarrækker, var Riget under Interdikt. Christopher den Første blev

myrdet af en Gejstlig, som det endog hedder, i Nadveren; og Erik Glipping af Stig Andersens mægtige Slægt i Finnerup Lade. Kongemordet gik i Kutte og Hjelm, i Munkekutte og Ridderhjelm. Tiden blev romantisk ved sin Rædsel.

Det bedste Middel til at svække Magten er at dele den. Valdemar Sejer havde delt Riget imellem sine Sønner. Landskaberne bleve Forsørgelsesanstalter for Kongens Børn. Sønderjylland som et Hertugdømme løsnedes fra Riget (omtr. 1250). Det var farligt at skille nogensomhelst Del fra Riget, men allerfarligst var det at affondre den Del, der laa nærmest Sydgrændsen, nærmest det Sted, hvorfra det fremmede snarest maatte bryde ind. Jylland opløstes derved i to Dele. Der blev et Jylland nordenfor Aaen og et Jylland søndenfor Aaen, skjøndt begge havde samme Lov og Tungemaal. Kongeaaen blev en Grændse, en Grændse midt i Landet. Navnet er betegnende; saa langt Kongen, og saa begynder Hertugen. Men Hertugen begynder med Brodermord, med Erik Plovpennings hovedløse Lig, der droges op af Slien. Slesvig kunde have været inddraget under Riget af Kong Abel. Det skeer ikke. Slesvigs Hertug har paa den ene Side Kongen af Danmark, hans Herre, paa den anden Greverne af Holsten, hans Venner. Igjennem Slesvig gaar Kongens Vej, naar han vil vinde Holsten; men Kongemagten har skudt dets Hertug ud fra sig selv, og gjort ham til sin Modsætning, det er just det, Holsten attraar. Slesvig kan blive Nøglen til Riget; Holsten forbundet med Slesvig kan blive en Magt, ikke blot i sig selv, men en Bejler til Danmarks Krone. Kongen er ikke den, der aner Faren. Konge og Abel vende al deres Hu til Tyskland. Derfra skal Hjælpen komme; derfra hente de Tropper. Derfra hente de Rigsstyrere, naar Partier sønderslide Landet. Første Gang bliver en tysk Fyrste, Hertug Albrekt af Brunsvig, Danmarks Rigs-

forstander. Det var kun et Glimt, men et klart Varsel om hvad der skulde komme. Derfra hente de deres Dannelse, deres Luxus, deres Forlystelser. Turneringer og Dystrenden med tyske Fyrster blive en af deres fornemste Glæder, selv om Ydmygelse er forbunden dermed, selv om Stæderne lukke sine Porte for Kongen, som Rostokkerne for Erik Menved. Selv Pillegrims-Valfarter gik ikke længer saa hyppig til Italien og Spanien, til Rom og Kompostella; man kunde have de hellige Ting nærmere, i Køln og Wilsnack. Der dreves Handel, formelig Handel, med Relikvier; de maatte lægges frem, bringes til Torvs. Det forstode Munkene fortræffelig; de vidste at sætte den behørige Fernis paa de falske Varer, at give dem den ydre Glands, og at gjøre det nemmere for gudfrygtige Folk at komme af med deres Penge, og at faa Indulgenser, Salighed, for dem. Og imedens man saaledes i et ved indvortes Strid sønderrevet Rige, søgte sit Held udenlands, trængte den fremmede Handel derind, og udsugede dets Marv. Den verdslige Handel er just den Verdensmagt, der behersker og omskifter Forfatning og Sprog, verdslige og aandelige Goder. Det levende Ord, Aandens Sværd, omskaber Verden, stille og ofte uænset af sin Nutid; men Tallenes Magt, den der beregner, virker strax, og vil strax see sit Udbytte. Videnskabsmanden og Kjøbmanden gribe lige mægtig ind i Verdens Dannelse; men medens Videnskaben opofrer sig selv, sin ydre Tilværelse, spørger Handelen kun om Fordel, om Vinding; og just fordi den søger dem ad alle Veje, paa de store Landeveje og paa de afsides Stier, griber den afgjørende ind i et Folks Udvikling; just fordi den intet agter, hverken Magten eller Folket eller Troen eller Sproget, eller noget af alt det der er helligt for et Folk, men ifølge sin Verdensnatur er ophøjet over alle Indskrænkninger, alle Grændser, ligesom de

uendelige Have, den befarer, just derfor bliver den farlig for det ejendommelige, for det folkelige, hvis Væsen er Begrændsning. Og just paa denne Tid byder Historien os et Exempel paa et Handelsselskabs vidunderlige Verdensmagt, Hansen, hvis Oprindelse henføres omtrent til Midten af det trettende Aarhundrede. Nordens Svaghed gav den sin Styrke. Foreningen udvidede sig til Flandern og England, til Novgorod og Pleskov. Lybek blev dens Hoved. Paa den ene Side gjorde det Bergen, paa den anden Visby til sine Kontorer. Danmark var dets nærmeste Opland. Lybek var under dansk Højhed. Danmark beskyttede dets Handlende. Overalt hvor de kom hen fik de Frihedsbreve, stedse mere udstrakte Privilegier, der idelig af hver ny Konge bleve bekræftede og udvidede. Lede de Skibbrud, saa var deres Vrag helligt. Paa Skaanør og Falsterbode fik de fri Handel, ogsaa Kræmmerhandel. De fik deres egen Foged, deres egen Ret, eget Skiftevæsen, egen Kirke (St. Ægidii og Blasii Kapel i Lund). De kunde frit og uhindret losse og lade; deres Gods kunde ikke arresteres. Paa deres Feder (Viter) kunde ingen komme uden deres Tilladelse. De havde altsaa et Hjem midt i Landet, og i Handel og Vandel Fortrin for Landets Børn. Sildefiskeriet ved Skaanes Kyster, hvis Rigelighed Saxo omtaler, var en af Danmarks vigtigste Indtægtskilder; de Fremmede fik den. Alle Skaanes Søstæder vare femten Aar i deres Magt. De toge endog Del i Kongevalget. Alt dette skred vel langsomt fremad, men det blev grundlagt nu, og vandt allerede nu det Herredømme, der skulde gjøre Borgemesteren i Lybek til en anderledes vigtig Mand, end Kongen af Danmark. Og eftersom Handelen trænger sig ind overalt, igjennem enhver Aabning, enhver Sprække, eftersom Danmark var blevet en hullet Svamp, men dog af Naturen var saa velsignet, at der var

lunt og godt at være derinde, saa gik ogsaa denne fremmede Indflydelse ud over det hele Land, og omfattede alle Klasser, alle Interesser. Tyske Haandværkere nedsatte sig i Byerne; hele Gader fik Navn efter dem. I alle danske Byer udsolgte Stæderne deres Drikke, en vigtig Artikkel, og allehaande andre Gjenstande hørende til Livets første Fornødenheder og den voxende Overdaad. Fremmed Klædebragt blev endnu almindeligere ved Hoffet, og gik derfra nedad; forgjæves gav Erik Glipping (1283) en Forordning mod de udskaarne og udhugne Klæder; hans Efterfølgere fulgte ham trolig deri, med ligesaa ringe Nytte. Ingen Krog var mere sikker; alt var givet til Pris for fremmede Ord og fremmede Skikke.

Danmark var saaledes blevet brøstfældigt inden og uden, i sine indre Forholde, mod Nord og mod Syd. Hvad var der andet at gjøre end at opløse det. Tiden frembragte en stor Mand, større endnu, hvis han ikke havde været Danmarks Fjende; just det blev hans Undergang. Greverne af Holsten besade som Panthavere Rigets vigtigste Lande; Resten tog hvo der kunde. Kong Christopher den Anden svandt ind til en Skygge; hans Rige var kun til af Navn. Hertugen af Slesvig blev Danmarks Konge. Nordalbingien skulde udslette Danmark. Og der var ingen Frelse uden ved Niels Ebbesens uhyre Daad, som Nøden krævede og Tidens Anskuelser retfærdiggjorde.

I hin gamle latinske Klagesang over Danmarks Forfald blander sig ogsaa med Sorgen over Magtens Ydmygelse Klagen over den almindelige Kjærlighed til fremmede Moder og Unoder. Naar den gamle Versemager strax i Begyndelsen har sagt til Danmark:

Geme, plange mœsto more,
dolorosa Dania,

quia probo protectore
cares et audacia:
Gens eras fortissima,
virtute clarissima;
stravisti, vicisti
populum æmulum
per terrarum spatia,

saa vedbliver han:

Lupanares ritus vanos,
captos in Teutonia,
amant, colunt, non urbanos,
Domini de Dacia.
Pepla glauca, crispantia,
ampla, lata caputia,
manicas cornutas,
fimbrias hirsutas,
portant pro lascivia.

Imod alt dette, mod denne Ulykke og Nød, mod al denne Ufærd hævede sig forgjæves et langt latinsk Litani; forgjæves anraabtes hin Skok af Helgene, fra den hellige Rafael af til den hellige Ursula cum sodalibus, elleve tusende Jomfruer paa een Gang. De vare i Himlen, ligesom Abbeder og Priorer paa Jorden, døvstumme Hunde. De hørte ikke paa Menneskenes Bønner, og den himmelske Fader brød sig ikke om dem. For den hellige Mø, for Sydens straalende Lys, var Norden for kold; hun frøs. Men med et Tugtens Ris i sin Haand vandrede den sorte Død (1348) som en sort Engel igjennem Landet. Hans Aande var Edder, hans Berøring ful, og i hans tunge Fjed opskjød Jern-Al og Lyng, hvor der før havde staaet lune Skove og bølgende Sæd. I Jylland døde to Trediedele af Indbyggerne, paa andre Steder Tredicdelen (tertia pars hominum rediit ad dominum). Mange Landsbyer bleve øde; Slægter

døde ud. Det opløste Rige, der skulde samles, havde stædet sine Ædlinge til Jorde; Borgerkrig og Pest havde revet dem bort; og det stod sukkende og sørgende ved deres Grave.

14. Literaturens Stilling. Dyrkningen af nordisk og klassisk Literatur ophører. Gejstlig Lærdom. Det latinske Sprogs Herredømme. — Lærde Mænd: Jakob Erlandsen. Jens Grand. Peder Pagh. Augustinus Dacus m. fl. Bøger og Afskrivere: Johannes Paschæ. — Studeringerne i Paris. Skolastikken. Henningus de Dacia. Petrus de Dacia. Oliverius Dacus m. fl. Magister Martinus Magni de Dacia (Modi Martini). — Skoler og Skolebøger. Alexander de Villa dei. Klosterdannelse. Latinens Beskaffenhed.

Ligesom i de historiske Forholde hersker der ogsaa i Literaturen Opløsning og Øde. Den gamle nordiske Tid var skrinlagt. Poesi og Saga hørte op. Der fandt ingen Besøg mere Sted af islandske Skjalde; og der var heller ingen Sands derfor. Dyrkningen af den klassiske Literatur, der, saa ringe den end kan have været, dog havde holdt noget Liv i den højere aandige Verden, blev afløst af den tørre og næsten ufrugtbare Skolastik. Jo mægtigere Gejstligheden blev, desto mere verdslig blev den. Ogsaa i Klostrene bleve ikke blot Studierne indskrænkede, Sæderne forfaldt; hvad der skulde være Hellighedens Boliger blev ofte Planteskoler for Lediggang og Laster. Den historiske Sands sløvedes; den havde kun Gjenvordighed at fortælle. Og ved Siden af den danske Tunge rørte sig, ved Kongehoffet, paa Adelens Borge og i Kjøbmandens Boder, paa Suderens Værksted, ja i Kotkarlens Hytte, det plattyske Sprog.

Det mest herskende, det officielle Sprog var Latinen. Det var ikke blot Gejstlighedens Tungemaal; igjennem den og det foretoges Forhandlinger med fremmede Magter. Ikke blot historiske Optegnelser bevaredes i det, ogsaa offentlige

Breve, Akter, Domme bleve udstædte deri. Latinske Hymner forkyndte Herrens Pris og Helgenes Fortjenester i et Sprog, som Almuen ikke forstod. Og dog maatte den simpleste Almues-Mand og Kvinde søge sin Trøst og Velsignelse deri; maatte tro at komme Himlen nærmere ved at lære udenad hvad der kunde falde af til dem, nogle af de velsignede Ord: Pater noster; Ave Maria; Ora pro nobis. Det eenbaarne Folk blev saaledes opløst i to; thi det er en Folkeopløsning, naar de, der befale, vejlede, formane og undervise, bruge eet Maal, men Folket selv taler et andet.

Flere lærde Mænd have dels hjemme, dels udenlands, ved Kjærlighed til Videnskaberne, ved Omhu for Skolerne og ved Skrifter gjort sig saa bekjendte, at de fortjene at nævnes, om end deres Lærdom nu er ufrugtbar. Saadanne vare f. Ex. Ærkebiskoppen Jakob Erlandsen, der i sin Ungdom opholdt sig i Rom og var Kapellan hos Pave Innocens den Fjerde († 1274). Ærkebiskoppen Jens Grand, der udmærkede sig ved juridisk Lærdom, og efter sit langvarige Fængsel opholdt sig i Paris († som Ærkebiskop i Bremen 1326). Blandt Biskopperne Peder Pagh i Fyn († 1339). Blandt andre Gejstlige og Munke: frater Augustinus Dacus, Prædikerordenens Provincial († 1282), Forfatter til en Rotulus pugillaris, „en Undervisning for Prædikantere", som er tabt; Cisterciensermunken frater Martinus, der gav sig af med Geometri og Hydrostatik; den forhen nævnte Naturkyndige Canutus, Kannik i Lund; Petrus Danus, Johanniternes Kommendator i Odense (1244?); Mag. Johannes, Kantor i Aarhus; Johannes de Othonia, der samlede Mirakellegender, o. fl. Ogsaa omtales oftere Afskrivning af Bøger; blandt Afskriverne især Johannes Paschæ (1297—1319).[1]

[1]) Om Bøger fra denne og den følgende Tid har Nyerup (Historisk-stat. Skildr. 2, 243. 365) samlet en Del Efterretninger. Ab-

De i Paris begyndte Studeringer fortsattes, og fremmedes ydermere ved Rejsestipendier (af Jakob Erlandsen 1251; af Biskop Johannes i Fyn 1271; og det blev endelig paalagt Kapitlerne at udrede Omkostninger dertil.)[1] Studierne fulgte naturligvis den Gang som de der toge. Heri delte Danmark Skjæbne med Europa. Den gamle Justinus blev kastet hen i en Krog og overgivet til Støv og Møl, tilligemed Valerius Maximus, Lucanus, Juvenalis (squalebant situ). Lærdommen iførte sig en mere pralende Dragt, en stiv Kappe med store Flige, der raslede, naar den rørte sig. Tankerne bleve kløvede i mange Splinter, og isteden for en god stærk Bul, der havde Varme i sig, lagde man Pindebrænde paa Aandens Arne. De to herskende Studier vare den kanoniske Ret, der var uundværlig for Livet, og Logikken, Dialektikken, Skolastikken, hvad man skal kalde den, der snart blev udelukkende dyrket og drevet som Grundlag for al videnskabelig Tænkning og dybsindig Lærdom. Abælard og Petrus Lombardus havde sluttet deres friere Granskning, og den skolastiske Filosofi, der rigtignok ofte for os staar som en uhyre Spidsfindighed, som smaalig og smagløs, men med alt det var en aandig Opvækkelse, traadte ind i sit andet Stadium, den egenlige Dialektik, Aristoteles' Herredømme. Dens Foragt for Sprogstudiet og Historien har skaffet den mange Fjender; blandt dem Gram (paa Naturvidenskaberne tænkte naturligvis hans Tid kun i Forbigaaende), der bliver ganske ivrig over,

---

skillige nævnes i Testamenter, f. Ex. hos Suhm, D. Hist. 12, 393. 13, 282 (Ovid). 366. 14, 170. Isteden for Jordegods gav man ogsaa Bøger til Klostrene (Langeb. Script. 3, 274. 5, 565: scil. Auicennas et alii medicinales), eller man satte dem i Pant isteden for Gods (Gjældsbevíset hos Suhm, D. Hist. 12, 336). — Om Afskriveren Johannes Paschæ Langeb. Script. 5, 515. Bøger, som Biskop Johannes Hee i Ribe selv havde afskrevet, sst. 5, 536. &c.

[1]) Worms Skolehist. S. 386.

at disse Entiteter og Quidditeter, Nominaliteter og Realiteter skulde bane Vejen til de højeste Værdigheder i Kirker og Skoler og ved Kongernes Hof.[1] Heri stode de Danske ikke tilbage. De indtoge en hæderlig Plads paa Viisdommens Sæde som subtile Dialektikere og gode Lovmænd (in argumentis dialecticis subtiles, boni decretistæ seu legistæ). Provincia Daciæ, der tillige omfattede Studerende fra Sverrig og Norge, hørte til Anglicana natio, en af de fire Nationer, hvori Parises Universitet var delt. En dansk Mand, der ikke nævnes (un certain docteur du pays de Dannemarc) og som ikke, efter Grams Formodning, kan være Erland, Electus til Lund, havde 1275 givet de danske Studerende et Hus i Paris, der siden blev ombyttet med det forhen nævnte Kollegium. Dette Kollegium blev overladt til Karmeliterne (1386) og endnu senere (1430) forenet med collegium Laudunense (collège de Laon), men der fandtes endnu efter den Tid danske Studerende i Paris. Her havde Kirkens mest ansete Mænd erhvervet Grader. Ja, danske Lærde vare endog Rektorer ved Parises Universitet, og Rektor ved Universitetet i Paris, hvilket Vidunder var ikke det![2] Andre udmærkede sig ved Skrifter. Henningus de Dacia var Rektor 1312; Petrus de

1) Nullo etiam loco erant, siger han, qui purum et liquidum dicendi genus, qui historiam et literarum amœnitates amplecterentur; verum ii, qui tricas Logicorum, qui entitates et quidditates, nominalitates et realitates crepare plenisque eructare buccis possent maxime. Hi scilicet egregie placebant, his honores et dignitates in ecclesiis, in scholis ipsisque regum in aulis patebant.

2) Rector autem Academiæ Parisiensis (udbryder Gram, Oratio, S. 504) Deus bone! quale quantumque inter mortales animal! Is enim tum temporis, omnes fere prædicamentorum, ut sic loquar, classes transcendens, ac propemodum in summitate scalæ eminens, non solum cunctos excelcissimæ dignitatis Laicos et Clericos, Optimates cunctos, cunctos Ministros regios, Palatii Magistros, Cancellarios, Duces, Comites et Barones, sed ipsos etiam Cardinales præcedebat, solisque cedebat Papæ atque Regi-

Dacia (Kannik i Ribe?) 1326; Johannes Nicolai de Dacia 1348; Macarius Magni de Dacia (Bendt Mogensen?) 1365. Ved Skrifter have gjort sig bekjendte: Petrus de Dacia (der er en anden end Petrus de Dacia fra Visby, Lektor i Skeninge fra 1271—75), Forfatter til et Calendarium eller rettere et Anniversarium (trykt i Langeb. Script. 6, 260), der tilligemed hans Computus findes i et særdeles smukt Membran-Haandskrift paa Fransk (paa det Kongl. Bibl. Thottske Saml. Nr. 240, fol.). Samt frater Oliverius Dacus (en lærd Holger Danske, † i Restved 1308), Forfatter til Lectura super Lucam og Sermones de tempore. Frater Boethius Dacus, Forfatter til Commentarii super Aristotelis libros de sensu et sensato, de morte et vita, de somno et vigilia og de æternitate mundi. Frater Matthæus Ripensis, Forfatter til Sermones de tempore. Frater Julius Dacus, Forfatter til Lectura super 12 prophetas minores; tractatus de potentiis animæ, o. fl. Men den berømteste er uden Tvivl Kong Erik Menveds Kansler og hans Forsvarer i Rom, Mester Morten Mogensen, Decretorum doctor Magister Martinus Magni de Dacia, Opfinderen af Modi significandi eller modi Martini, et System, der paa hin Tid og længe efter[1] blev foredraget i alle Skoler og Gymnasier. Men, vedbliver Gram efterat have berørt de lærde Vidnesbyrd om Mandens illustre Navn, hvad for en Methode han har benyttet sig af, den synthetiske, analytiske, exoteriske, acroamatiske, scientifiske eller quodlibetariske, er ikke let at komme efter; thi denne vor Landsmands kostelige Paafund er med saa meget andet af samme Slags saa aldeles udslettet af Menneskenes Hu-

---

[1]) Albert Kranz († 1517) yttrer derom: ridiculum opus, in quo usque hodie magnis boatibus tonant muti Grammaticelli, quasi rotati vertigine.

kommelse, at der ikke er mindste Spor deraf tilbage. Dog, hvo kan love for (siger Gram, skuende i Aanden), at det samme jo igjen kan blive bragt paa Bane i en ny og sirligere Skikkelse, og skaffe en Filosof Ære og megen Navnkundighed.

Studeringerne i Paris havde atter Indflydelse paa Skoleundervisningen. Skolerne bleve udvidede og ny stiftede. Skolen i Lund blev ydermere funderet af Jakob Erlandsen 1256. En Skole i Roeskilde ved Spiritus sancti eller Duebrødre Kloster omtales 1251. I Odense blev stiftet en Skole af Bisp Johannes 1271, en anden af Biskop Gisiko 1287. I Ribe var der en Skole før 1272, som blev udvidet af Biskop Christian og Provst Guido 1298. En Skole i Kjøbenhavn omtales omtrent 1340. Og der var ofte i samme By mere end een Skole, foruden de endnu paa Reformationens Tid tilværende saakaldte Pugeskoler. Hvad der i disse Skoler blev lært og hvorledes, skjønnes af Skolebøgerne. De bestode i en Snes Stykker, og den fornemste var den latinske Grammatik, Doctrinale, af den berømte latinske Digter, Normannen Alexander de Villa dei († 1240). Det er en latinsk Grammatik paa Vers, mest leoninske, og utrolig tør. Men alle Skoler bemægtigede sig den; og man skrev Commentarer og Supplementer til den paa Vers og i Prosa. Om denne Bog siger Nyerup, at den fra Ende til anden er mørk, indviklet og tung at forstaa; og de senere Forklaringer karakteriserer han saaledes: Al sund Menneskeforstand, som der kunde være i Doctrinale, hver en rigtig og passende Sprogbemærkning, om der var nogen, blev aldeles kvalt og nedsænket i et Svælg af de mest barbariske og ufattelige Distinktioner, Argumentationer, Kvæstioner og Replikker, som man gav Navn af Glossæ præstantissimæ, notabiles et aureæ. Denne Bogs Skole-

Herredømme varede imidlertid i 300 Aar; ogsaa i Frankerig holdt den sig til 1514, da endelig en Forening af Lærde forkastede den.[1]

---

[1]) Om de Lærde og Studeringerne i Paris: Grammii Oratio S. 490—492. 494—500. 504. Nyerups Historisk-stat. Skildr. 2, 335. 376. 381. Pontoppidans Annal. 1, 521. 2, 13. 14. 15. o. fl. — Om nogle af de anførte Lærde er der Tvivl. Petrus Danus nævner Gram; Suhm, D. Hist. 10, 45. nævner 1244 ogsaa en Petrus Dacus, Commendator ordinis Johannitarum i Odense, men tror at det ikke er ham Gram mener. At det ikke var Erland, der gav de Danske et Hus i Paris, oplyser Suhms D. Hist. 10, 717. Om det danske Kollegium i Paris: Bulæus 2, 385. 4, 328. 5, 390. Felibien par Lobineau 1, 356. Den ved Aaret 1386 der omtalte Johannes Basse, Jean Basse, kan maaskee være en Kannik Johan Basse, der 1387 udstædte et Vidisse i Roeskilde (Suhms D. Hist. 14, 198). At Henningus (ikke Hemingus) de Dacia var Rektor 1312, sees ogsaa af Kollarii Analecta Vindobonensia, 1761, fol. 1, 335. At Petrus de Dacia var Rektor 1326 viser Bulæus og samme Kollarius 1, 337. At det var en anden Mand end Petrus de Dacia fra Visby, der har skrevet Christine Stumbelensis Levnet (Acta Sanctorum, under 22 Junii), og døde 1275, oplyses i Suhms D. Hist. 10, 727. 11, 864. Om Petrus de Dacia og Oligerius Dacus handler ogsaa Echardi Scriptores ordinis Prædicatorum, 1, 407. 504. Om Mag. Martinus, der døde i Paris: Langeb. Script. 3, 269. Mag. Macharius, sst. 3, 272. — Om Skolerne: Nyerups Historisk-stat. Skildr. 2, 338, hvor der ogsaa findes Prøver af Doctrinale. Pontoppidans Annal. 1, 522, Skolen i Kjøbenhavn 2, 12. Samt Worms Skolehist. S. 353. 362. 363. Om Alexander de Villa dei ogsaa Gräße, Handbuch der allgem. Literaturgesch. 2, 307. Om Skolebøgerne især Nyerup, Librorum, qui ante reformationem in scholis Daniæ prælegebantur notitia, 1784 (med Mantissa, 1785). Om Alexander de Villa dei og hans Doctrinale handler han S. 2. For dog at give de Læsere, der ikke have Nyerups Bog ved Haanden, en Forestilling om hin Tids Grammatikker udskriver jeg:

Paradigma primæ declinationis in numero singulari.
Rectis *as es a* dat declinatio prima.
Atque per *am* propria quædam ponuntur Hebræa.
Dans *æ* diphthongon Genitivis atque Dativis.
Am servat qvartus, tamen *an* aut *en* reperimus,
Cum Rectus fit in *as* vel in *es* vel cum dat *a* [illegible]

Hvorledes Klosterdannelsen var beskaffen, lader sig slutte af de Klosterregler, der endnu haves; f. Ex. Statuta ordinis S. Augustini in Dania (Langeb. Script. 5, 633). Deri findes Bestemmelser nok om Klostertugten, Klædebragten, o. desl. Der omtales en Præstelærddom (eruditio pastoralis), ogsaa Bøgers Korrigering (item corrigantur libri), men derved sigtes kun til ydre Nytte, til Messebøger o. desl. Den begyndende Dannelse gaar ud paa latinske Bønner og hyppig Læsning af Pater noster og Ave Maria;[1] men der er ingen Tanke om Klosterets Bestemmelse for et dybere Studium.

Selve Latinens Fordærvelse vidner ogsaa om hvorledes Dannelsen var. For at bane sig Vej til den lavere, raa og udannede Gejstlighed, maatte det Sprog, som Saxo havde strevet med saa megen Sirlighed, formæle sig med Modersmaalet; for at vinde Sejr maatte det nedlade sig, for at virke paa Barbarer, maatte det selv blive barbarisk. Allerede før hjalp man sig med dansk-latinske Ord og Talemaader til Gjenstande i det daglige Liv (cappa forata, equus blaccatus), nu greb det videre om sig, og blev saaledes ved, saalænge denne unaturlige Brug af et fremmed Sprog fandt Sted. Det var imidlertid en lykkelig Tid for dem, der skulde gjøre latinsk Stil; dette Blandingssprog lod sig bedre forstaa og lettere skrive. Forresten gik det jo i andre Lande, som hos

Rectus in *a* græci facit *an* qvarto breviari.
Qvintus in *a* dabitur, post *es* tamen *e* reperitur.
A Sextus, tamen *es* qvandoqve per *e* dare debes.
Am Recti repetes qvinto sextum sociando.

[1]) F. Ex. omnis conversus ordinis sancti Augustini nostræ congregationis tenetur legere: lx Pater noster pro matutinis, xx pro prima, xxx pro missa, x pro tertia. item quinquies Ave Maria dicat cum totidem genuum flexionibus ad horam beatæ Mariæ virginis (etc.).

os; og ved Studeringerne i Paris optog man især en med franske og andre nyere Ord opfyldt Latin, der i grammatisk Henseende haanede alle gamle Regler.[1]

15. Latinsk Poesi. Historiske Skrifter paa Latin. Annaler og Aktstykker. Congesta Menvedi. Chronicon Erici regis. Roeskilde Jordebog.

Det er vanskeligt, om ikke umuligt, ved flere af de literære Frembringelser, som ligge udenfor den egentlige Theologi, med nogenlunde Sikkerhed at bestemme, om de høre til Tiden imellem 1250—1340 eller ere fra en noget senere Tid. Mange ere der ikke. Poesien bestod i Almindelighed i slette latinske, for det meste rimede Vers, der endda vare forfattede af Fremmede. Der haves en Sang om Jens Grand paa latinske Vers (i Langeb. Script. 6, 266),

1) See om Latinens Fordærvelse: Nyerups Historisk-stat. Skildr. 2, 242. Pontoppidans Annal. 2, 172. Hvitfeld, Folioudgaven 1, 504. Bekjendte Exempler paa Latinens Blanding med Dansk er Gravskriften i Esrom, som Nyerup anfører efter Worm:

Hic jacet Jon Prest,
qui dedit suum graa Hest,
nec non de siligine tu Lest,
semper comedebat det best',
requiescit in pulvere sydvest;

og Verset, som angiver Aaret 1350 da den sorte Død rasede:

Rostrum, try vurstrum, spid longum, mors erat atra (mcccl).

At franske Ord og skrækkelige Konstruktioner kom ind fra Paris kan næppe omtvivles, da man senere finder dem. Peder Laale er et levende Bevis derpaa. F. Ex.

Nr. 93. Bancum laus tornat, quem femineum decus ornat.
Nr. 78. Arcanis rebus deferre silenter habemus.
Nr. 101. Bestia fit domita verna nec asper ita.
Nr. 130. Cauda bos iterum quod eget redit illa dierum
o. s. v.

hvis Forfatter, efter Gram, skal være en Poet fra Bremen.[1] De historiske Frembringelser ere for det meste latinske Annaler, der, efter deres Bestemmelse, yde et, sædvanlig magert, historisk Stof, og derfor ere vigtige nok for Historiens Enkeltheder, men ikke oplyse Literaturen. En Levnetsbeskrivelse haves: Vita beati Nicolai Arusiensis (i Langeb. Script. 5, 303), men den indeholder næsten ikke andet end hans Mirakler. Et af de mærkeligste historiske Skrifter er Chronicon Danorum et præcipue Sialandiæ, som ender med 1282 (i Langeb. Script. 2, 602. 6, 519); Forfatteren er ubekjendt. Det mærkeligste historiske Aktstykke af større Omfang er Processus litis inter Christophorum 1 et Jacobum Erlandi (i Langeb. Script. 5, 582).[2] Et paafaldende Bevis paa Landets fortrykte Tilstand og den herskende Sløvhed er det, at der næsten intet er bevaret om Niels Ebbesens Daad, at ingen samtidig Historieskriver har værnet om hans Ære. Vil man vide noget mere end at han drog til Randers og slog den kullede Greve ihjel, maa man ty til en plattysk Krønnike, der kaster Skarn paa hans Minde. Hvad Historien ikke vilde gjøre, maatte den danske Folkevise paatage sig.

Det er dog sandsynligt, at der paa denne Tid ere fremkomne endnu flere historiske Skrifter. Om Erik Menved vides, at han foranstaltede en Samling, der er bekjendt under Navn af Congesta Menvedi, hvad enten det nu har været historiske Udarbejdelser eller Love eller en Samling af historiske Aktstykker. Det er muligt, at hertil hører den saakaldte Chronicon Erici regis (trykt i Langeb. Script. 1, 148), der ellers har været tillagt Erik af Pommern. Den ender med

---

[1]) Grammii Oratio S. 495.

[2]) De øvrige latinske Annaler og Krønniker anføres i G. L. Badens Hist. Bibl. S. 41.

1288 og de Ord: **Hactenus Ericus rex Daciæ.** Langebek antager, at den er af en Cistercienser-Munk i Ry Kloster (**Rus regis**) i Sønderjylland. Grundene ere ikke meget stærke; og min Tvivl skal jeg senere omtale ved den danske Eriks Krønnike. Efter Begyndelsen kunde det synes, som denne Krønnike vilde blive til noget, men den synker snart hen i en tør Annal, og har hverken ved Opfatning eller Fremstilling noget tiltrækkende; Forfatteren lader Julius Cæsar give Danmark Navn, og forklarer Erik Egothes Navn ikke blot deraf, at han var god, men ogsaa stor og høj o. s. v. Han anfører nogle danske Sætninger: **Hund er hemæ rikæst** (ellers hedder det Hane); **Kothkarle ware alle galne meth kylver.**[1]

Munkenes Omhu for det timelige Gods har ogsaa skaffet os geografiske Oplysninger, hvortil især hører Roeskilde Jordebog (**i Langeb. Script. 7, 1**). Og et Bevis paa, at man ogsaa gav sig af med strængere Videnskaber er den kuriøse Efterretning, hvorledes man i Roeskilde bestemte Byens Polhøjde ved Observationer 1274 (**Langeb. Script. 3, 267**).

16. Lovgivningen. Stadsretter. Det plattyske Sprog.

Ogsaa i Lovgivningen havde Modersmaalet en haard Kamp at bestaa, dels med Latin, dels med Plattysk. Der gaves Stadsretter eller Bylove: allerede af Kong Valdemar den Anden for Slesvig, derefter, under de følgende Konger, Kjø-

[1] De som ynde bogstavret Aftryk af gamle Sager, uden Hensyn til Meningen, c for t og desl., kunne more sig med dette Sted, hvor der for Kothkarle efter Bogstaven læses Kochkarle, der saa ere blevne forklarede snart som Chorkarle, snart som Kokkedrenge. Hvor mange unyttige Ord ere ikke derover spildte.

benhavns 1254 og 1294, givne af Bisskoppen; Roeskilde Stadsret, stadfæstet 1268, Stubbekjøbings Privilegier 1354, Ribe Stadsret 1269, Flensborg gamle Stadsret, o. fl. (De findes i Rosenvinges Samling, 5 D.) Men de vare paa Latin, og de danske Oversættelser høre til en senere Tid. Selv hvor det danske Sprog har været det oprindelige, som i den Lundske, stadfæstet af Kong Valdemar 1326, høre de dog i den Form, hvori de nu haves, til en tildels meget senere Tid, saa at det Udbytte, som deraf kunde vindes for Sproget, formindskes meget betydelig. Desto mærkeligere er Flensborg nyere Stadsret, givet 1284, bevaret i et Haandskrift fra 1295—1321 (hos Rosenvinge 5, 386), der er aldeles jydsk og bør sammenlignes med Jydske Lov. Dernæst er det heller ikke uden Interesse at bemærke de enkelte danske Lovord, der forekomme i de ældste sønderjydske latinske Stadsretter, hvilke vise hvor aldeles dansk Sproget endnu den Gang var, og som staa i en aabenbar Modsætning til de plattydske Oversættelser, der endog maatte omskrive de danske Ord.[1] Det plattydske Sprog, der i og for sig ikke er uden Rigdom og Velklang, men som aldrig har hævet sig til et virkeligt Skriftsprog, gjorde sig allerede gjældende som et offenligt Sprog i Sønderjylland, da Hertug Abel 1243 gav Staden Tønder den lybske Stadsret; og Begyndelsen var saaledes gjort til efterhaanden at oversætte latinske og danske Stadsretter deri.[2]

---

[1]) F. Ex. Danske Ord som eldiærn, crokwoth, witægiald, scoot, sysæl; kunæ, platt. Wiff, ölkunæ, Beertappersche, arnæ, Heerd, windigh, Finster, kotmanger, Knakenhower, sykændagh, Werkeltag, thrithing, det drüdden dele, sighælboon, rede to zegelende, werilos börn, kindere de nen vormünder hebben, o. fl.

[2]) Om Forholdene i Slesvig og det plattydske Sprogs Fremgang meddeler Werlauff (Om det danske Sprogs Skjæbne i Slesvig) de fuldstændigste Efterretninger.

17. Brugen af Modersmaalet. Series runica. Eriks Krønnike. Danske Lægebøger: Henrik Harpestrengs eller Knud Juls Lægebog. Det Arnæ-Magnæanske Haandskrift. Kogebøger.

Under saadanne Omstændigheder kan man ikke undre sig over, at Vidnesbyrd om Brugen af Modersmaalet i og udenfor Skrifter ere sjeldnere. Nogen Omhu derfor synes der dog at være viist ved den Artikkel i Christopher den Andens Haandfæstning, der siden gjentoges i de følgende, at ingen skulde befordres til en Kirke, naar han var en Udlænding af fremmed Tungemaal.[1] De til forskjellige Tider udstædte Afladsbreve, det til denne Tid hørende til Skaarup Kirke i Fyn 1317, og de senere til St. Marie i Kjøbenhavn 1376, til Domkirken i Ribe 1386, o. fl. i hvilke der loves Aflad til dem, som bivaane Gudstjenesten, nævne udtrykkelig Prædikener som hørende dertil,[2] hvilket synes at vise, at saadanne uden Afbrydelse have været holdte. Og dette bekræftes af den Tids Kirkeanordninger, der indskjærpe, at Prædiken skulde holdes paa visse navngivne Festdage;[3] skjøndt der rigtignok ikke siges i hvilket Sprog, og den gjentagne Indskjærpelse synes at antyde, at det ikke saa lige blev efterkommet. Der gaves ogsaa i Ribe (omtr. 1350) en velskreven Bibel just til Brug for de Kanniker, der vilde prædike;[4] men deres var vel paa Latin.

[1]) ut nullus extraneus ignotæ linguæ ad aliquam ecclesiam præsentetur (Suhm, D. Hist. 14, 496).

[2]) qui missis, prædicationibus et aliis divinis officiis interfuerint (Pontoppidans Annal. 2, 118. 223. 229. 689).

[3]) f. Ex. i en Synodalbestemmelse fra Ribe: ut omnes ecclesiarum pastores suis parochianis in diebus festivis prædicarent evangelium; i Statuta capituli Haderslev. 1309: in summis festis Canonici debent celebrare et sermonem habere his festis, Nativitatis Christi, Epiphaniæ (etc. Pontoppidans Annal.).

[4]) pro usu Canonicorum sermonem facere volentium (Langeb. Script. 5, 553).

De danske historiske Skrifter, som med nogen Sandsynlighed kunne henføres til denne Tid, og som endnu ere til, ere vel følgende:

Runehaandskriftet af Skaanske Lov indeholder tillige Grændserne imellem Danmark og Sverrig, samt to Kongerækker: Series runica regum Daniæ prima og Series runica altera (i Langeb. Script. 1, 26. 31). Den sidste Konge, der nævnes, er Erik Mendved. Langebek mener, at Forfatteren har været fra Skaane. Afskriveren, tænker han, hed Tule, siden han skriver: Var fathir, ther i himmiriki er, gøme Tuli fran unt ok vanthe. Da der derefter, med tilhørende Noder, er tilskrevet:

Drömde mik en dröm i nat
um helgi ok erlik Kel,

saa gjætter han fremdeles, at denne Tule kan have haft hjemme i Viborgegnen, hvis Helgen St. Ketil eller Kjeld var. Alt det er naturligvis løse Gjætninger. Tule er maaskee det gamle Navn paa Norden; og den sidste Gjætning maa falde rent bort, da der maa læses:

um silki ok erlik pel (Peld).[1]

Som Prøve maa tjene:

Tha var Rolf kunung Krake, Helhe (Helghe) sun, i hans tima var Hialti ok Bierghi, ok hans magh het Iarmar. Tha var Hother kunung i Sueriki, i hans tima var Balder Thouhma (þoughma) sun kunung af Sialande. Tha var Rodrik kunung, Höththers sun, i hans tima varu Slenge[2] ok Vege (Vegge), ok Orvendel drap Slenga, ok Ambluthe drap ater han,[3] the varu kununga i

---

1) Vil man endelig læse kell, saa har man det eng. unther kell, under Skind.

2) Skal der læses Fenge, saa at Runeafskriveren har læst feil?

3) Langebek mener, at der imellem ater og han mangler et ok, og oversætter da: et Ambluthus Aterum et Hanum interfecit. Suhm (Krit. Hist. 3, 290) slutter nu videre af dette Sted, at Kong

Iutlande, ok hans mah (magh) het Vithlek. Tha var Vermund kunung, Vithlesth sun. I hans tima var Göte ok Vihi (Vighi) Fröthvins synir, the hefndu fathurs a kunung Atilt af Sueriki. Tha var Uffi starke, Vermunda sun, han skatathe fiarthe sinni Thydiskulande.

Det er ikke usandsynligt, at de ældste Dele af den saakaldte danske Eriks Krønnike kunne være begyndte paa denne Tid, hvortil de høre efter Indholdet, men efter den Form, hvori vi have dem, vil det dog være mest passende at betragte dem under eet i næste Afdeling.

Derimod maa den ikke ubetydelige Samling af danske Lægebøger, der fortsættes indtil Reformationen og efter den, ved denne Tid have taget sin Begyndelse. Til det ældste af denne Slags hører da Henrik Harpestrengs eller, som andre have kaldt den, Knud Juls Lægebog (jf. S. 55), udgivet af Molbech efter et Haandskrift, der kom til Suhm fra Norge, hvorfor den maaskee en Tid lang af nogle blev ansect for norsk. Den bestaar af to Urtebøger, samt en Stenbog, og ender med en Kogebog. Ved Enden af første Urtebog staar:

Hær ændæs forstæ yrtæ bouk.
per manum fratris kanuti yuul.

Nu omtales der, som Molbech har oplyst, i Sorø Klosters Gavebog ved Forhandlinger i Aaret 1310 en frater Kanutus Juul, procurator monasterii Sorensis; og der er i det mindste intet, der modsiger, at denne Mand kan være den i Lægebogen nævnte (Afskriver eller Oversætter). Baade Molbech, Rosenvinge og Thorsen have bemærket Skriftligheden mellem denne Lægebog og Lovhaandskriftet Arnæ-Magn. Nr. 455,

---

Hather i Jylland og Kong Hano i Fyn levede paa Hræreks Tid. Deslige kan der komme ud af de simple Ord: **drap ater han** (dræbte atter ham).

8vo, der er afskrevet af frater Johannes Jula. Sproget ansaaes i nogen Tid for Norsk; det er en simpel Fejltagelse. I dette Haandskrift have vi da, næst efter de ældste Lovafskrifter, det ældste af noget Omfang, der er til af dansk Sprog.

Med Urtebogen i Henrik Harpestrengs Lægebog maa sammenlignes det Stokholmske Haandskrift (Efterretning og Prøver deraf ere meddelte af Molbech i Ny D. Mag. Tredie Række 2, 165 og i Sammes Danske Haandskr. i Stokh. i Histor. Tidsskr. 4, 148). Det indeholder kun Urtebogen med et Tillæg. Sproget er dansk. Sammenligning viser, at begge Haandskrifter med nogen Forandring gjengive samme Indhold, som om Forfatterne oversatte efter samme Text.[1]

[1]) Der haves ogsaa adskillige, tildels meget senere, Haandskrifter, som kunne sammenlignes med Henrik Harpestreng: Papirs-Haandskriftet i den Thottske Samling, Nr. 710, 4to, hvori der findes en Lægebog og Urtebog (Molbechs Fortale, S. 24). Pergaments-Haandskriftet i samme Samling, Nr. 249, 8vo, hvori Stenbogen og Urtebogen (sst. S. 36). Afskrift af et Papirs-Haandskrift fra omtr. 1450, hvori Lægebogen eller Urtebogen og flere Traktater (sst. S. 38). Haandskriftet K. 4 paa det Kgl. Bibl. i Stokholm, hvori en Bog om ædle Stene, der har nogen Lighed med Stenbogen (Begyndelsen og Slutningen anføres i Sv. fornskrifts. saml. 2 B. 4 H. S. CVIII. jf. Molbech om danske Haandskr. i det Kgl. Bibl. i Stokholm i Hist. Tidsskrift, 4, 162). Og med de danske Lægebøger kan endelig sammenlignes den svenske Oversættelse af Johannes de Rupe scissa (Efterretninger og Prøver i Sv. fornskrifts. saml. 1 D. 3 H. S. XVII). Et Papirshaandskrift i Stokholm (K. 45) indeholder Brudstykke af en Diætetik, der begynder med Maj og ender i December med pisces (sst. 1 D. 2 H. S. XLIX. Prøver hos Molbech, Danske Haandskr. i Stokh. i Hist. Tidsskr. 4, 159.) Endelig findes der et Haandskrift paa Gymnasiebibl. i Linköping, der indeholder en Bondepraktika med adskillige andre Stykker om Aarstiderne, om Lægemidler, om Dyrekredsen m. m. (Sv. fornskrifts. saml. 1 D. 2 H. S. XLVII). — See iøvrigt om Henrik Harpestrengs Lægebog: Molbechs Fortale til Udgaven; Nyerups Historisk-stat. Skildr. 2, 373. 378; P. E. Müller om det islandske Sprogs Vigtighed, S. 59; Rosenvinges Fortale til Eriks Lov, S. XLIII;

Yngre og forskjellig fra Henrik Harpestreng er den Lægebog, der findes i et Pergaments-Haandskrift, Arnæ-Magn. Nr. 187, 8vo, hvis Forfatter er ubekjendt. Det er ogsaa i andre Henseender mærkeligt; deri findes latinske Formler, ogsaa en senere paa Dansk, til at helbrede ved Sympathi, o. desl.

Disse Lægebøger have naturligvis fra Indholdets Side liden eller ingen Værd for Nutiden, men de ere vigtige Sprogmindesmærker. De vise os ikke alene Sproget i alle sine grammatiske Egenheder, deriblandt ent for et, ligesom Jyske Lovs sinl for sit; men de indeholde tillige Ord i andre Retninger end dem, hvortil Lovsproget kunde give Anledning. Overalt møder man det gamle Sprog, og uden Kundskab til dette vilde mange Udtryk blive uforstaaelige, som thavær eller thægær, isl. þegar; sivæl, isl. svalr; ryg hugh, isl. hryggr; qvathæ, isl. kvoða; e sæ nyt, af isl. æ og sèr; sarøky, hvalsøky, af isl. auki; quith, isl. kviðr; rithæ, Feber, isl. riða, Rystelse; innulvæ, isl. innfli; lyst, Lærdom, Videnskab, isl. list; laa (Harpestr. S. 59) isl. lá; forhaar, (Harpestr. S. 114) forsømmer, ikke agter, isl. at há, háir, o. s. v. Som Prøve kunne tjene:

Af Henrik Harpestreng, S. 83: Papauær, valmuæ, kald ok thør. hun ær thrænnækyns. en havær hvit blomstær, ok en røt, ok thæn thritæ ær minst, ok vaxær i akræ, ok havær brunlyk blomstær. Thæn tymæ hovæthæn ær meør, tha styngær man røf a thæm, ok lætær løpæ ut mielk af them i en skøth. Hun ær goth for mangkyns. af thæn thær brun blomstær havær görs oli af frøt. thæt gör man at sovæ ok ær glath i thæflæ. sva gør hun ok thær røthæ blomstær havær. Siuthær man valmuæ ok qvekær anlæt mæth laat, tha gör thæt ok at sovæ of døth (æi) ær atkumæn.

---

o. fl. Samt Sprogoplysningerne i Bredsdorffs Anmærkninger til nogle Steder i Henrik Harpestreng; og Mansa om Lægebogens medicinske Indhold, i Molbechs Nord. Tidsskr. 3, 276.

Af det Arnæ-Magnæanske Haandskrift: Om thu vilt rensæ thit hovæth, ok tak myrk af thijn øghæn, ok om thu havær løsæ tændær at the fæstæs, Tac thæn yrt thær peretrum heter, ok tyg om thre daghæ, ok thæt rensær hovæth, tachær af blindæ ok fæstæ tændær. Mintæ ær nyttelik vith maghæn, han takær umichit bloth af ok for drivær hovæth værk. — Item Hel the øghæn thær the mikil værk havæ ok taar flydæ aff, Tac aloe ok apij ok cucumeris blath ok grøn rosæn blath ok crocum orientalem, støt thættæ alt samæn, ok blandæ mæth ædikæ, ok thær mekæl værk ær i øghæn, tha blandæ thær vijn mæth, ok smør øghæn thær mæth, en sinnæ ok annæn sinnæ, tha æræ the helæ. Item Tak osæn af rutæ ok drøp i øghæn, ok thæt takær all klothæ ok værk af øghæn. ok æt fænicul ok drik, ok thæt takær alskøns sot af øghæn. For the øghæn tar flytær ok skimlugh æræ ællær blothfullæ, Tak røtær af pilæ træ, ok the smæstæ quistæ mæth løf, ok støt thøm fast, ok læg thøm om aften pa øghæn thær thu gangær at sovæ. Ok tel alskøns sar ær thæt pulvær got thær man gör af pilæ træ. — Om bloth løpær af næsæ ællær af mun, Tak osæn af purløk eet kar, ok gijf hanum at drikkæ, tha vorthær han heel. — Om thek løpær mekæt bloth af næsæn, tak rutæ ok døn ithælekæ tel, ok thæt stæmær næsæ bloth. Item Tak rutæ ok siuth i vijn, ok drik thæt vijn. — Item tak æskæ stavæ ok læg i eeld, ok thæt vatn ut løpær at ændæn saunæ thæt i een æggæ skal, ok blandæ thær tel een sketh mæth hunugh, ok tak osæn af purløks hovæth ok een sketh iouis barba os tva skether, ok blandæ ok si gønum een lin klut, ok lat innæn eet glar kar, ok tha thær vith tharf drøp thæt i øræn.

Ligesom man her allerede møder den tydske Form Rosenblade, saa findes der ogsaa, som Molbech har bemærket, i Kogebogen i Henrik Harpestreng nogle plattydske Ord, der „synes at henvise til en Original, skreven i dette Sprog eller dog i Tydskland." Da disse plattydske Ord ere Navne paa Retter (In der iægt, Kloten en honær, Spæk honer), saa kunne de ogsaa blot vidne om, at disse Retter nu vare blevne bekjendte

her og med dem deres Navne, ligesom siden de franske. Med Tingen følger altid Ordet; og slige fremmede Ord blive en Tid lang staaende, uden at Sprogets øvrige Dele angribes deraf.

Med denne Kogebog maa en anden sammenlignes, der findes i et Pergamentshaandskrift, som tillige indeholder et Lovstykke fra Christoffer den Førstes eller Andens Tid (meddelt af Molbech i Histor. Tidsskr. 5, 537). De have begge noget tilfælles med hinanden, men tillige saa stor Forskjellighed, at de hverken ere udskrevne efter hinanden eller have haft samme Original. Denne har ingen plattydske Navne paa Retter. Der har allerede den Gang cirkuleret deslige Opskrifter. Som Prøve ved Siden af de andre maa følgende tjene:

Mæn skulæ latæ mialk, thær görth ær af almandæl kiarnæ, varmæ i en grytæ up a hetæ gløthæ, ok lathæ thær til safran væl stampæth ok salt ok littæ ædik, sva at thæt ma løpæs ut a eld, ok latæ thæt alt samæn i en posæ, æssæ[1] en vox posæ, ok hængæ up a en naglæ til thæssæ vatnæ ær alt af siknæt, ok latær thær sithæn hunnung til, ok sla thær sithæn af et got smör. — Mæn skulæ takæ rind af hvith brøth[2] ok skæræ thæt storth æssæ tærning, ok latæ thær i æggi duddær[3] ok søt mialk, ok siuthæ thæt ok ætæ. — Mæn skulæ skæræ eth höns alt i stykki, ok siuthæ thæt, ok takæ malæn pipær ok cinamomum ok kardæmomum, alt æm mykæt, och skæræ thæt hvitæ af æg sothæt hart, stort æssæ bønæ, ok latæ æggi dydær alt helt thær til, ok takæ sithæn safran ok ædik ok malæ thæt thiukt mæt raa æggi dydær ok mæt salt, ok latæ thæt vællæ samæn.

---

1) æssæ = ænsæ. Det forekommer her meget ofte, og er slet ikke noget ualmindeligt eller forældet Ord.

2) Hos Harpestreng: skorpæn af hueiebrøth. Rind (ikke Ring) bruges endnu i Fyn.

3) æggi duddær eller æggi dydær, hos Harpestreng: æggi blomæ (tysk Dotter).

18. Danmarks Rige samles. Valdemar Atterdag. Norge og Sverrig. Unionen.

Langsom, men stadig, skred Danmark atter fremad. Det var en vanskelig Opgave, der var givet Valdemar Atterdag (1340—1375), men han løste den ved bestandig kun at have eet Maal for Øje, og naar han havde naaet det lavere, at stille sig et højere: først det danske Riges Samling, saa hele Nordens Forening. Grev Gerts Død aabnede ham Vejen til Riget, Kejseren og flere Fyrster i Tyskland understøttede hans Paastand; en Del af de Danske kaldte ham. Med Hertug Valdemar var der allerede aabnet Underhandlinger, og Grev Gerts Sønner besade hverken Magt eller Snille til at stille sig imod et saa stærkt Forbund i og udenfor Landet. Ved en Række af Forlig vandt han det ene Landskab efter det andet; hver ny Vinding var ham atter en Dag. Den Medgift, han fik med Hertug Valdemars Søster Hedevig, aabnede ham Jylland. Der gaves endnu to andre Midler: at afstaa hvad der ikke kan forsvares, og sælge hvad der næsten er en Byrde. Ved at sælge Estland og afstaa Skaane lykkes det at samle det øvrige. Men Skaane er et godt gammelt dansk Land; det maa atter vindes tilbage. Og derved aabnes Adgang til Sverrig og Norge. Saaledes stod den for ham, den Gjerning han i Livet havde at øve. Men hans Undersaatter skjønnede lidet paa hans Formaal, deres Liv havde kun snævre; og for de fremmede Magter var Nordens Tilvæxt et Tab af Herredømme. Hans Regjering blev en Række af Gjenvordigheder. Derfor blev han haard, som Tiden. Landet kunde ikke frelses uden ved en Mand, der ikke ansaae noget af det for helligt, som den hule, marvløse Tid havde helliget, der kun brød sig lidet om det katholske Himmerige, naar han kunde

opfylde sit jordiske Kald, der trodsede Pavens Band og sendte ham Troen tilbage, der plyndrede Kirkens Guld, som laa og glimrede til ingen Nytte, der med sin Jernsko traadte paa den uregjerlige Adel, og med Kongesvøben drev den lade Bonde til den Gjerning, der skulde gjøres. Med stormende Magt indtog han Visby paa Gulland (1361), en Ø, der er ligesaa mærkelig ved sit gamle Sprog, som Island ved sin gamle Literatur, med en Handelsstad, der fra gammel Tid var Forbindelsesleddet for Nordens Handel imod Østen, og „hvor Svinene aade af Guldtrug." Men saa fik han ogsaa et Fejdebrev fra de „sewen und sewenti Gänse," og maatte vige for sin oprørske Adel, ja flygte fra sit Rige. Adsplittet i sit Liv var han, som fordum hans Rige, og hvor sjælestærk han end var, maa han stundum have vaandet sig paa sit Smertens Leje, stundum i sit Sind have jaget sine Tanker som Dyrene paa den vilde Jagt med de halsende Hunde, og naar han rev sig ud af Tovelilles Arme i urolige Drømme have haft Forudfølelse af Efterslægtens Lidelser og Kamp. Men under hans egen modnedes de store Planer.

Affondret bag sine Fjelde syntes Norge i lang Tid kun at have haft een Hovedtanke: hvem det skulde have til Konge. Denne Tanke delte det i stridende Hobe: Birkebener, Bagler, Varbelger, Kuflunger og hvad de videre hedde. Under en fremskridende gejstlig Udvikling hører man i dets Historie idelig om Borgerkrig, Høvdingers Vandring frem og tilbage, mellem Is og Fjelde, under Fjeldstorme og Hunger. Denne Tilstand hæves endelig ved Hakon Hakonsøn den Gamle († 1263), der grundlægger Landets Magt, og sætter det i Forbindelse med Europa. Under hans Søn Magnus Lagabøter († 1280) befæstes denne Magt ved Love. Magnuses Sønner, Erik Præstehader († 1299), der modsætter sig den

geistlige Vælde, og Hakon den Femte († 1319), den allerlifligste, der tager Almuen i Beskyttelse, føre mangeaarige Krige med Danmark. Der er ingen Udsigt til Forening. Men med Hakon den Femte uddør den gamle norske Kongestamme; og hans Dattersøn, den svenske Konge Magnus Smek, vælges til Konge. Han maa antage sin yngre Søn Hakon (den Sjette) til Medregent. Der er et Forbindelsesled. Ved Overraskning tilvejebringer Kong Valdemar sin Datter Margretes Giftermaal med Hakon (1363), saa at deres Søn Oluf († 1387) bliver Arving til Norge og Danmark. Fra denne Side er Maalet naaet.

I Sverrig havde der længe været strebet om Riget imellem Svear og Gøter. Først i Midten af det tolvte Aarhundrede forekommer den fælles Benævnelse: Svears og Gøters Konge. Kongemagten og Adelens Vælde hæve sig paa Almuens Bekostning. Kongemord følge paa hinanden. Birger Jarls Søn, Kong Valdemar, dør i Fængslet paa Nykøping Slot (1302). Kong Birger lader sine Brødre sulte ihjel (1317) og ender selv sine Dage i Landflygtighed i Danmark (1321). Dronning Blanka forgiver, som det hedder, sin egen Søn Erik, Magnus Smeks Medregent (1359). Eriks Broder Hakon blev indkaldt fra Norge; men da han ægtede Margrete, valgte Sverrig Magnus Smeks Søstersøn, Albrekt af Meklenborg, til Konge (1363). Her er endnu mindre Tanke om Forening. Tværtimod aabnes der Adgang for tyske Fyrster til at blive Konger i de nordiske Riger. Medens den indfødte Adel befæster sine Gaarde, og gjør dem til næsten ligesaa mange Røverborge, strømmer den tyske Adel ind „med et Adelsdiplom i den ene Haand og en tom Pung, der vil fyldes, i den anden.“ Den stakkels Bonde, der klager sin Nød, bliver viist af paa Plattysk:

Bonden kom fram med sina kära:
Søte herra konung, I skipen os rätt! —
Ich kan, trowen, nicht beter, leue knecht.[1]

Dronning Margrete har imidlertid i Danmark vundet Slot paa Slot tilbage under Kronen. Hun brød Bægeret, beskar Abildgaarden, og stæmmede Bækken. Skaane, der havde været i Hansestædernes Hænder, vendte tilbage til Riget (1385). Hun har sit Øje imod Norden; ad den Vej maa Danmark udvide sig, selv med Opofring mod Syden: hun forlenede Greven af Holsten med Sønderjylland (1386). Endelig vælges hun af de misfornøjede Svenske (1388), og Kong Albrekt maa undgjælde sin Haan; han bliver slaaet og fangen (1389), og faar kun sin Frihed ved fremmed Mægling. Dronning Margrete hyldes af hele Norden, og forener paa sit Hoved de tre nordiske Rigers Kroner (1397). Hun har naaet sin Faders Maal.

Nu skal der oprinde en ny Tid. Norden skal ikke blot være stor, men stærk. Frit og uafhængigt skal det danne en Magt, der kan holde Syden indenfor sine Grændser, og lægge sin Lod i Vægtskaalen, naar det gjælder om Europas Skjæbne. Men alle Midler dertil mangle: Enighed i det indre, Ligevægt imellem Kræfterne, Velstand, Handel og indenlandsk Industri, og for den aandige Virksomhed et fælles Tungemaal. Rigerne see med Avind paa hinanden; hvert Rige vil være selvstændigt for sig. Adelen kives. Trældommen havde først hørt op i Valdemar Atterdags Dage, og der maatte Tid til at der af den kunde udgaa en fri Bondestand. Handelen var i fremmede Hænder, Mynten slet, Vejene endnu slettere. Industrien skal først blive til; et nordisk Skriftsprog skal først skabes. Og Margrete har

[1]) En lustig liknelse i Script. rer. Svec. t. 2, sect. 2, S. 210.

ingen Søn. Hun kalder en tysk Fyrste, og hvad der var det værste, en udulig Fyrste til at være Rigets Arving. Den ene døde tidlig, den anden skuffede hendes Haab.

Efter Margretes Død blev derfor de nordiske Rigers Forening kun en Kilde til Splid imellem Sverrig og Danmark, medens den varede, til et arrigt Fjendskab, da den hørte op. Det var, siger Geijer, en Hændelse, der seer ud som en Tanke; den ydre Forening medførte kun en indre Søndring, og Unionen er et stort Navn, der er gaaet forbi uden Begreb. Idelig afbrudt blev den idelig fornyet ved Underhandlinger og Dagtingninger uden Ende, indtil den sprængtes ved et Blodbad. Tysklands Overherredømme vedblev at herske. Kongerne toges derfra, og hang naturligvis ved deres oprindelige Hjem. Der valgtes først eet Hus, saa et andet, næsten alle lige gode (Pommern, Bajern, Oldenborg), og der maatte i det mindste hengaa en Menneskealder, førend de fremmede Herskere fandt sig hjemme i Norden. Var det den Kongerække, Valdemar Atterdag havde tænkt sig? Saae han, ligesom Banquo, ind i Fremtidens Spejl? Saae han, sønneløs som han var, fra sin Datters Skjød udgaa en Række af bestandig bedre og lykkeligere Konger? eller saae han sin Slægts, den gamle Kongeslægts, Undergang, og den Række af Vantrevninger, der skulde afløse den, den pommerske Pjalt, den kluntede Barkekonge, den bundløse Taske (Almuens Navne ere betegnende)? Saae han sin Gjerning tilintetgjort? Efter den jævne Borgermand med de fixe Ideer den dybsindige Christiern med den blodige Bødde løxe? Og Danmark overgivet til det gamle Nag paa sin Sydgrændse, den gamle Skade, der aldrig kunde heles? Ved de holstenske Grevers Forlening med Slesvig var Grunden lagt til dets politiske Forbindelse med Holsten. Christian den Første erkjendte den; og fra Ord maatte den gaa over i Gjerning.

De tyskfødte Konger og Forbindelsen med Holsten forøgede Ærbødigheden for den rommerske Kejser, semper Augustus. Erik af Pommern tyede endog i Striden med sine egne Undersaatter til Kejserens Afgjørelse. Christian den Første blev som Hertug af Holsten Kejserens Vasal. Foruden en dansk Kansler krævedes der nu en tysk. Med hver nyvalgt Konge fulgte et langt Slæb af tysk Adel, pommersk, bajersk, oldenborgsk og westfalsk: Skrammer, Bilder, Brokkenhuser, Ulfelder, Friser, Skaver, Grubber, Mensdorper, Oldenborger o. s. fr., hvilke saa voxte til anseelige Slægter. Da Handelen vedblev at være i Hansestædernes Hænder, bleve i Unionens større Stæder en stor Del af Borgerne Tyskere, saa at endog Øvrigheden valgtes iblandt dem. I Stokholm, siger Geijer, klagedes der under Christian den Første over, at alle Betjeninger vare saa besatte med Tyskere, saa at der for en svensk Mand næppe var andet tilbage, end at blive Bøddel eller Graver. Tyske Tropper toges i Sold, og udbredte sig i Stæderne i Danmark og Sverrig. De tyske Borgere blandede sig med Landets Børn i Gilderne, saa at endog hele Gildeskraaer bleve forfattede paa Plattysk. Næsten alle offenlige Forhandlinger, hvori Hansestæderne deltoge, og de toge jo Del i alt hvad der gjældte Rigernes Vee og Vel, maatte affattes i dette Sprog. Dronning Margrete skrev i det til Stæderne; hendes Underhandlinger om Kong Albrekts Frigivelse vare affattede deri. Den indvandrende Adel skrev i det til hinanden indbyrdes; de affattede deri deres Ansøgninger og Forhandlinger med Regjeringen. Uden Tvivl faldt det ikke dem ind, at der egentlig var et andet Sprog, som havde hjemme i Landet. Det var saaledes det andet herskende Tungemaal. Gejstligheden havde sit, Adelen sit, saa det var næsten et Guds Under, at det tredie ikke forgik, men endog skred fremad. Unionen skulde have været nordisk,

men den nærede det fremmede i sit Skjød. Efter dens Opløsning stræb hvert Rige til sin Side, og Grunden blev allerede nu lagt til Danmarks aandige Afhængighed af Tydskland, der skulde vare ved i Aarhundreder.

19. Studeringer i Tydskland. Lærde Mænd: Peder Lykke o. fl. Geistlige. Erkebiskop Birger. Livlægen Nicolaus senior. Lovkyndige: Thord Degn. Biskop Knud Kobsen. Historieskriveren Thomas Gheysmer. Krønniker. Claudius Clavius. (Kort over Danmark.)

Lærdommen stod omtrent paa samme Trin som forhen. Da Studeringerne i Paris aftoge, maatte den søges ved Universiteterne i Tydskland, i Køln, Erfurt, Gribswalde, Rostock, eftersom Landet selv ikke havde noget. Flere Mænd nævnes, bekjendte for Lærdom, saasom Peder Lykke, Biskop i Ribe, derefter Erkebiskop i Lund (1418—1436). Nafne, Biskop i Åros, derefter i Odense († 1434). Herman, Provst i Odense, Niels Mørk, Prior, og Niels Hansen, Munk, sammesteds. Esger, Minoriterprovincial (omtrent 1430). Jakob Mosle, Kapellan i Slagelse, der samlede Helgenlegender, i det mindste Hellig Anderses. Otto Grib, Prior i Odense. Jakob Ged, Prior sammesteds. Henrik Stangberg, Biskop i Ribe (1455—1465). Birger (Byrge Gunnarsen fra Halland) Erkebiskop i Lund (1496—1519) og fl.[1] En Livlæge hos Christian den Første, omtr. 1474, Nicolaus senior, skjænkede et latinsk Haandskrift af medicinsk Indhold til Roeskilde Domkirke, hvilket findes paa det Kgl. Bibl.[2]

---

[1]) Om Peder Lykke Pontoppidans Annal. 2, 387; Nafne 2, 431; Henrik Stangberg 2, 467; Birger 2, 394 og Nyerups Historisk-stat. Skildr. 2, 471. De øvrige i Grams Oratio, S. 508. 510.

[2]) Herholdts og Mansas Samlinger til den danske Medicinalhist. 1, 1. Haandskriftet er beskrevet i Suhms Saml. 1 D. 3 H. S.

Blandt de Lovkyndige er den mærkeligste den gaadefulde Thord Degn, der har givet Forklaringer til Jyske Lov, som ogsaa ere oversatte paa Dansk, og indeholde vigtige og interessante Lovoplysninger. (Thord Degns saakaldte Artikler trykte hos Rosenvinge bag Jyske Lov.). Hans Livsstilling har været meget omtvistet; han menes nu, at have været den Thord Iversen Degn til Bjerregaard, der nævnes som Landsdommer i Jylland (auditor placiti generalis Vibergensis 1355—1367).[1] Biskop Knud Kobsen i Viborg (1460—1477), som man har tillagt den ældste Oversættelse af Jyske Lov paa Latin, gav i det mindste Anmærkninger dertil (expositiones et alligationes, trykte i Tillæget til Jyske Lov, Ribe 1504 hos Math. Brand).[2] Overhovedet vedblev endnu Latinen at være det herskende Sprog i Lovkyndigheden, ja selve Statsakter og Forordninger bleve udstædte i dette Sprog, skjøndt de ogsaa findes paa Dansk. Originalerne til Valdemar Atterdags og Kong Olufs Haandfæstninger ere endnu paa dette Sprog. Og overalt, siger Kofod-Ancher, kan man formode, naar man seer en Forordning baade paa Latin og Dansk, at den først er skreven paa Latin. Det var en naturlig Følge af det fremmede Lovstudium.

Blandt Historieskriverne er der kun een, som attraaede en mere sammenhængende Fremstilling, Thomas Gheysmer fra Stralsund, Munk i Odense. Han gav omtrent 1431 et Uddrag af Saxo og Fortsættelse paa egen Haand: Compendium historiæ Danicæ (udg. i Langeb. Script. 2, 286). De andre historiske Skrifter ere Krøniker; som

206. Og om Forfatteren til den deri værende Traktat de febribus meddeler Nyerup Oplysning i Librorum, qui ante Reformationem in scholis Daniæ prælegebantur, notitia S. 72.

1) Larsen i Ørsteds Jurid. Tidsskr. 15, 20.

2) Kofod-Anchers Saml. jurid. Sk. 1, 349.

Chronicon Archiepiscoporum Lundensium af Ærkebiskop Nicolaus i Lund (1361—1379?) (i Langeb. Script. 6, 621); Chronicon Slesvicense af Nicolaus Brun, Biskop i Slesvig (1350—1366?).

Men ogsaa hos Fremmede have vore Landsmænd efterladt sig mærkelige Minder, der nu efterhaanden komme frem af deres Gjemmer. Hertil hører især det geografiske Haandskrift, som Waitz blev gjort opmærksom paa i Bibliotheket i Nancy, og som han har meddelt tilligemed tilhørende Kort. Det hører til en latinsk Oversættelse af Ptolemæus. Da man kun havde ringe Efterretninger om de nordiske Lande, lod Kardinal Guillelmus Filiastrus († 1428), Aaret efter at han havde fuldendt sit Haandskrift, det som vedkommer Norden udføre af en Nordbo. Det var en Fynbo fra Salling; han kaldes Claudius Cymbricus, men hans rette Navn var Claudius Clavius.[1] Det er et artigt Stykke Arbejde. Sellandia, paa Kortet Canicula, udleder han af Sælhund (que a cane marino sic appellata). Navnene ere let gjenkjendelige, skjøndt nogle ere forvanskede ved Afskrivningen, som Lamidh, d. e. Lawind, Langeland; Sprone deserta, d. e. Sproue, Sprogø, o. desl. Blandt de jydske Stæder anfører han: Flenseborgh, Slesuigh, Eghernefjord. Paa Grændsen af Halland og Norge sætter han promontorium Starcoteris, o. s. v.[2]

---

[1]) Han angiver det selv i Beskrivelsen over Fyn: Salinga, paterna villa Claudii Clavii, — — partium istarum presencium corographi.

[2]) Des Claudius Clavius Beschreibung des Skandinavischen Nordens, mitgeth. von Waitz, i Nordalbingische Studien, 1, 175.

20. Kjøbenhavns Universitet og dets første Lærere. Peder Albertsen. Skolernes Tilstand.

Først under det Oldenborgske Hus (1448), efterat der var kommen i det mindste nogen Stadighed i Arvefølgen, kunde den gavnlige Indvirkning, som Forbindelsen med Syden førte med sig, komme Landet ret tilgode. Christian den Første oprettede Kjøbenhavns Universitet; og Bogtrykkerkunstens Indførelse banede Vejen for Reformationen. Med Bogtrykkerkunsten vil, som Forberedelse til Reformationen, den nyere Literaturs Historie begynde; her have vi endnu at betragte, hvilken Indflydelse Universitetet i sit første Stadium havde paa Videnskabens Fremme.

Erik af Pommern havde allerede 1419 (ikke 1418) faaet Pavebrev paa at maatte oprette en Højskole (generale studium) i Norden; men Tiden dertil var ikke moden, og Kong Erik kunde aldrig blive færdig, heller ikke med det, skjøndt det gjældte om at skynde sig; thi Bullen tabte sin Kraft, naar den ikke inden to Aar var iværksat. Kong Christian den Første fik paa sin Rejse til Rom (1474) denne Tilladelse fornyet for eet af Rigerne. I Sverrig tænkte man paa det samme; thi hvert Rige tænkte kun paa sig. Ærkebiskoppen Jakob Ulfson handlede derom med det svenske Præsteskab paa et Møde i Arboga (1474), og Paven gav sin Tilladelse (1476). Universitetet i Upsala blev stiftet og indviet 1477; Universitetet i Kjøbenhavn blev funderet 1478, og højtidelig indviet 1479. Forbilleder for begge de nordiske Højskoler vare de i Paris og Bologna; men det nærmeste Forbillede for den danske blev Universitetet i Køln. Næsten alle Lærere bleve hentede derfra. Peder Albertsen, Petrus Alberti, en indfødt Mediciner, der havde studeret i Køln, blev sendt derhen for at hente Lærere. Det var især en Theolog, Peder Davidsen Skotte, og en tysk Lovkyndig, Tilemann Schlecht.

Den første rector universitatis var en Adelsmand, Mag. Jesper Henrikssen til Sandagergaard i Fyn (ikke af Slægten Qvitzow). Blandt de første Studerende, der indskreves, vare Kongen og Dronningen eller deres Kanslere paa deres Vegne, Bisperne, Abbederne, o. s. fr. Ceremonierne ved Universitetets Højtider vare nøje foreskrevne. Til dets Rettigheder hørte Uddeling af Grader, der den Gang havde Betydning. De udgjorde den lærde Turnering; Magisteren var at betragte som en lærd Væbner, vel øvet i at fægte med sin Tunge; Doktorer vare Riddere, der havde vundet deres Sporer i en alvorlig Kamp. Denne Sammenligning med Ridderskabet er ikke greben af Luften. Lærdommen dannede i Middelalderen sit Lag ligesom de andre Stænder. Højtidelighederne ved Gradernes Uddeling vare derfor ogsaa foreskrevne: insignia doctoralia vare en lukt Bog og en aaben, Fredskysset, Guldringen og den røde Barret. Creationen sluttedes med Te deum laudamus, og den nyskabte Doktor traadte ned af Kathedret med et tændt Voxlys i Haanden, som han ofrede til Jomfru Maria. Om Undervisningen vides der lidet, næsten intet. Theologien var skolastisk. Lovkyndigheden var den kanoniske Ret; om noget nordisk Lovstudium var der næppe nogen Anelse. Medicinen blev dyrket, og det, som det følgende lader formode, i en ikke ringe Grad. Foredraget var naturligvis paa Latin. Men hvor meget eller lidet der end foredroges, hvor ensidigt og ufuldkomment det end kan have været, gavne maatte Forelæsninger paa en Tid, da saa faa Bøger vare til, og de faa, der vare, saa kostbare. Det første Grundlag til et Universitetsbibliothek blev skjænket af Peder Albertsen (1482, altsaa af Haandskrifter); dets ældste Lokale var ved Helliggejstes Kloster (ad S. Spiritum).[1]

---

[1]) A. Thura, Regiæ academiæ Hafniensis infantia et pueritia. 1734.

Om de lærde Skolers Tilstand er vor Kundskab kun ringe; men det lidet vi vide kan ikke give os store Tanker derom. De ældre Skolebøger vedbleve. Universitetet lod Peder Laale trykke, vistnok for Latinens Skyld; dens Beskaffenhed skal siden omtales. Der omtales Afskrifter af ældre Skolebøger (af Eberhardi Græcismus, der er en latinsk Grammatik i Hexametre, haves en Afskrift fra 1432). Græsk drevés ikke; og tildels derfor føjede Skolebøgerne til de grammatiske pinefulde Regler de forfærdeligste Etymologier. (Diabolus a dis bis et bolus morsellus „qvia facit duos morsellos, corpus et animam.“ „Mechanica de mœchor qvod est adulteror; qvia mœchari facit intellectum sordibus involvendo eundem.“ „Europa dicitur ab eu quod est bonum et ripa. Affrica dicitur de affero, qvod ab ista ad alias mundi partes merces deferuntur.“) Den femten- til tyveaarige Undervisning blev hængende i Skolebøgerne, og derover forsømtes Læsningen af selve de klassiske Skrifter. Chr. Pedersen (Om Børn at holde til Skole) klager derfor bitterlig over, at „man aldrig kunde lære eller til ret Fundamente komme til at forstaa, digte eller skrive nogen ret Latine, eller forstaa hvad andre gode Klerke, Poeter og Historici have før skrevet og digtet udi forme Tid.“ Og al denne grammatiske Bogstavkram og skolastiske Ordbram blev indprentet under en skarp Skoletugt. „Ufornømstige Skolemestere og Hørere, siger Chr. Pedersen, slængde, slede og hudstrøge og sloge de fattige Børn, Peblinge og Degne, at Blodet løb ned ad Ryggen paa dem i deres Hoser, for en

---

Nyerups Historisk-stat. Skildr. 2, 394. Werlauff, Kjøbenhavns Universitet fra dets Stiftelse indtil Reformationen, Program for 1850, 4to. Engelstoft og Werlauff, Udsigt over Universitets-Bygningens Historie, Program for 1836, fol. Flere Aktstykker til Universitetets Historie i Langeb. Script. t. 8.

Tytel eller Ord skyld som en foer vild udi, eller i sine Caser og Temporalier." — Der findes nogle Spor til, at man dog ogsaa søgte at gjøre Lærlingerne de latinske Ord fatteligere ved at oversætte dem i et nyere Sprog, men dertil brugtes ved Siden af Modersmaalet Plattydsk, det sidste, som det synes, endog hyppigst. (I Haandskriftet af Eberhardi Græcismus forklares clingit ved qwaken, rugit ved brummen, coaxat ved qwerren, strictinnit ved tirren, gracillat ved klucken, hinnit ved wrenschen, medens andre ere uden Forklaring. I Fundamentum in grammatica, trykt 1493, forekommer: novus, nye, novior, nyer, novissimus, allersyste; men ogsaa domini, die heren; penitet, het ruwet; iuvat, het lustet; legitur, men lest; docetur, men leert).[1]

21. De ældste Danske Diplomer eller Breve. Dansk Prædiken. Majsange. Unionens Indflydelse paa Sproget. Forholdet til Svensk og Norsk. Klosterforbindelser. Brigitinersproget. Det Danske Sprogs Omskiftning.

Efter en temmelig lang Hvile begynder det danske Sprog atter at yttre sig i flere Retninger, hvor det enten ganske eller i det mindste i høj Grad var fortrængt af Latinen. De ældste Diplomer, Domme, Skjøder o. desl. vare udelukkende paa dette Sprog, thi det var Gejstlighedens, og kun de Gejstlige kunde skrive. Forgjæves seer man sig om efter et dansk Brev, noget, der skriftlig var opsat paa Dansk imellem Mand og Mand. Det ældste danske Brevskab, man veed noget om, omtales af Hamsfort (Chronologia secunda i Langeb. Script. 1, 298) Aar 1313. Han angiver Indholdet deraf: paa et Konvent i Naskov skjænkede Thorbern Sterts

[1] Uddraget af Nyerups Librorum, qui ante Reformationem in scholis Daniæ prælegebantur, notitia og sammes mantissa. Om Skoletugten handler ogsaa Worms Skolehist. S. 382.

Enke Margrete sit Gods til Nonnerne i Dalum. Det er det første danske Brev han har seet, siger han (primæ sunt literæ, quæ a me visæ sunt Danice scriptæ; ibi Margareta intitulatur Hæderlig och høffuisk Frue). Maaskee er det dog kun en senere Oversættelse. Hamsfort fandt det ikke engang saa meget værdt, som at afskrive det; da kunde maaskee Sproget have givet nogen Oplysning. Det er ikke mere til. Fra Aaret 1329 findes et andet Brev paa Pergament, fundet i det grevelige Scheelske Arkiv i Jylland og meddelt mig af Wegener; (det er trykt i Annaler for nord. Oldk. for 1846). Det handler om en Mark, kaldet Depelhede[1] i Grenaa Sogn i Jylland, som blev bortskjødet til en Ridder Peder Gødesøn, der hos Hvitfeld nævnes blandt Forloverne i Forliget mellem Kong Erik Menved og Hertug Erik af Sønderjylland Aar 1315; som Væbner (armiger) nævnes han i Forliget mellem Erik Menved og Erkebispen af Lund 1316, efter hvilken Tid han da maa være bleven Ridder. Der er saaledes Mærker nok, der kunde vidne om Brevets Ælde, men Sproget seer rigtignok nyere ud, saa at det maaskee heller ikke er andet, end en Oversættelse, der er bleven udgivet for en Original. I saa Fald er det ældste et Skjøde af Ridder Peder Ludvigsøn fra Aaret 1374 (trykt hos Suhm, D. Hist. 13, 873). Fra nu af vorer efterhaanden Antallet af danske Diplomer mere og mere. Mærkes kunne: Kong Olufs Brev til Stubbekjøbings Bymænd 1386 (i D. Mag. 1, 35); Dronning Margretes Instruktion for Kong Erik ved hans Rejse til Norge 1404 (i Ny D. Mag. 6, 241). Af Dronning Margrete haves derhos mangfoldige danske Breve,

---

[1]) Navnet Debel er det norske dipill, Formindskelsesord af dape, og betyder en liden Vandsamling. Ordet forekommer i Thelemarken (Landstads Norske Folkeviser S. 375). Det er mærkeligt nok, at der er Lighed imellem Stedsnavne i det sydlige Norge og helt ned igjennem Jylland til Slesvig.

hvorved hun blandt andet stadfæstede sine Gaver til Kirker og Klostere.

At dansk Prædiken fandt Sted bekræftes paa denne Tid ved et bestemt Vidnesbyrd, nemlig Bispoppen i Ribe Henrik Stangbergs Synodalia 1460, der udtrykkelig kræve Forklaring af Evangeliet, som det lyder i Modersmaalet.[1] Det bekjendte Udtryk, at væve Kirkens Vadmel, hvilket forekommer strax i Begyndelsen af Reformationstiden, maa jo ogsaa sigte hertil. Det er taget af en kirkelig Indtægt, visse Alen Vadmel, hvortil man tog det sletteste, løseste Tøj, som man næppe kunde komme af med paa et Marked. Det kunde passe paa slette, usammenhængende Prædikener, det hjemmegjorte Tøj, men ikke paa den fine, fremmede Messe. Har man nu just ikke dermed villet anbefale den danske Prædiken, saa viser det dog, at den var til.

At danske Sange bleve digtede paa denne Tid, er sandsynligt; at nogle af Kjæmpeviserne høre den til skal blive omtalt ved disse. Men som det lader ere en anden Art Sange, de saakaldte Majsange, ogsaa nu opstaaede. Det hedder i det mindste, at der strax efter den sorte Død (omtr. 1350), efter flere tørre og ufrugtbare Aar blev anordnet Faste- og Bededage, samt aflagt det Løfte, at for Fremtiden skulde Ungdommen i hver Landsby, Drenge og Piger, ledsagede af Præsten, holde en Procession med Faner og Krusifixer over Marker og Enge, og synge en Lovsang og Bøn. En saadan Procession blev siden i lang Tid holdt paa den første Maj, hvor tillige en Skoledreng som Majkonge, smykket med Guld og Ædelstene og med Scepter i Haanden, blev

[1]) ut pastores ecclesiarum in summis festis haberent conciones coram populo, ac qualibet die Dominica textum Evangelii, sicut in materna lingua sonat, — exponant coram suis parochianis. Chronic. ecclesiæ Ripensis i Langeb. Script. 7, 200.

ledsaget af en Skare Skoledrenge, smykkede med Blomster. Om disse to Festligheder ere forskjellige eller een og den samme, er ikke ganske klart. Det er ogsaa meget muligt, at de ældste af disse Majsange, saaledes som i England, have været paa Latin; men rimeligvis bleve de dog snart enten oversatte eller endog forfattede i Modersmaalet.[1]

Af de første Unionskonger kunde der ikke ventes stor Omhu for Sproget. Heller ikke er det bekjendt, at Erik af Pommern (afsat 1439), eller Christoffer af Bajern (1440—1448) og Christian den Første (1448—1481) have viist nogen Kjærlighed derfor. Derimod maatte selve Unionen, Forbindelsen med Sverrig og Norge, befordre det danske Sprogs Udbredelse; ja ligesom Unionen selv var en Anelse om en tilkommende politisk Forening, kunde der vel ogsaa ved Sprogblandingen opstaa en Anelse om en Forening af de nordiske Sprog. Det danske fik imidlertid en langt mere overvejende Indflydelse i Sverrig, end omvendt. Unionen var udgaaet fra Danmark; i Kongens Kancelli, ogsaa naar han opholdt sig i Sverrig, vare danske Skrivere. Det var en almindelig Klage, at udenlandske, det vil sige danske, Embedsmænd bleve ansatte der, og at Slottene overgaves til danske Fogeder. Indvirkningen paa det svenske Sprog er ogsaa kjendelig, men den var kun forbigaaende, og holdt sig paa Overfladen. Den trængte ikke ned til Folket. Det tydske Sprogs Indflydelse var langt større og den varede ved. Da Foreningen blev sprængt, forfulgte de svenske Konger ogsaa med megen Energi alle Levninger af dansk Sprog, der mindede om en Forbindelse, hvis Opløsning paafulgtes af et uudslukkeligt Nationalhad.

---

[1]) Pontoppidans Annal. 2, 7. 177; jf. om Majsangen i England Macaulay, History of England 2, 283. Worms Skolehist. S. 381. At Sangen var paa Latin bekræftes af Morten Borups bekjendte Ode.

I Norge var det danske Sprogs Indflydelse langt større. Forbindelsen med Danmark var begyndt tidligere, og vedvarede næsten uafbrudt; nogle enkelte Oprør, som man kaldte dem, tilintetgjorde den ikke. Heller ikke fandtes her en saa mægtig Adel, som i Sverrig. Modstanden var derfor mindre. Danske Embedsmænds Ansættelse gik langt lettere for sig, og der lagdes allerede nu en Slags Grund til den senere langt større politiske Afhængighed af Danmark. Fenomenet viser sig derfor her langt stærkere, uagtet Afstanden imellem Sprogene var ulige større, end imellem Svensk og Dansk. De danske Embedsmænd, der kom til Norge, kunde ikke engang forstaa det gamle norske Sprog; de benyttede deres eget, der i det højeste optog et eller andet norsk Ord, en eller anden norsk Talemaade. Det danske Sprog blev saaledes det sædvanlige i alle offenlige Forhandlinger, blev hele Rigets alminbelige Skriftsprog. Men videre gik det heller ikke, kunde det ikke gaa. De norske Dialekter, som ingen ænsede, beholdt deres gamle Skikkelse, i det højeste kun paa nogle stærkt befærdede Steder berørte af de indvandrende Tungemaal. Der viste sig saaledes det besynderlige Fenomen, at et Land fik et i mange Henseender fremmed Skriftsprog, medens Almuen vedblev at tale et ganske andet.

Den større Samfærsel imellem de tre Riger fremkaldte ogsaa Klosterforbindelser, der atter virkede ind paa Sproget. Den hellige Birgitte eller Britta Birgersdatter, af Slægten Brahe (f. 1304, † 1373, kanoniseret 1391) fik 1368 Pavens Tilladelse til at stifte et Kloster i Vadstena. Hendes Datter Kathrina blev dets første Abbedisse. Dronning Margrete og Dronning Philippa vare blandt dets sorores ad extra. Dette Brigittinerkloster udsendte sine Døttre rundt om i Europa. De for os mærkelige ere de nordiske: I Danmark hørte hertil Skenninge eller Maribo Kloster i Laaland, stiftet

under Erik af Pommern 1417; Mariager Kloster i Aarhus Stift, stiftet imellem 1400—1420, i det mindste tidligere end 1449, da det fik et Privilegium af Christian den Første; og Mansted eller Sæby Kloster i Vendsyssel, stiftet 1469 under Christian den Første. I Norge blev Munkeliv Kloster ved Bergen, der var stiftet af Kong Hakon Hakonsøn, forvandlet til et Brigittinerkloster mellem 1420—1426, og fik sine første Brigittinere fra Maribo. Det i Maribo var en Aflægger af Vadstena; og det er sandsynligt, at Munke fra Vadstena omtrent samtidig have ordnet dem begge. Disse nordiske Nonner og Munke (thi Klostrene havde begge) fra de tre Riger bleve saaledes blandede, og Vadstena-Ordenen udøvede megen Indflydelse paa Sæderne og Sproget i hele Norden. Der skabtes ligesom en ny Dialekt, som man har kaldt Brigittinersproget (lingua Brigittina), der under gunstige Omstændigheder kunde have hævet sig til et fælles Skriftsprog. Svensk havde Overvægten deri, men blev blandet med Dansk og Norsk efter det Land, hvori Skrifterne skulde bruges. Mange Haandskrifter fra denne Tid, og næsten alle virkelig norske Dokumenter skulle bære Spor af dette svenske Klostersprog.[1]

Under saa mange forskjelligartede Indflydelser maatte det danske Sprog være udsat for en stor Omskiftning, der

[1]) Om den hellige Birgitte findes Efterretninger i Diarium Vadstenense hos Fant, Script. rer. Svec. 1, 99. Fryxells Berättelser 2, 100. Langes Norske Klosterhist. S. 112. Pontoppidans Annal. 2, 168. 220. Vadstena Klosterreglor med Indledning i Sv. fornskriftsälsk. saml. 2 D. 1 H. En svensk Beretning paa ni Blade om St. Birgittes Slægt findes i Haandskriftet Arnæ-Magn. Nr. 191, fol. — Om Klostrene: Pontoppidans Annal. 2, 286. 514. 646. 651. D. Atlas 3, 294. 4, 520. 5, 299. Langes Norske Klosterh. S. 468. Sv. fornskrifts. saml. 2 B. 4 H. S. xciv. Daugaard, S. 30. 104. 319. 337. 398. Daugaard, S. 338, tvivler om at Maristed eller Sæby Kloster var et Brigittinerkloster.

ogsaa gradvis faar Indgang. Det latinske Sprog bragte fremmede Former og Konstruktioner i Gang; Oversættelserne bære aabenbar Præg deraf. Der forekommer af og til endog ganske vanskabte Udtryk. Det plattyske Sprog bidrog især til at sløve Lydsystemet. Henimod Slutningen af Tidsrummet (omtr. fra 1400 af) gik de haarde Medlyde over til bløde (p til b, t til d, k til g), ja de bløde bleve endnu blødere (g til v, som i daw for dagh), og det i en saa overdreven Grad, at man i Reformationstiden maatte vende tilbage, forlade Dialektudtalen og tilbageføre et ædlere Udtryk, at Sproget ikke ganske skulde forbløde sig. Ved Slutningen af Middelalderen var saaledes Overgangen til det nuværende Sprog fuldendt i Lydsystemet. Det gjennemgik, for at komme dertil, to Perioder. I dets første gjennemgik Selvlydssystemet formedelst sin store Omskiftelighed flere Forandringer, medens Medlydsystemets fastere Tømmerværk endnu blev staaende; Bindingsværket blev staaende, medens man slog Væggene ud, og satte andre ind. I den anden blev ogsaa Træværket svagt; og det hele kom til at bære Præg af, at Sproget hos et Folk, der havde for liden Selvstændighed til at gjøre Modstand, havde gjennemgaaet mange Storme. Det dannede derved en afgjort Modsætning til det svenske og norske. Ordforraadets Rigdom kan kun bedømmes af de Skrifter, der ere til, og som i det hele bevæge sig indenfor enkelte snævre Kredse; deraf at slutte var den ikke stor. Men at den i Virkeligheden var større, viste sig, da der blev Anledning til at anvende den. Da mylre der igjen Ord frem, saa man næppe kan begribe, hvor de have været og hvor de kom fra. De havde, ligesom Svalerne, ligget Vinteren over i Moserne og oplivedes atter ved Vaarens Aande.

22. Danske Skrifter. Lucidarius. Ældste Bibeloversættelse. Oversættelse af Kirkefædre. Messebøger, Postiller og Legender, Bønnebøger.

De Skrifter, der ere tilbage fra denne Tid, ere, paa Lovstykker og nogle andre enkelte Arbejder nær, Oversættelser, Uddrag og Omskrivninger af latinske Skrifter. Originaliteten var tabt; deres Værd er næsten allerede derved bestemt. Imidlertid maatte de dog, ved at overføres i Modersmaalet, antage en egen Kolorit, og just ved den kunne nogle endnu den Dag i Dag for os have et og andet tiltrækkende.

Til Skrifter af theologisk og gudeligt Indhold høre især følgende:

Lucidarius (udgivet af C. J. Brandt i Nordiske Oldskrifter VII. efter Haandskriftet Arnæ-Magn. Nr. 76, 8vo). Det er en dansk Bearbejdelse af en i Middelalderen vidt udbredt Folkebog, Lucidarius eller Aurea gemma, hvis første Grundlag sædvanlig tilskrives, snart Anselm fra Aosta († som Biskop af Kanterburg 1109), snart Honorius fra Autun, Honorius Augustodunensis, kaldet Solitarius († efter 1130); men den førstes Værk er af ren theologisk Indhold, den andens er en Jordbeskrivelse, der ikke engang er dialogiseret, saa at Forfatteren til den latinske Lucidarius synes at være ubekjendt. Bogen udbredtes i næsten alle europæiske Sprog, formet og atter omformet paa forskjellig Vis. Saaledes haves den ogsaa paa Dansk, foruden i hint Haandskrift, trykt hos Ghemen 1510 (et Exemplar findes paa det Kgl. Bibl.), og atter, men noget senere, uden Aar og Trykkested (sst. med Titel: En nyttelig Bog om Gud faders, søns oc helligands werilsse, om werdens oc waare foreldres begyndelsse, oc skaffuelse, Nylige corrigeret och bedre fordansked end hwn i Lucidario findes kand). Skriftet er en Blanding af theologisk og geografisk Lærdom. Det skulde for sin Tid være

instruktivt, og var det maaskee ogsaa; for os bliver det stundum pudsigt.[1] — Med Hensyn til Sproget synes denne Bog oprindelig at have henhørt til omtrent samme Tid, som de ældste Lægebøger, saa den vel kunde have været anført ved dem; men den har dog tillige optaget saa meget af en nyere Sprogform, at Afskriveren maa have levet i en Overgangsperiode som denne. Som Prøve maa tjene:

S. 22: Al tingh æræ skaptæ gafnlyghæ, sosom guth hauær teth syn dygh i sommæ meræ ok i sommæ mynnæ, sosom hans villiæ ær for mennyskæ gafn skill. Forthi varæ hans dygh ok hans fauerheth ok hans kraft ey serlestes i thee tyngh ther skaptæ æræ, voræ enghen tingh godh ok enghen tingh gaffnligh, enghen tingh fauer ok ven, aff noghær tingh, thær skapt ær. Forthi skulæ vi see tiith som thu hører thæt thu gledes aff ok lystælicth ær at høræ, æntigh i noghær godh røst æller i annen tingh thær vos [glædhær]. soo tiith som vi thæt see thær listælikt ær och venth ær, ok vi glædhæs aff at see, bothæ i hemmels teghæn, soosom ær solen ok manyndh ok andræ plannethær, æller i noghær grødhæ som voxer hæræ paa iordhæn, som ær manghæ utaligæ yrthær, Eller i mennyskæ feyrindhæ ok venheth, ok i andhræ creatur theræ fauerheth, Thær vi hauæ thæt listælikt ær och vel tæfer bothæ i math ok i dryk ok alt thæt thær vel tæver, Thær vi dønæ thæt thær goth ær, ok vi halnæ thæt thær quemt ær och reeth, thær vi vethær tryfuit visdom æller gothæ sether, ænthen i vos selvæ eller i annen thær thæt hauær, Louæ vi thæn almeklustæ guth, thær segh telict theer i thee tingh thær han havær skappt. Forthi huat ær menniskæ annet æn muld ok askæ blandæt meth vandh, sosom meniskæ legomæ ær (etc.).

Bibeloversættelser: Den ældste danske Bibeloversættelse eller det gamle Testamentes otte første Bøger for-

1) Udførlige Oplysninger om Lucidarius findes i Fortalen til Brandts Udgave. Om Forfatteren til den latinske: Haupt und Hoffmann, Altdeutsche Blätter, 2, 5. En rimet tysk Fortale findes sst. 1, 326.

danskede efter Vulgata, efter et Haandskr. paa det Kongl. Bibl. udg. af Molbech, Kbh. 1828 (jf. Ny D. Mag. 4, 317). Haandskriftet hører til Tiden mellem 1450—1480. Oversættelsen har mange Latinismer.[1] Et Par Sætninger maa tjene til Prøve:

Ruths Bog 2 Kap. S. 574: Ok hon bath ath hon skulde samænsankæ igenblivændhe axæ æftærfylgendhe skyrdhe folkins fodhspore, Ok fra morghen uth til æn hon stoor i agheren ok sannelighe ey en stund ællær til eet ovinblik hon igen kom til husæth. Ok booz sagdhe til ruth, Hør dottær thu skalt ikke ga i annæn agher æth samænsankæ, ok skalt thu ikke bortga af thænne stedh, uthæn tilføvis myne mør ællær jomfruær, ok thu æftærfylgh hvar the skeræ, fforthy jæk bøødh myne börn ath ængin skal vare thik mødheligh ællær umaghe-ligh, uthæn om thik tyrster gak til sma byrdene (?) ok drik vatn af hvilke som ok myne börn drikke. Hvilken som fiöl i sit anlath, ok bedænde pa jorden hon sagdhe til hannom, Hvedhæn ær theth mik ath jæk skulde pafinne nadhe fore thine øvin, ok thu skalt værdughes til ath kænne mik pelegrims qvynnæ.

Oversættelser af Kirkefædre: Et dertil hørende Haandskrift paa det Kgl. Bibl., Kgl. Saml. Nr. 1586, 4to skrevet i Mariager Kloster 1488 (omtalt i Molbechs nysanf. Udgave af den ældste Bibeloversættelse) er af betydeligt Omfang, og venter endnu paa en Udgiver. Som Prøve deraf meddeles: Det første Kapittel af Eusebii Sendebrev af (om) St. Jeronimo til Damasium, Bisskop Portuniensem, og til Theodonium, Romerske Raadmand:

Efflher thy at iek er som een stick for wedherens ænleth. oc swa som træck paa gadhen, stham. oc ey kan thale. oc ey skape fuldhe ordh Hwat skall iek delæ mz ether aff hans loff myne kæreste fædheræ oc herrer Fforthy effther apostelens

[1] See Molbechs Fortale til Udgaven; og Wøldike i Kbh. Selsk. Skr. 2 D.

ordh Om iek thalethe mz alle menneske thwngæ. oc ænglene thwngæ. Tha kunne iek ey æn komme till hans loffs høffsthe trapp Ther foræ skal iek ey thresthe paa myn bwghe. oc mith swærdh skall ey frælse mik Mædhen herren skall wære myn vpplywselsæ. oc skall kændhe myn handh till at skriffwe. oc skall sthyræ myn thwnge till at thalæ swa som fordom balams asen Fforthy at hans er rigeth och weldeth. oc han haffwer herredom fran haffwz oc till haffwith. oc aff flodhen oc alth. till wærdhens ændhe I hwes woldh alle thingh ære satthe I hwes asyn koningher falde till fothæ. oc ey nogher som amodh kan standhe hans wiliæ Thy at hwat som herren wilde thz giordhe han. paa jordhen. i haffwith. oc i alle affgrwndhe Oc swa ma thwnghen thale swa megtugh een mantz loff. oc kwngøre alle hans naffn Thy Sannelige hær var een sandh israels man i hwicken (hvilken) ey er swigh. vthwaldh effter herrens hiærthe. till at thale alle the thingh som herren bødh hannum. till alle falk. oc alle righe. oc ei giffwen een doctor i blant falketh. at han skulle vpprycke thislerne. fordherffwe. forthape. och spredhe them. Oc skulde saa sandh wiisdom. vppqwege oc planthæ Thæn hær er brødhernes (brødrenes) ælskerman Thæn hær ær thæn som omwændhe cristnefalk swa manghe bøgher aff ebraiske maall. paa gretzske maall. oc latinæ. ey mz lidhz arbeyth Han skicketh oc førsth thidhegærdh i thæn heligh kirke. oc all thæn heligh skriffthes hwashedh giorthe han læth oc slæth Sanneligh. j hans lyws see wij lywseth. oc aff hans helsommeligh kændoms brødh ganghe wii føddhe till herre gutz bergh oreb Thij hær ær leffwende watnz skynnenthe flodh. swa som een cristallæ. ganghende aff gutz sædhe mith i kirken Aff beghie wegne flodhens er liiffsens thrææ bærenthe frucht i syn thymæ. Hwes thræsens løff ære till falkens helbrith.

Messebøger, Postiller, Legender o. desl. En Messe- og Gudstjenesteordning for S. Salvatoris (Brigitti-nernes) Orden i Vadstena, skrevet paa Dansk af St. Britas Skriftefader Mester Peder. (Haandskrift i Antiquitets-Archivet

i Stokholm, anført af Stjernman, Tal om de lärda vetten-skapers tillstånd i Svearike, S. 53.)

En Jertegnspostil. (Haandskrift i Stokholm, hvorom findes Efterretning i Nyerups Reiser til Stokholm i Aarene 1810 og 1812, S. 187; og en kort Prøve deraf i Rasks Angelsax. Sproglære, Fort. S. 12–13.)

En Postil. (Pergamentshaandskrift paa det Kgl. Bibl. anført i Molbechs Indledning til Forelæsninger over det danske Spr. og den danske Nationalliter. S. 39, og i Fortalen til D. Ordbog, S. LIX. Prøver deraf i Fortalen til D. Ordbog S. LXIV og Program om Bibeloverf. S. 37.)

Et Haandskrift om Christi Pine, Opstandelse og Himmelfart. (Paa Pergament, sirlig skrevet, fra anden Halvdel af det femtende Aarh.; defekt i Slutningen. Det har tilhørt Dronning Christine. Anført hos Molbech, Danske Haandskrifter i Stokholm, i Hist. Tidsskr. 4, 165. Det synes at være det samme som Nyerup omtaler i Rejser til Stokh. S. 187.)

Brudstykker af en dansk Legendebog om den hellige Juliane, og af en dansk Bog (om den hellige Birgitte?) fra Midten af det fjortende Aarhundrede, ere fundne i Norge. (P. A. Munch har i Levninger af norsk Oldliteratur i Langes Norske Tidsskr. 1 Aarg. meddelt et Brudstykke deraf.)

En Del Legender paa Dansk: Om Joachim og Anna, Vor Herres Barndom, Om vor Herres Pine, Om Marias Optagelse, St. Povel i Helvede, og end videre om St. Margarete, St. Kirstine, St. Cecilie, St. Katharina, St. Lucia, St. Agnes, St. Sophia, St. Marina og en Legende om den hellige Jomfru, findes i Haandskriftet K. 4 paa det Kgl. Bibl. i Stokholm (Sv. fornskrifts. saml. 2 D. 4 H. S. CVIII–CXXII. St. Povel i Helvede er her aftrykt.

Andre korte Prøver findes hos Molbech om danske Haandskr. i Stokh. i Histor. Tidsskrift, 4, 162).

Hertil hører ogsaa nogle af de ældste trykte Bøger; saasom:

Hær begynnes aff Joachim oc aff sancta Anna oc aff hwat slæct the ære fødh oc aff theris leffnet Oc saa aff Jomfrw marie leffnz oc aff wors herre ihū barndom. Trykt hos Ghemen 1508. (paa Kongens Bibl.)

Til en Mundsmag kan tjene Bladet a 7:

Saa wor ther een presth han heet abrathar han wilde ath maria sculle giffthes wedh hans søn oc han gaff bispen ther stoore gaffwer fore Ther maria hørde thet tha forbøt hon thz oc sagdhe thz maa ey wære at ieg scal giffues noger man forti at ieg haffue loffuet gud aff mijn barndom at iegh scal bliffue skeer møø Ther maria wor xiij. aar gammel tha giorde phariseerne eth raad oc sagde at quijnnerne maate ey bedhe theres bøner i mønsteret vthen the wore giffte Oc the sende bud offuer alt israhels folck at the sculle komme paa tredie dag til mønstret ther alt folck wor sammen kommeth i mønstret tha gick abrathar biss=skop paa then høigeste trappe och giordhe lywdh blant alt folket och sagde saa Fraa thet førstæ a (sic) thetthe mønstret vor giort aff koning Salomon oc siden haffuer hær wæret koninghs døtther oc profeteris døtter oc andre som møget rijge oc werduge ware ther the komme til theris alder tha giffthes the oc effterfulde theres forælders seeth Nw haffuer maria fundet een ny seeth at tiæne gud mz at hon wil bliffue mø forti tycker meg at wi wilie spørie gud at om raad hwo henne scal gøme. thz ba-hawde them alle wel som ware i mønstreth oc giorde lot ther om oc then lod fald paa iudas sleght. tha gaffue the swar igien at huo som icke haffde hustru han sculle komme annen dag mz sin staff i mønstret.

Annen daghen ther the komme tha antwordz the bispen theres staffue oc han giorde guts tiæniste oc talede mz gud oc gud sagde til hanum Sæd alle theres staffue paa altheret oc beth at the komme igien i morgen aarlig oc taghe theris staffue oc nar the tage them vdi theris hender oc hwilken staff som fluer een dwæ aff enden oc op til hemmelin then scaltu sætte til ath gøme mariam. oc thz

war giort annen dag ther the komme igien oc bispen haffde tiænt gud tha fick han them theres staffue oc ther han haffdhe wel trytwsendhe staffue och dwen kom aff enden tha førdhe abrathar sig i preste klæder mz xij biæller oc gick i koret oc badh til gudh paa sine knæ at tesse tingh matthe wites hanum Tha kom een engil strax til hanum oc sagde. ther ær een stacket wand ther i achtæ ey møget nar han kommer fræm tha kommer thz tegen ther gud sagde oc thz war ioseps staff och han war forsmoet forti ath han war gammel oc han stedde sig yderst oc tyrde ey fræm gaa Tha ropthe Abrathar biscop til iosep oc sagdhe Joseph gak hit oc tag thin wandh Tha ræddis iosep oc wille ey fræm mz got willie ther han tog sin staff tha flow een dwæ aff hanum oc fløw lenghe om mønstret oc hon kløw til hemmelin oc alt folket louede hanum oc sade Salegh æstu vdi thin allerdom ath thu scalt gøme mariam Tha sagde presterne til hannum Tag henne glædelige forti at gud hauer teg ther til vdwald. tha swarede iosep. hwi wille i sætte megh gamlæ man thz vnge barn i hand. tha sagde abrathar. lad teg minne at datam oc abiram forsmade gutz viliæ ther fore siwnke the neder i iorden saa skeer oc teg om thu forsmaar gutz villie Tha sagde iosep wiste iegh thet at thz war guds williæ tha wilde ieg thz gøre gerne och lader henne beholde the møer mz seg ther hon haffuer hafft til forn tha swareth abrathar biscop. hon scal haffue møør at glædis oc omgangis mz nar ether brøløps dag kommer (2c.).

Bønnebøger. De indeholde Bønner fornemmelig til Jomfru Marie, dernæst til Kristus og andre Helgene, St. Franciskus, St. Georg, St. Egidius, St. Blasius, St. Bonifacius, St. Rasmus Biskop, o. s. v. De bære tydelig Præg af at være oversatte af Latin. Der findes adskillige, saasom:

Anne Bradesdatter, Abbedisse i Maribo Kloster lod 1498 afskrive en Bønnebog, der tillige indeholder en Kalender og andre Bemærkninger om at finde Paasken og at forstaa Kalenderen. (Beskrivelse og Prøver i Suhms Ny Saml. 4, 2, 98.)

En smuk lille, i sin Tid kostelig Bønnebog med Billeder

af Maria, Kristus og Helgene, hvert til sin Bøn, paa Pergament, findes blandt Arnæ-Magn. Nr. 421, 8vo eller 12mo. Dens Beskaffenhed vil sees af følgende:

Foran staar blandt andet senere: Reliqviæ ex bibliothecis nobilissimi domini Georgii Sefellt. Inde i Bogen selv ere senere Tilsætninger med Kursivskrift. Bønnen, hvor St. Annas Billede findes, viser hvem Bogen har tilhørt; den begynder nemlig saaledes: Herre gwd alwoldugste fadher oc søn oc then hellighandt giff megh thyn thyeniste qwinne Marine iespersdotther ower atwinnæ alle myne vwenner. Paa to Blade bagerst i Bogen er med en senere Haand tilskrevet et Brudstykke af de ti Bud; det begynder med: 4. Du skalt heder och ere din fader och moder adt thuu kant bliffue Langliffuit paa Jorden. Derpaa følger: O Herre ihesu criste myn gwd i thende daw oc natt och i Tæsse éffterkomendis otte dawe och otthe netter Anttworder ieg meg tig i vold och i alle thee Helluge velsingede ord Som presten benedidher och velsingner brød i kjød oc wyen tell blod Jeg antworder teg meg i tesse otte dawe oc otte netter i tyn hellige velsinede gwdom i thyn Helluge manddom i tyn syel i tytt legome i thet helluge Sacramenthe i tyn hellige Treffoldughet (2c.). Som Exempel paa Smagen af Bogens egne Bønner kan tjene: En Bøn til Kristus (fol. 62) begynder saaledes: O Sødhe herre ih'u xpe loff ware teg tyll ewig tyd ffor alth then pyne oc spreck oc we som thw toldhe poo thet hellighe korss for wor arme yslle syndige mennyskes salighet (2c.). I een af Bønnerne til Maria hedder det (fol. 20—21): — O Maria then høgesthe [ænglæ] kwngens dotther oc hans modher O æreswld keyserynne bed megh nadhe aff thyn søn ih'u xpo oc foræne megh meth hannum ath ieg motthe soo wedhersighe syndhen oc holle hans bod ord ath [ieg] aldrig skal skylless fran hannwm eller fraa teg myn kære frwe O Maria gled teg for thy ath thw esth then hogesthe æreswl modher O Maria glæd teg for thy ath thw est then kylle ther all myskwnd oc myldhed wdflydher O Maria gled teg for thy ath thw esth so deigelig oc fawuer ad all hemmerighs herskab gledys aff tegh O Maria gled teg thy ath thw est hemmerigis klarhed O Maria gled teg for thy thw esth paradys sødme (2c.). Nogle Bønner ere ogsaa rimede, f. Ex. fol. 30:

— Hwn saa shn søn
for mennisktes køn
wnder swøwe oc lyme
meth stoor beswyme
med reff tyl støtthen bwndhen.
Ther han shn and
gaff fader i hand,
oc sydhen wdrand
bode blod oc wand,
tha wor hwn nær forswndhen.

En Bønnebog Arnæ-Magn. Nr. 418, 8vo, paa Pergament og med ret god Skrift. Nogle Brudstykker af de første Bønner ville vise Sprogets Beskaffenhed:

O Jhesu xpe ewinneligh søthme, the thich elskæ, oc een hiærtens fryth, overgangendis all glædhe, oc all atthroo. thu som esth Helsen oc menniskens elskær. Huilken beuisde thin løstheligħet at ware meth menniskens søn, thi thu esth menniskens wordhen i ydhersthe werdhens oldhet. Jhwkom all foracthelsæ, oc Innerlich sorgh, ther thu tolde i thit manneligħe leghemmæ, ligendis i thit gutheligħe hierthæ, foreskikket aff ewinneligħet, naar thin fructsommeligh pinæs timæ telstood. Jhukom all bedrøwelsæ oc beskhet, ther thu haffde i thin siæl, som thu selffwer westh. Naar thu gafft thinæ apostolæ ytherstæ nathoræ thit werdighe leghemæ, oc bloth oc toodhe ther(is) føther oc søthelighe them hwswalendes foresathe them thin tilstondendes pinæ. Jhukom oc all bewelsæ thu toolde i thit kleyne leghemæ. før æn thu lest korsens pinæ. Naar [thu] effter trænne bedielsæ, oc blodw sweth forrodhes oc paa war greben aff thit wt walde folk. oc paa kierdes aff falskæ wethne. oc dømdis wretteligħe aff trænne dommeræ dømdis i wd walstedh i poskæ timæ oc dømdes wskylleligħe i thin leghemes blomstrelich vngdom, po war greben, drawen, bespytter, vthførd aff thine eynæ clædher, oc jnførd andre, war kinhesthet, oc skiulde the wmildhe iøther thine faghre øwen oc andlødhe (2c.). — —
O Jhu xe thu som esth werdens schaberæ, Huilken enghen vthmolelse kan mothe (methe?) i ræt ændhe, oc sand thu som lycker all werdhen i thin lowe, Jhughcom alsombeskeste sorgh. huilken thu tholde. Naar iøtherne først corsfestethe thine alsomhellixste hendher

meth stubbæthe naulæ, oc sithen til igennem grawesculllendes thine alsomclethnestæ føther then tiidh thu wast æh quem theres willie, tillaffthe the thine soor sorg po sorg, oc soo grummælighe framdrowe. oc vthrachte thic i korssens longhet och viithet at alle thine limmers lethemoth skyldes fraan hwert annet (2c.).

En lignende er Arnæ-Magn. Nr. 240, 8vo, med nogle latinske, men mest danske Bønner. Sproget lader mere jydsk; ogsaa forekommer å, men ej almindelig, f. Ex. i Ordet: påminnes, lig Tøddelen over i. Et Fragment paa ni Blade findes sst. Nr. 419, og et Papirshaandskrift Nr. 423, begge 8vo.

Fremdeles Jomfru Mariæ Psalter, ligeledes en Bønnebog fra det 15 Aarhundrede, Haandskrift paa Kongens Bibliothek, Thottske Saml. Nr. 152, 8vo. Nogle faa Bønner ere paa Latin, Resten paa Dansk.

Begyndelsen er: Thz war en gudeligh jomfv hwn gaff [sic] j eth closter och loffuedæ gud sin jomffvdom ther foræ ware hennes frændæ hennæ vredæ oc togæ fra henne sit ræthæ fædhernæ arff (2c.).

Prøve af Bønnerne: Then som thenne æffterskreffnæ bøn giærnæ læss som hær æffther stander skreffuen ham giffues thz ath waræ han vdi ewinnæligh fordømelses stad gangen tha om wændher gudh the ewinælig pinæ til skiersildh pinæ æn waræ han standhen i størstæ skiersild pinæ tha om wændher gud the pinær oc ledher ham til ewinnæligh glædæ vden allæ pinær

O godæ ihū O alz mildestæ ihū O alz sødestæ ihū O ihū Jomffv maria søn fuldh mz miscundh oc mildhz O sødeste ihū æffter thin storæ miscundh forbarm tek offwer mek alz mildestæ Jhū Jech bedher tek for thit dyræ blodh ther tw vtgiøsth for allæ syndæræ ath tw aff thoor allæ mynnæ syndher, oc see til m(ek) vslæ oc vwærdugæ som ødmygeligæ pa kaller thit helligæ naffn O naffn ihū lysteligh naffn O naffn ihū søstæsta (sic) naffn O naffn ihū wærdugestæ naffn O naffn ihū styrkindæ naffn hwat ær ihūc jnktæ vdhen een hieleræ oc frælsæræ ther for ihū for thit helligæ n(affn) (Cætera desunt).

En dansk Bønnebog og Lectier til Jomfru Maria og

Helgene findes i Stokholm (Pergament i Kvart, og har tilhørt Fru Sidsel Bille, der ved Slutningen har skrevet sine Børns Fødsel fra 1511—1519. Anført hos Molbech, Danske Haandskr. i Stokholm, i Hist. Tidsskr. 4, 165).

Hertil hører ogsaa nogle af de første trykte Bøger, som:

Doctores lære oss och siæ Ath inthet er mennisken nytteligere til sielsens bestandelighz end i hw at komme ihū xpi verduge død oc pijne. Thi begyndes her nogre gudelige bøner i huilke ther haffuis i hwkommelse aff gudz pinelse oc iomfrw marie drøwelser fran palme søndag oc intil paskedag. Trykt hos Ghemen 1509 (paa Kongens Bibl.).

Hær begynnes the fæmthen stæder, som wor herre tolde syn pyne paa oc hoo som the betencker hwer daw i sith hierthe then forthiener stor affladh. Trykt hos Ghemen 1509 (paa Kongens Bibl.). — Ohe, jam satis.

23. Afskrifter af Lægebøger. Lovliteraturen: Den gamle Kongelov. Stadsretter. Gildeskraaer. Laalands Vilkaar.

At en Del Afskrifter af Lægebøger, der intet System indeholde, men danne en Samling af Lægeraad, henhøre til denne Tid, er allerede forhen bemærket (§ 17).

Lovliteraturen er heller ikke ringe af Omfang, men den er ogsaa den mest bekjendte og bearbejdede, saa det vil være tilstrækkeligt, her at berøre den. Foruden en stor Mængde Afskrifter af de ældre Love, foruden en stor Del, tildels udgivne, Diplomer og Brevskaber, ere der adskillige mindre Lovstykker, som dels ere oversatte fra Latin, dels oprindelig givne paa Dansk. Dertil høre især: de kongelige Haandfæstninger eller den gamle Konningelov (i Kofod-Anchers Lovhist. 2, 541), hvis Oprindelse gaar tilbage til den forrige Tid; en Del Stadsretter, f. Ex. Ribe Stadsret, efter et Haandskrift, ældre end 1443, mærkeligt for den

jyske Dialekts Skyld, flere for Kjøbenhavn fra 1422—1485, o. s. v. (i Rosenvinges Saml. 5 D.); nogle provinsielle Bestemmelser, som Laalands Vilkaar, givne af Bisskop Henneke af Fyn 1446 (Arnæ-Magn. Nr. 22 og 27, 8vo) o. s. fr. Derhos adskillige Skraaer, især Gildesskraaer, som St. Annes fra Svendborg (hos Kofod=Ancher om gamle danske Gilder i Saml. Skr. 3, 248), St. Knuds fra Odense (sst. 3, 218), Guds Legemslags fra Aalborg (i D. Mag. Tredie Række 1, 89), o. fl. De Kjøbenhavnske Bagersvendes Gildesskraa, 1403, paa Pergament findes i Geheimearkivets Danske Samlinger Nr. 563; og flere Gildesskraaer og Gildebreve skulle endnu drages for Lyset.

Som Prøve meddeles Begyndelsen og et Par Stykker af Laalands Vilkaar (efter Arnæ-Magn. Nr. 27, 8vo):

Wi Heneke mz gudz nadhe biscop vthi Odens, Martin Jensz höffwitzman paa ramsborg — — (flere Navne følge) oc menighe ridderskap som byggie oc boo i lalandh Göre witherlicht alle aat aar effther gwdz byrdh mcd. xlvj. Then Odensdagh nesth fore sti. botwlphi abbatis dagh ware wi forneffnde skikkede paa lalandzfaræ landztingh oc ware ther til eens fore landzens bestandilse skyldh vm artikle ath haldhe som hær effther screffwet star

Fførste artikel ær thz ath hwo sich achter fordelæ paa heretztingh fore giældh eller fore naghre andre sagher han scal bøte fore første lagdagh vj ß thz ær j mark Ok for annen loghdagh ij mark ffore tredie lagdagh iij mark. Fforsither han thz oc ey rætther oc lather sich framdelis fordelæ til landztingh fforsither han thz then laghdagh oc æy rætther vth Tha bøthe fore første loghdagh iij mark ffor annen loghdagh iij mark ffor tridie loghdagh iij mark. Hwo sich swa lather fordelæ oc swa danæ loghe daghe forsithet haffwe tha skal landzdomere thz fierde neffne tre danne men til thi som skwle ridhe til then manz hws som fordeldh ær oc wrdhe bonden fyllesthe for hoffwz saken oc fore the loghdaghe som han

forsithz haffwer oc koningen sin ræth. Wil han ey stædhe wrthning i sin garth tha skwle the iiij forneffnde wrdhninge men ridhe til landztingh oc kwngöre ther hwat them ther wetherfors. (etc.)

— Item skal engiens manz wardhneth koninghs kirkiens eller riddherskaps eller hwem han til hører sælie torghføre eller borth giffwe eller styffe egh eller bøgh vthen hans hwsbondes wilie hwo hær i moth gör bøte xl mark moth sin jordhdrotten.

— Item skal engien bonde haffwe meer æn en hwndh for thi ath almoghen kærer ath the haffwe somme formange hwndæ oc bithe theris fææ oc faar i hiel Hwo som flere haffwer wæræ wgildhe oc hwath skadhe som the göre then skal han bøthe them holler. Item skal hwar bonde oc warnedhe i lalandh haffwe xxx hwmble kwler oc vj ymper pære oc æble innen ste. walborghes dagh nesth kommendis vndher hans iij marke brodhe hwo som ikkie haffwer innen forde tiidh xxx hwmble kwler oc vj ymper som forscreffwz star tha skal han them ther effther haffwe vndher hans iij mark brodhe.

24. Historiske Skrifter: Eriks-Krønnike. Andre historiske Haandskrifter. Karl den Stores Krønnike. Mandevilles Itinerarium, m. fl. Historiske Aktstykker.

Til de historiske Skrifter hører den saakaldte Erik af Pommerns Krønnike (udgivet af Nyerup i Ny D. Mag. 5, 161, efter det Rantzowske Haandskrift, paa Universitetsbibl. Donat. Variorum Nr. 3, 8vo). Det er en Afskrift, hvilket sees af Fejlene. Den ansees for en Oversættelse af den latinske, men fortsat, thi den gaar længer end den latinske, nemlig til 1313. Sproget er i en blandet Dialekt. Nogle Sætninger ville oplyse det:

S. 171: Øly hin freknæ. han vor svo rask, at han vildæ æi havæ istæth til sin sadæl. Item han vor ok svo grøm, at hand slo Stærkather i knæ met sijth øghænsywn.

Øly for in i Sverighæ, ok ther nøddæ thæ hanum at fæktæ. Førstæ dagh fikthede han aa mooth een, annæn dagh aa mooth to, thredyæ dagh aa mooth thræ — ok svo øktæ han hvær dagh, til han hauthæ ællovæ slavet i fekt. Thær star skrivet af hannum, at Stærkather laat sæg købæ for gul til af kuning af Sverigæ, at sla Øly i hiæl i svo danæ madhæ. kuning Øly vor i batstovæ i een sin auflsgard i Sialand i Læthræ. Thær laat Stærkather seg felæ in i stovæn til kuningin. Genstæn kuningin løfthæ sinæ öynæ opp at (ſæs ok) svo til Stærkathær, tha vord han svo ræd, at han for rætzæl fiæl næth i sinæ knæ. æn kuningin gaf hannum visdom aa mood sin grømheet, ok ther slo han kuningin i hiæl. — S. 172: Thænnæ Stærkathær kom af Sverighæ i kuning Yngellis thijt, met en stor mees kul aa sin bagh, at svæltæ (hvættæ) fordæ kunungs næsæ mæthær.[1] Stærkathær foor om mangæ landæ at fæktæ ved andræ kæmpæ, hvorfor Grekæ støptæ eet belit af eer æfther hans lighelschæ, ok sændet in til Valland, ok saudæ: i kunnæ ikkæ aa mood standæ, uthæn the haudæ nogher kæmpæ, ther stridhæ thordæ aa mood slig een annæn. Æn ridder, heet Henrich Eemælthorp, fordhæ Stærkathærs tan til Thydæsland for stoort vidundær. ok ther the moldæ hannum om trint om, tha vor han svo stoor som sex temmelfingræ pa thiykskels.[2]

---

1) Rask bemærker til dette Sted, at svættæ betyder hvætte, men Næsen har han ikke noget om. Den latinske Krønnike (Langeb. Script. I, 155) har: ad acuendum nasum dicti regis. Et kuriøst Sted! Næsæ er aabenbar isl. hneysa, Vanære, sv. nesa, netop det, som Saxo (S. 297) siger paa det Sted om Kulsækken: Ingelli regis hebetudinem. Men saa følger jo deraf, at de[illegible]
latinske Eriks-Krønnike ikke er Originalen, men Oversættelse [illegible]
et svensk eller dansk Haandskrift, hvis Overs[illegible]
staaet Ordet næsæ og givet det med nasu[illegible]
dvæle ved et saa smagløst og ringe Skrift [illegible]
overlade vore Historikere Fortsættelsen af [illegible]

2) Stærkodders Tand har gjort megen O[illegible]
saa i de Isl. Annaler (Arnæ-Magn. [illegible]
yder ogsaa denne danske Krønnike et [illegible]
tagelser. Ordene: widæ bothæ hans [illegible]
facti sunt homines regis apud Th[illegible]

Der har været flere Haandskrifter af denne Eriks-Krønnike, og andre lignende historiske Optegnelser, der i sproglig Henseende kunde være vigtige, men i deres historiske Indhold næppe have større Værd.[1]

Sagtens har man anseet Krønniken om Karl den Store og hans Kjæmper for Historie; derfor maa den vel anføres her. En saadan haves i et Haandskrift i Stokholm, fra Børglum Kloster i Vendsyssel, 1480. (Prøver hos Molbech om danske Haandskrifter i Stokh. i Hist. Tidsskr. 4, 160).

En dansk Oversættelse af Joh. Mandevilles Itinerarium Hierosolymitanum findes ligeledes i Haandskrift i Stokholm. Den ældste og største Del deraf er skrevet af en Munk Ole Jakobsen i Graabrødrekloster i Nestved 1459 (Efterretning og Prøver hos Molbech anf. Sted S. 149).

Mangehaande andre historiske Efterretninger findes der naturligvis ogsaa fra denne Tid. Som Exempel kan nævnes:

---

condunt Vede ad Tunsbergam, saa at Forholdsordet ved er blevet til et Kastel (Nyerups Udg. S. 185 og Kalls Anm. i Suhms D. Hist. 9. 47).

1) En Eriks-Krønnike i skaansk Dialekt, i et Haandskrift i Stokholm, der tillige indeholder Skaanske Lov, har jeg omtalt i min Sproghist. I, 141. En dansk Krønnike, der gaar til samme Tid som dette (Jens Grand kommer ud af sit Fængsel 1296) findes i et stokholmsk Haandskrift, som er beskrevet i Sv. fornskrifts. saml. 2 D. 4 H. S. cviii og hos Molbech om danske Haandskrifter i Stokh. i Hist. Tidsskr. 4, 162. — Et Haandskrift i Stokholm om danske Konger og om Fugles og Dyrs Natur (Rim i forskjellige Versearter) findes der Udtog af i Nyerups Rejser til Stokholm S. 167—186 og i Hallenbergs Anm. till Lagerbring I, 186—189. 191—196. Af den historiske Del findes en Prøve hos Nyerup S. 183; af Fuglerimene S. 168—183. Om de sidste har jeg en Slags Formodning, at de ere oversatte af Plattysk, siden der findes deslige plattyske Rim (Molbech S. 160); men en nøjere Sammenligning maa dog først foretages. Bogen antages at være skreven af en Munk i Skovkloster i Sjælland. Sproget i den historiske Del ligner Eriks-Krønnikens.

Klosterregnskabet fra Skovkloster ved Nestved 1467—1481. (Meddelt af Molbech i Ny D. Mag. 5, 200.)

Endelig maa der vel til denne Tid henføres Historien om Jon Præst: Her begynnes en lystelige Historie af Jon Prest og af hans store Rigdom og Magt. Thi vel er den først senere trykt, 1510 (aftrykt i D. Mag. 3, 171), men den omtales allerede i Kongespejlet som „en liden Bog, der for kort siden er kommen til vort Land, som siges at være gjort i Indien og taler om Indialands Under, og det hedder i Bogen, at den blev sendt til Emanuel Grækekongen." Da dette passer paa vor, har den uden Tvivl tidlig været oversat fra Norsk paa Dansk. Bogens Helt Jon Præst var en Kongesøn fra Frisland, der fulgte med Holger Danske paa det store Tog til Indien, og blev Konge over tre Indialande, hvilke han beskriver i sit Brev til Kejser Emanuel tilligemed deres Under. Der er en Kilde med en saa oplivende Kraft, at hvo der fastende drikker af den „bliver saa unger som den Time han var tredive Vintre gammel." Beskrivelsen over Kongens Magt og Herlighed er i Middelalderens Smag; hans Herberg er af Fiskeben og takt med Granat. I et Spejl, men som man rigtignok maa gaa opad til ad tusend Trapper, kan han see alt hvad der foregaar i hans Rige, o. s. v. Det er rimeligt, at meget i deslige Bøger i hin Tid, da Troen var stærk, gik for Sandhed; for vore Dage ere de endnu ikke uden Betydning, naar man betænker det satiriske Stof, der ligger i dem. Mangen kortsynet Regjering kunde være vel tjent med et saadant Spejl. Disse Fortællinger vare ikke blot Æventyr.

25. Den Danske Rimkrønnike.

Som Overgang fra Historien til Poesien betragte vi dernæst et af de vigtigste Skrifter fra denne Tid: Den

Danske Rimkrønnike. Af den haves nogle defekte Haandskrifter, men fuldstændig er den kun til som den første trykte danske Bog, hos Ghemen, Kjøbenhavn 1495 (hvoraf kun eet fuldstændigt Exemplar paa Universitetsbibliotheket; det paa Kongens Bibl. er defekt). Udgivet af Molbech, Kbh. 1825; en mindre Udgave, med forandret Retskrivning, af Lev, Kbh. 1841.[1]

Den rette gamle Rimkrønnike gaar til Kong Christian den Førstes Regjering. Den omtales i den plattyske Oversættelse (der findes i et Haandskrift paa Kongens Bibl. Kgl.

---

[1]) Blandt Haandskrifterne kunne mærkes: et defekt Haandskrift i Stokholm fra Slutningen af 15de eller Begyndelsen af 16de Aarhundrede (fra Ambleth til Valdemar Christophersen). Og den rimede Slutning af den Stokholmske Eriks-Krønnike, omtrent svarende til Vers 4354—5064 i Molbechs Udgave. — Allerede i første Bind af Danevirke yttrede Grundtvig, at der maa have været en trykt Udgave ældre end den af 1495; det syntes at skulle bekræfte sig, thi 1817 fandt daværende Adjunkt Seerup paa Bindet af en Foliant i Budolphi Kloster i Aalborg et Blad af de danske Rimkrønnike, hørende til en Udgave i Oktav. Det var efter Grundtvigs Mening (Danevirke 4, 175) et Blad af en Udgave fra 1493. Dette oplyser han ved at sammenligne Afvigelserne i de to Udgaver, og beraaber sig tillige paa Slutningen af Udgaven fra 1495, der selv giver sig ud for at være trykt af ny (paa ny); det hedder nemlig i den:

M. firæ hundrede halfæmtæsinnæ tywæ
paa fæmthæ aar ieg wil ey lywæ
Tha wor thenne Krønicke trydt aff ny
wz Godfrid aff ghemen i Kiøbmanhaffn By.

Den plattyske Oversættelse af Rimkrønniken svarer derhos overalt til det fundne Blad. Afgjørende ere disse Grunde ikke; enkelte Udtryk, som fol, kunde ikke være uforstaaeligere 1495 end de vare 1493; fordi de forekomme i det fundne Blad kan man ikke slutte til dets højere Ælde. Udtrykket aff ny gjentages rigtignok i de senere Udgaver (f. Ex. den af 1508 paa Kongens Bibl.), og synes der ligefrem at betyde paa ny; men det forekommer ogsaa i Betydningen: fra ny (Cisterzorden bleff stycteth aff ny).

Saml. Nr. 820 fol.), og i denne nævnes Forfatteren, Broder Niels i Sorø.[1] Ifølge heraf antager Udgiveren, at denne Munk har forfattet eller fuldført Krønniken imellem 1478 (Hanses Giftermaal med Prindsesse Christine) og 1480 (Christian den Førstes Dødsaar). Han skulde da have taget sig for, ved at benytte Saxo eller maaskee Thomas Gheysmers Udtog, at give en historisk Fortælling for Menigmand i den gamle Folkevises Form. Sprogets formale Karakter er ogsaa hel igjennem omtrent den samme. I Udtrykket er der vel nogen Forskjellighed, saa at det i Rimene om de sildigere Konger lader noget mere jævnt eller prosaisk; men deri finder Udgiveren kun Spor og Virkning af de forskjellige Kilder, Forfatteren har benyttet. Saxo følges Skridt for Skridt indtil Valdemarernes Tidsalder; og Saxos udførlige, pyntelige, blomstrende Fortælling maatte have Indflydelse paa Munkens danske Rim; siden havde han kun magre Klosterannaler. Molbech antager saaledes Skriftet at være fremkommet ligesom i een Støbning. — Af en ganske modsat Mening er Grundtvig. Han antager denne ældste Del af Rimkrønniken, som ender med Christian den Første, for en Samling af fleres Værk. At vi nævne en Broder Niels som Forfatter, rejser sig blot af Lyskanders Beretning og af Titelen paa en afskreven plattysk Oversættelse, om hvilken ingen kan sige, enten hvad Gyldighed den har eller hvad den egenlig skal gjælde: Originalen eller Oversættelsen. Hvad der for ham afgjør Sagen er den øjensynlige Skilsmisse han paa flere Steder finder, ikke alene i Henseende til Stavning, Rimvis og andet sligt, men hvad der er mer,

[1]) Densche Cronick Broder Nigels van Sore — Dusse Cronica is in der Dietmarsen schlacht vor Hemmingstede 1500 van den Ditmerschen erouert unde auerkamen wurden (Molbechs Udg. S. xxix, jf. Fortalen til Christian den Første hos Molbech S. xlvi).

i Henseende til Sproget, det poetiske Indhold og Udtryk, saa at ingen skal bilde ham ind, at hele den Bog er fra første Færd flydt fra een og samme Pen eller opkommen i een Mands Hjerne. Denne Mening har Grundtvig nærmere begrundet i Anmældelsen af Molbechs Udgave; og da denne findes i et nu hartad glemt Blad, skal jeg meddele det væsenlige af disse interessante Bemærkninger. „Forskjelligheden, ikke blot i Skrivemaade og Verseart, men ogsaa i Sproget, og i det poetiske Indhold og Udtryk, gjør det aldeles umuligt, at han, der sluttede Bogen med Rimet om Christian den Første, kan have skrevet den hele.“ „Ved nu at læse og overveje Bogen, siger min poetiske Samvittighed mig strax, at hvem der rimer:

Som Mester, hin vise Aristoteles,
skrev til Konning Alexandrum
udi sin Bog, i hvo hende læs:
secreta secretorum (Erik Emuns Rim, S. 190),

han barer sig nok for at lade Harald Hildetand rime:

Vi lode lyde Basuner og Horn,
de sloge hinanden, som Bønder slaa Korn.

Men havde een og samme Broder Niels gjort hele Bogen, maatte han dog være Mester ikke blot for begge disse Rim, men for dem alle; snart have rimet som en Mester:

Lykken hun er et underligt Trold,
hun leger med Folk saa mangefold;
med Anlede sort hun somme kys,
med hvidt da giver hun somme Lys (Jærmers Rim, S. 98)

eller:

Avind hun er en udydelig Ting,
sin Slægt vil hun ej spare;
under Skjoldet giver hun Sting,
thi kan man sig ej vare (Harald Oluffsens Rim, S. 63)

og snart som en arm Stymper:

Siden beddes jeg til en Jomfru fin,
hun var Markgrevens Dotter,
og fik hende saa til Dronning min,
hun er vel værd det godt er (Christopher Bayers Rim, S. 246)

eller:

Da skreves M fire Hundred og L
efter at Kristus var baaren;
mig drages det end til Minde vel,
sancte Olavi Dag det vaar en (Christians Rim, S. 250)."

„Selv om Versebygning, Ord og Tanker i saa forskjellige Rim kunde være de samme, og selv om der stod et Navn paa Bogen, hvis Ejermand højt og dyrt forsikkrede, han var Manden for det hele, selv da maatte jeg sige: det er umuligt, saa umuligt som at Kukkeren, naar han vil, kan synge som en Nattergal." Heller ikke finder Grundtvig nogen Styrke i den Indvending, at Rimene skulde være bedre og rigere saa langt Saxo gaar. „Valdemars og Absalons Bedrifter maatte i saa Fald have begejstret den fromme Munk ligesaa stærkt som Amleths, Gorm Haraldsens og Harald Hildetands, hvad dog aabenbar er saa langt fra, at Valdemar den Stores Rim er yderst fattigt og i det hele maadeligt, som man kan see af Slutningen:

M. C. firesinnetyve paa det første Aar
efter at Guds Søn fødder vaar,
da gjordes denne Contracten;
men andet Aaret, som der kom næst,
da kom Hælsot og vordde min Gjæst,
han tog fra mig al Magten;

og spørger man, hvad Rimeren veed at fortælle om alle de vendiske Tog og om Arkonas dog virkelig poetiske Indtagelse, da svarer han ganske tørt for Valdemar:

Siden foer jeg ind i Ryland,
og alt det Folk jeg overvand,
jeg lod dem kristne og døbe,
efter at Guds Søn fødder vaar
M. hundred paa det halvfjerdesinne tyve Aar,
derved kan det da løbe."

„Antager man derimod, at det, efter Sagnet, virkelig af Axel har været Munkene i Soer indskjærpet at tage sig af Fædrelandets Krønnike, og at ifølge heraf hver Munk, som kunde rime, har gjort sit Bedste for den Konge eller de Konger, der stod for Turen, da har man godt ved at forklare sig den iøjnefaldende Forskjel baade paa Aand og Kundskab, og det er da ganske i sin Orden, at naar Sleipner ikke var ved Haanden red hver sin Kjephest, og at Rimkrønniken er bleven et Spejl paa Folkelivet, som det aftog og uddøde fra Valdemar den Andens Dage til Reformationen." Ogsaa Forfatternes meget forskjellige Stemning og Tendens har Grundtvig gjort opmærksom paa. Uligheden imellem Hellig-Knuds Rim og Oluf Hungers viser, „at hvert af dem havde sin Smed, og hver Smed sit Hoved, som han uden Betænkning fulgte. Den ene var en Zelot for Kirkens Personer med Tienden og alt hvad dertil hører, og han stikker med Aristoteles, den anden var en ømhjertet Broder, som følte sin egen Skyld, sympathiserede med den angergivne Konge, og giver os et Udtog af Saxos Fortælling, der i Liv og Fynd leder om sin Mage." — Hertil kommer Sproget, som Grundtvig ligeledes finder af forskjelligt Præg. — Om Rimkrønnikens tre forskjellige Versearter, paa hvilke Langebek allerede har gjort opmærksom, bemærker Grundtvig, at der findes „et, hvori alle Rimene ere mandlige, og følges ad som tro Staldbrødre; som naar Amleth siger:

Jeg tror og veed fuldvel tilgjørst,
at det er Snildhed alsomstørst,

at oversee og gaa fuldsagt,
hvor man kan ej komme frem med Magt;

et andet, hvor der er et mandligt og et kvindeligt Rim om hinanden, som to Par Folk; eftersom Frode Oluffsen siger:

Jeg raader alle, hver og een,
som skulle i Leding fare,
at de tage ej nygifte Mænd
med dem i deres Skare;
de ere alt heller hos deres Husfrør,
og dem baade klappe og kysse,
end staa paa Marken som et Rør
for Pile-Skud og Bøsse;

og endelig et tredie, hvor det kvindelige Rim adskiller to Par mandlige, som en Kvinde der forhindrer Slagsmaal; og saaledes siger Valdemar:

Det er vel sandt, i Læsten staar,
at hvilket Rige Usæme faar,
da skal det lægges øde;
det mærked jeg vel, og fik at see,
da Danmark fik os Konger tre,
det kunde ej mindre føde.

Mellem disse tre Slags Vers (paa nogle slæbende og stødende nær, fremkomne ved Skjødesløshed eller daarlig Afskrivning), afvexles i Krønniken syv og tyve Gange; og det saaledes, at fra Begyndelsen til S. 63 hersker det ensrimede, og fra S. 222 til Enden det tverimede Vers uafbrudt, men derimellem afvexle alle tre Versebygninger med hinanden, og det tit meget pludselig, men aldrig uden ved et nyt Kongerims Begyndelse. Dette er i mine Øjne et Billede af de tre Aarhundreder, men for alle Kyndige er det vist et Vink om Penneskifte og forandret Smag, som man da vist ogsaa skal finde stadfæstet, enten man fra denne Svalegang stiger op paa Taget eller ned i Gaarden, op til Aanden eller ned til Ordføjningen." Saavidt Grundtvig. — Disse Verse-

arter ere de samme som Kjæmpevisernes. Den førstnævnte er den ældste; dog tør man ikke fra den just slutte til en højere Ælde af Bogens Begyndelse. Sproget deri og Udtryk som „Land to Sassen" vidne tydelig nok om, at ogsaa Begyndelsen hører til Middelalderens Slutning (1400—1480). At Forfatterne (thi ogsaa mig forekommer det, at det er en Samling, der, ligesom Annalerne, ikke er udgaaet fra een Forfatter) have fulgt Saxo eller nogen enkelt Historieskriver, kan næppe antages. Allerede Begyndelsen om Dommere, Vitheslet o. desl. viser, at det er de gjængse historiske Forestillinger, som hver har villet meddele paa sin Vis. Man havde dem paa Latin, paa dansk Prosa; nu vilde man ogsaa give Folket dem paa Krønnikerim. Broder Niels, der efter Lyskander døde omtrent 1481, kan have samlet deslige Sorøske Munkerim, vel ogsaa selv have digtet nogle til. Nærmere lader det ikke til at man kan komme Tingen.[1]

Om denne vor Rimkrønnikes Værd ytrer Langebek (D. Mag. 1, 31—32) sig ikke ugunstig: „Rimene ere efter de Tiders Maade ikke uefne, og Materien ikke ubehagelig at læse, for de mange artige Lærdomme og Ordsprog, Forf. her og der blander ind. Der fattes ikke heller paa rare Ord og Talemaader, som kan være dem til Tjeneste, der dyrke og elske det danske Sprog. Næsten enhver Konges Historie begyndes med et artigt Indfald og Morale." Det er ogsaa omtrent det gode man kan sige om den. Molbech tillægger den ingen historisk Værd, kun sproglig; Rahbek

[1]) See Molbechs udførlige Fortale til Udgaven; Grundtvigs Bemærkninger i Danevirke 1, 37 og 4, 174, samt Anmældelsen af Molbechs Udgave i Ove Thomsens Nyt Aftenblad for 1826, Nr. 13. 15. 16. 17. 18. hvor der tillige findes Bemærkninger om Sproget. Paa de forskjellige Versearter har Langebek ogsaa gjort opmærksom i D. Mag. 1, 28. Nyerup giver Efterretning om Udgaverne i D. Digtek. Hist. 1, 19. Om den plattyske Oversættelse see Falcks Staatsbürgerl. Mag. 6, 601.

siger, som sandt er, at en Munks politiske Vers er ingen Poesi. At nogen i vore Dage skulde læse den, for at have æsthetisk Nydelse deraf, vilde ogsaa være en for stor Fordring. Det tiltrækkende den hist og her har ved adskillige naive Vendinger forstyrrer den atter, naar man vil læse den hel og holden; det naive vækker nu ikke Smil, men stundum endog Latter. En Fremmed, for hvem Sprogets Fortryllelse falder bort, kan derfor ingen Nydelse finde i Bogen; for ham er den kun et literærhistorisk Minde.[1] Som Exempel paa Foredrag og Stil maa tjene:

Ingel Frodes Søn: —

The gamlæ fedher gaff ieg ey gøm,
for skemt oc gamen tha holt ieg them.
Thi fore meg allæ kemper fraa;
hyndh gode Stark odher han giorde oc saa.
I swериges Rygæ i nogræ aar
tiæntæ han shen i konings gaar.
Om shær tog han ath grwndhe ther paa,
ath ieg skullæ sodan skyeffne faa,
Ath ieg skullæ wære so bly i syndh,
theth ieg skullæ ey leggæ ther paa wyndh,
Ath heffnæ myn kæræ faders dødh,
som han meg offthæ raddhæ oc bødh.
Thi tog han meth syn starka bwl
en pundhær sæck, alt fwl met kwl.
Saa gik han hijd tijl danmark nedh;
han sadæ han willæ meg herdhæ ther medh.
Han skamedæ meg so lenge meth ordh,
theth ieg sprank offuer mith eyæth bordh.

---

[1]) Marmier (S. 29) yttrer: **Il y a dans cette sorte de monologue un certain mouvement, qui plait au premier abord, mais qui devient ensuite monotone. Du reste, ce livre n'a aucune valeur historique et aucune valeur poëtique; il ne mérite d'être étudié que sous le rapport de la langue, comme une œuvre d'essai, comme un point de comparaison pour les œuvres à venir.**

Saa slo ieg myn drotnings brødræ syw
meth stark odhers help, ieg wor ey blw.
Wij sloæ oc them, the hade meth them,
ther kom ey en tijl lande hiem.
Tha drotninghen saa theth byrtings badh,
tha wor hwn ey megeth gladh.
Theth gaff starkodher intheth gem,
men sættæ hennæ vndher syn belthe rem,
Alth som en hønæ meth howeth och hals;
saa giorde han seg for wthen fals;
Han giorde seg tha saa megeth indh,
at hwn mysthæ tha bode liff oc sindh.

Oleff Hwngær — —

Om iwle affthen, theth sywende aar
som ieg theris konning waar,
Tha hade ieg ey wthen leffue tre;
thi wor meg i myt hiartæ we.
Jeg settæ meg nedh meth hand wndher kynd;
ieg tijl gud badh meth myn synd,
Ath han skullæ kaste meg hæffn oppaa,
och offuer mith folk meskunde seg saa.
Wor herre han hørde myn bøn saa brath,
ieg bleff ther dødh then samme nath.
Twsende halsæmtesynnetiwæ oc v aar
æffther ath guz søn fødher waar.

26. Verdslig æventyrlig Digtning: Æventyr. Eufemiaviserne, og lignende Digtninger. Gudelig Poesi: Ældste Psalmer og andre gudelige Rim. En fortabt Sjæls Klagemaal. Hr. Michael.

Foruden de nysnævnte Dyre- og Fuglerim findes der en Del andre poetiske Frembringelser af verdslig Tendens, der imidlertid alle ere Oversættelser af den sydlige romanske Literatur.

I Prosa: Et Æventyr om Diderik af Bern, og et andet om Tungulus (anført hos Molbech om danske Haand-

skrifter i Stokh. i Hist. Tidsskr. 4, 160, jf. Sv. fornskrifts. saml. 1 D. 2 H. S. XLIX). Derved er dog at bemærke, at de, som have seet disse Æventyr, ere uenige om Sproget deri; nogle sige det er dansk, andre at det er svensk. (En Prøve findes sidstanf. St. S. 46 af Tungulus; den er svensk). Derhos den taalmodige Gresildis Historie (i Haandskriftet i Linköping, samme St. S. XLVIII); og rimeligvis vil der findes flere lignende.

Mærkeligere ere de rimede Æventyr, der ere bekjendte under Navn af Eufemiaviserne, og lignende, der høre til samme Kreds. De egenlige Eufemiaviser ere tre: Ivan og Gavian, Hertug Frederik af Normandi, Flores og Blanseflor. De kaldes saa efter den norske Dronning Eufemia († 1312), der omtrent 1300 skal have ladet dem oversætte paa Svensk eller Norsk. Derom have Meningerne været delte.[1] Os vedkommer denne Strid mindre, da der ingen Tvivl kan være om, at de danske Oversættelser ere fra en senere Tid. Disse Digte findes i to Haandskrifter i Stokholm (K 4 og K 47, Beskrivelse og Prøver i Nyerups Rejser til Stokh. S. 89; hos Molbech i Hist. Tidsskr. 4, 152. 162; og i Sv. fornskrifts. saml. 2 D. 4 H. S. CVIII—CXXI og CXXII). Deri findes foruden Eufemiaviserne ogsaa andre: Diderik af Bern eller Dvergen Laurin; Jomfru Constancianobis (Parthenopex de Blois); om en Konge (eller Dronning) i Polen og en Konge af Bøhmen eller den kyske Dronnings Redning. — De danske Eufemiaviser beraabe sig, ligesom de svenske, paa Dronning Eufemia, og sige, at de ere digtede 1302—1303, skjøndt det i Frederik af Normandi hedder:

---

[1]) See om disse Viser Sv. fornskrifts. saml. 1 D. 1 H. Indledningen; og Jon Sigurdsons Bemærkninger i Annaler for nord. Oldk. 1850, S. 113 og Tillægget S. 362.

Thenne bog som i hawe hørdh
then hawer keiser Otte giørd
och wenden aff walskæ i tyske maal —
nw ær hwn wend i staked timæ
jen annen tid sat i rijmæ
aff tysk och i danskæ twnge. (Nyerup, S. 94. Molbech, S. 155).

Derimod tilstaa de andre, at de ere yngre; Jomfru Constancianobis eller Persenober siger, at hun er rimet 1484 (Nyerup S. 96, Molbech S. 157), og den om Polen og Bøhmen angiver ikke blot Tiden, men ogsaa Rimeren:

Thenne bog worte dickt och giord for snijme
Oor effter gusz fødelsæ tijmæ
twsind firæ hwndret och firæ sinds tywe
pa thet tridiæ, jech wil ey lywæ,
tha worte hwn fyrst skreweth och giordh,
som i allæ hawær seet och hørdh.
Hwo hans naffn wil wede,
Jep Jensen mon han hiedhæ,
then som bogen satte i rijme,
Gud vndæ ham roo ewinnelig tijme. (Nyerup, S. 99, Molbech, S. 157).

Det vigtigste af disse Haandskrifter, K 47, synes, efter Sproget at slutte, at være skrevet i Jylland.[1]

Flores og Blanseflor er ogsaa trykt hos Ghemen, Kbh. 1509 (et defekt Exemplar findes paa Kongens Bibl.).[2]

Skjøndt disse Viser ikke ere originale, vil der sandsynligvis i dem findes i det mindste enkelte Partier, der enten for Sprogets Skyld eller for Behandlingens Naivetet for-

[1]) Nyerup, Rejser til Stokh. S. 89 og Historisk-stat. Skildr. 2, 210. 471, nævner et Skrift paa danske Vers om Hr. Ivan, som var i Rostgaards Bibliothek, men siden er forsvundet.

[2]) jf. Sigurdson i Annal. for nord. Oldk. 1850, S. 113 og Nyerup i D. Digtek. 1, 104.

tjene, ligesom de svenske, at drages for Lyset. Her meddeles nogle faa Sætninger, der kunne tjene til at vise Forskjellen mellem de svenske (tagne af Iduna, 9—10 H.) og de danske (tagne af Nyerups Rejser):

Af Hertug Frederik:

Et ewentyr tha (?) begynes heræ,
willæ i horæ hwræ thet æræ,
tha ma i hæræ forstandhæ
hwadh the haffdhæ ther til handhe.
Thij aff konnigh Artus seye kwnne,
i hans daghe man (?) thet fwnne,
thet man inghen herræ wistæ
meræ ewentyr ath fræsthæ.

I den svenske: Eet æwintyr thet byrias hær,
wilin ij hora huru thet ær,
tha maghin ij hær forstanda
hwath the hafdho ther til handa.
The af konung Artws sighia kunno,
om hans dagha mæn thet funno,
thet ængin herræ the wiste,
ther flere æwintyr fristæ.

Af samme: Tha skiedhæ saa pa jen stwndh,
han redh ath jeyæ i jen lwndh;
them totte thet weræ jeth howeligt gamen,
the slowe thieres hwndhæ the lobæ samen;
the lobe icki vdhen jen agers bredh,
the wendhe them effther then samme leedh.

I den svenske: Nu kom thet swa a een stund,
han reedh at iægha ij een lund;
— mz mykith gny ok margha saman,
ther aff haffdho the herra gaman,
the slogho thera hunda ok loto them lopa —
the lupu eij een aker breedh,
the wænde thaghar a then sama leedh.

Af samme: **Ieth halsbondh haffdhe han fyrst aa,**
thet rigeste man met' ewen saa,
ther til too hwoser the war hwidhe,
the war giordh meth mygel flijdhæ,
hans hilm war hwidh aff stol och hordh.

I den svenske: **Een wapnrok hafdhe han opa,**
thæn rikaste ther man æ sa,
ther til twa hosur, the waro hwiit,
the waro giordha mz mykith fliit,
hans hiælpm war badhe hwiit ok hardh.

Slutningen af Ivan og Gavian:
Eufemia dronning, thet mowe j tro,
lodh thenne bogh omwindhæ saa
aff walskæ twnge oc pa wort moll.

I den svenske: **Eufemia drötning, thet magen i troo,**
loth thesza bokena wända swa
aff walske tungo ok a wart maal.

Af gudelig Poesi ville vi først bemærke de Levninger, der hist og her kunne findes af Psalmer og aandelige Sange til Jomfru Maria og Helgene, og især ere bevarede i katholske Bønnebøger. Det er sandsynligt, at en Del af dem ere fra Tiden før 1500. Forfatterne ere ubekjendte; i det mindste kjender man kun een af Navn, **frater Petrus,** Peder Reff Little; hans Levetid er ikke bekjendt. Prøver af deslige findes i Begyndelsen af Brandts og Helwegs Psalmedigtning. Karakteristiske ere Marieviserne, formedelst den Elskov, der i dem udtaler sig, og de Viser, hvori Latin er blandet med Modersmaalet (f. Ex. Nr. v og Nr. ix).

Ogsaa i andre gudelige Skrifter findes Rim indlagte, f. Ex. i De femten Tegn (Hære begynnes de fæmthen teghen før en wors herre strenghe dom scall komme Som sanctus paulus, sanctus hieronimus och sanctus gregorius skriffwe i theris bygher) trykt hos Ghemen 1509 (et Exemplar paa

Kongens Bibl.; jf. Nyerup i D. Digtek. 1, 123). Tegnene selv og Slutningen af Bogen ere Rim i den da brugelige Sprogform; f. Ex.

Thet meignæ haff thet gaar oc bort
saa næderlig at mæn wed ey hort —
Oc alle then fagard ther iorden af seg teer
thet worder tha alt til then sortæ leer —
Then tindæ dag scal høwæ falle
oc ryglæ neder met alle.

Et lignende Rimeri er En fortabt Sjæls Klagemaal paa Kroppen, trykt hos Ghemen, Kbh. 1510 (optrykt af Weber med Ordforklaringer i Ny D. Mag. 2, 321). Forfatteren (til den latinske Original?) hed Bernhard, Mester i bogelig List (magister artium). Den er, som flere af disse Skrifter, ogsaa til paa Svensk; og Sammenligningen med den svenske giver Oplysning om to Ting: hvor uendelig slette de første trykte danske Bøger ere, og at flere af dem, der hidtil have gaaet for Originaler, ere oversatte af Svensk; med denne er det ligefrem Tilfældet.[1]

[1]) Den svenske Bearbejdelse, der omtales i Sv. fornskrifts. saml. 1 D. 1 H. S. xxv, 2 D. 4 H. S. cii, er udgivet i en Universitetsdisputats af Modigh (præside Schröder) Contentio inter animam et corpus, Holmiæ 1842. Sammenligning med den danske viser, at denne er taget af den eller af en lignende svensk. Det sees af Rimene: den danske rimer ieg og sag, i den svenske iak og sak; fræmme, domme, froma, doma; til meg og thine, til min og thin; ja beholder endog Endelsen for at faa Rimet med: hannum og i vanum; eller kaster Endelsen bort, fordi det andet Rim ikke kan beholde den: stunne og lunde, standom, lundom; eller beholder en ellers usædvanlig Form: kan og wed han, vid han o. s. v. Ligeledes har den beholdt svenske Ord, som liisnede werden for teg saa, sv. lismade. Fejlene ere utallige, som fwl samme, for fulsan (fuld sande); sielen for siælffwan (selve), til sijden for til synda (til Synder), o. s. v. Heri ligger en stærk Advarsel, kun med stræng Kritik at benytte deslige Skrifter som Kilder til Kundskab om det danske Sprog.

Af samme: Ieth halsbondh haffdhe han fyrst aa,
thet rigeste man met' owen saa,
ther til too hwoser the war hwidhe,
the war giordh meth mygel flijdhæ,
hans hilm war hwidh aff stol och hordh.

I den svenske: Een wapnrok hafdhe han opa,
thæn rikaste ther man æ sa,
ther til twa hosur, the waro hwiit,
the waro giordha mz mykith fliit,
hans hiælpm war badhe hwiit ok hardh.

Slutningen af Ivan og Gavian:
Eufemia dronning, thet mowe j tro,
lodh thenne bogh omwindhæ saa
aff walskæ twnge oc pa wort moll.

I den svenske: Eufemia drötning, thet magen i troo,
loth thesza bokena wända swa
aff walske tungo ok a wart maal.

Af gudelig Poesi ville vi først bemærke de Levninger, der hist og her kunne findes af Psalmer og aandelige Sange til Jomfru Maria og Helgene, og især ere bevarede i katholske Bønnebøger. Det er sandsynligt, at en Del af dem ere fra Tiden før 1500. Forfatterne ere ubekjendte; i det mindste kjender man kun een af Navn, frater Petrus, Peder Reff Little; hans Levetid er ikke bekjendt. Prøver af deslige findes i Begyndelsen af Brandts og Helwegs Psalmedigtning. Karakteristiske ere Marieviserne, formedelst den Elskov, der i dem udtaler sig, og de Viser, hvori Latin er blandet med Modersmaalet (f. Ex. Nr. v og Nr. ix).

Ogsaa i andre gudelige Skrifter findes Rim indlagte, f. Ex. i De femten Tegn (Hære begynnes de fæmthen teghen før en wors herre strenghe dom scall komme Som sanctus paulus, sanctus hieronimus och sanctus gregorius skriffwe i theris bøgher) trykt hos Ghemen 1509 (et Exemplar paa

Kongens Bibl.; jf. Nyerup i D. Digtek. 1, 123). Tegnene selv og Slutningen af Bogen ere Rim i den da brugelige Sprogform; f. Ex.

Thet meignæ haff thet gaar oc bort
saa næderlig at mæn wed ey hort —
Oc alle then fagard ther iorden af seg teer
thet worder tha alt til then sortæ leer —
Then tindæ dag scal høwæ falle
oc ryglæ neder met alle.

Et lignende Rimeri er En fortabt Sjæls Klagemaal paa Kroppen, trykt hos Ghemen, Kbh. 1510 (optrykt af Weber med Ordforklaringer i Ny D. Mag. 2, 321). Forfatteren (til den latinske Original?) hed Bernhard, Mester i bogelig List (magister artium). Den er, som flere af disse Skrifter, ogsaa til paa Svensk; og Sammenligningen med den svenske giver Oplysning om to Ting: hvor uendelig slette de første trykte danske Bøger ere, og at flere af dem, der hidtil have gaaet for Originaler, ere oversatte af Svensk; med denne er det ligefrem Tilfældet.[1]

---

[1]) Den svenske Bearbejdelse, der omtales i Sv. fornskrifts. saml. 1 D. 1 H. S. xxv, 2 D. 4 H. S. cii, er udgivet i en Universitetsdisputats af Modigh (præside Schröder) Contentio inter animam et corpus, Holmiæ 1842. Sammenligning med den danske viser, at denne er taget af den eller af en lignende svensk. Det sees af Rimene: den danske rimer ieg og sag, i den svenske iak og sak; fræmme, domme, froma, doma; til meg og thyne, til min og thin; ja beholder endog Endelsen for at faa Rimet med: hannum og i vanum; eller kaster Endelsen bort, fordi det andet Rim ikke kan beholde den: stunne og lunde, stundom, lundom; eller beholder en ellers usædvanlig Form: kan og wed han, vid han o. s. v. Ligeledes har den beholdt svenske Ord, som lijsnede werden for teg saa, sv. lismade. Fejlene ere utallige, som fwl samme, for fulsan (fuld sande); sielen for siælffwan (selve), til sijden for til synda (til Synder), o. s. v. Heri ligger en stærk Advarsel, kun med stræng Kritik at benytte deslige Skrifter som Kilder til Kundskab om det danske Sprog.

Medens disse og lignende gudelige Digte, der formedelst deres Indhold bleve tilsidesatte og forstudte i Reformationstiden, og derfor ere komne til os i en temmelig bedrøvelig Skikkelse, næsten ikke yde anden Interesse end den sproglige, møde vi dog paa denne Tid een Digter, der med Rette kan kaldes sin Tids Kingo, og som har efterladt os nogle Rimværker, der kunne kaldes Katholicismens Svanesang: Hr. Michael, Sognepræst til St. Albani Kirke i Odense. Hans Rimværker (paa ny udgivne af Molbech, Kbh. 1836) indeholde tre Digtninger: 1) Om Jomfru Marie Rosenkrands og dens Broderskab eller Marie Psaltere. Anledningen dertil er taget af Alanus de Rupe (fra Gallicien? eller) fra Bretagne (f. 1428, † 1475), der drog igjennem flere Lande for at udbrede Jomfru Maries Dyrkelse og Rosenkrandsens Brug. Hans Skrifter bleve først udgivne efter hans Død; hans Materia quædam brevis de Psalterio Virg. Marie, som blev trykt 1498 i Sverrig, synes at være den, som Hr. Michael (S. 24) citerer: in materia Alani super psalterium virginis gloriose, men der haves ogsaa ældre Udgaver. I alt Fald viser denne nordiske Udgave, at Opmærksomheden paa hans Skrifter ogsaa i de nordiske Riger var bleven vakt; og dette kan man bringe i Forbindelse med den eneste Efterretning, vi have om Hr. Michaels Digt, at han gjorde det for Dronning Christines Bøns Skyld, formedelst hendes Naades Sendebud til ham Aar 1496 (Povel Ræffs Beretning i Udgaven S. 124). Det er trykt i Kjøbenhavn hos Povel Ræff 1515.[1] 2) De creatione rerum,

[1]) I min Sproghist. 1, 208 har jeg som Trykkeaar for Hr. Michaels Skrifter ogsaa angivet Aaret 1496. Det er meget muligt, at jeg deri har feilet; jeg skulde kun have sagt, hvad der foresvævede mig, at Digtet om Marie Rosenkrands blev trykt ved samme Tid det blev forfattet. Da Povel Ræffs Udgave udkom 1515,

om Skabelsen og Syndefaldet, og 3) De vita hominis, om alt Menniskens Levnet. Begge ere trykte i Kjøbenhavn hos Povel Ræff, 1514. Disse tre Digtninger ere vel udgaaede fra latinske Originaler, hvis Indhold Digteren har haft for Øje, og som tildels ere aftrykte med; men de ere dog hverken Oversættelser eller Omskrivninger, men fri poetiske Arbejder, som ved deres Originalitet, deres techniske Behandling, og den dybe Følelse, der gjennemtrænger dem, ere for denne Tid noget højst paafaldende.[1] En levende Forestilling om denne Digters Ejendommelighed kan kun erholdes ved længere Uddrag; jeg maa derfor lade mig nøje med nogle faa Stykker som Exempel paa hans Diktion:

S. 38. Nar siælen seer thet maa nw wæræ,
at hwn syt himmerighæ scal ombæræ
och faræ met diefflæ ledhæ,
hwn bander then Gud, som hennæ sckaab,
som hennæ gaff liiff och and och daab:
Gud wordhæ them allæ wredhæ.

---

var Hr. Michael død; det sees tydelig af Efterskriften; men Bogen blev trykt medens Forfatteren levede. Ræffs Udgave synes kun at være et Optryk af en ældre trykt Bog, hvori Hr. Michael har tilskrevet den Bemærkning om Dronning Christine. Flere mindre Mærker, f. Ex. strax i Titelen: in danica lingua copulata noviter et impressa, og Efterskriften (S. 123) Tetrasticon translatoris ad impressorem, antyde, at den blev skreven og trykt paa een Tid, at Forfatter og Bogtrykker vare samtidige. Og saa hedder det udtrykkelig (S. 8):

at wi scullæ ther vti ey wansckæ,
tha haffuer ieg trycht thennæ bog paa Dansckæ
al tingæst vth at tydhæ.

Denne Undersøgelse vil ikke være uvigtig i vor Bogtrykkerkunsts Historie. Har Hr. Michael strax ladet Bogen trykke, saa hører den da ogsaa egenlig hen til den nyere, den trykte, Literatur.

[1]) Arrebo (Hexaemeron d 4) siger ogsaa:

Hr. Mickel skref med lof Fru Mari Psalterbog
paa gammel Vis og Stil, en skjøn Poet og klog.

Som mig haffuer afled til wærdzens nød,
ieg scal nw taalæ then ewighæ død,
myn fader och myn moder,
ieg biwder nw allæ godhæ nat,
for mig er glædhen wordhen fat,
myn søster och min brodher.

Thet war fuld ildhæ at ieg wort qwig,
for Gud han haffuer forbandhet mig,
Jodut offuer swædan mødhæ!
Jeg scal alt brændhæ vti hælffuedes grwnd,
baadhæ dag och nat och tijd och stwnd,
til kroppen staar vp aff dødhæ.

Sidhen scullæ wij baadhæ samen igeen
til ewig plaffuæ och hælffuedes myeen
wor pynæ fangher aldrig ændhæ.
Met nød och twang och hælffuedis ild
i pynæ, som er mangfold och gild,
scullæ vij oss samen wændhæ.

O menniskæ som er skapt af iord
læg paa tith hiarthæ thesse græselighæ ord,
reed tig mod døtzens kommæ.
Met swck och graad och skrifft hæmaal,
før dødhen skiæncker tig syn beeskæ skaal,
swo lønlighæ æræ gudz dommæ.

S. 75. Huo lenghæ haffuer møghet told syndzens tørst
aff gyræ och synder fleræ,
læssæ the thennæ psalteræ om daghen først,
til syndhen wændes the ey meræ.

At wærdhen weesnes i theres bryst,
gud giffuer them løckæ och frommæ;
tog syndhen haffuer them længhæ kryst,
til wænskaff met Gud the kommæ.

S. 179. Uærdzens leefneth er lighertwiis
som then ther byggher paa en ijs,
och achther ther længhæ ath bidhæ:
Eth wædher kommer, slaer ijsæn smaa,
then bygning kan ther ey længhe staa,
han tagher tha til at sckridhæ.

Jeg trodhæ paa wærdhen, ieg tørfftæ ey wedh,
seer til huar dødhen haffuer slaghet mig nedh;
om ieg nw waræ i liffuæ,
ieg wildhæ heldher krubæ i oermæ lighæ
end ieg noghet mænnisckæ wildhæ swighæ,
hær maa ieg ligghendæ bliffuæ.

S. 181. Nw blæses then liwd, som tiedhæ før,
hwn høres fran wæsther til østher och nør,
ieg schal staa vp aff dødhæ.
Hudhen giffs om the paltughæ been,
for domeræn schal ieg gaa igeen,
hwerth hiarthæ maa ther foræ blødhæ.

Ogsaa med Hensyn til Sproget yder denne Forfatter et klart Udbytte; man seer tyske Former, som dem med Forstavelsen be-, og tyske Ord, som seydhen spil, Strengeleg, blandede med gamle danske Ord og Talemaader, der næsten see ud som de vare islandske: wæd, Pant; wrag, Hævn; wolk, Omtumling; hæggomsordh, forfængelige Ord; høbhæ, true o. m. fl.[1]

27. Peder Laales Ordsprog.

Endelig haves der et Skrift, der oprindelig tilhører Middelalderen, men er af en ganske anden Art: Peder Laales Ordsprog. Om dets Forfatter, Petrus Laale

[1] See iøvrigt om Hr. Michael: Molbechs Fortale til Udgaven; Harboe i Dän. Bibl. 2, 279. 320. D. Digtek. Hist. 1, 51. 79. Marmier S. 30.

eller Petrus de Laale, Petrus Legista Laglandicus, vides der meget lidet, i Grunden kun hans Navn. Hvitfeld siger, at han var af Adel, Landsdommer i Halland, og blev begravet i Halmstad Kirke. Bussæus, at han var af en adelig Slægt i Halland, men kaldes legista Laglandicus, fordi han var Landsdommer i Laaland. Det sidste antager ogsaa Langebek. Efter Lyskander var han en Lollik, gik i Skole i Roeskilde, og er begravet i Halmstad. Resen beretter, at han har hørt af sin Svoger Biskop Villadsen, at han har hørt af Rektor Calundanus, at han har hørt af lærde Mænd, at Peder Lolle laa begraven i Roeskilde Skoles nederste Klasse. Peder Syv, der gjør ham til Landsdommer i Sjælland, bekræfter, at han ligger begraven i Roeskilde Skole, hvor endnu vises hans Ligsten. De danske Lærde have saaledes, som Marmier udtrykker sig, søgt at oplyse, hvor han var begravet, da de ikke kunde angive, hvor han havde levet. Nyerup bemærker, at han maaskee kaldtes legista blot efter Bogens Begyndelse: a methodo legis. Det er ikke usandsynligt, da han ogsaa kaldes justissimus legifer et divinarum virtutum optimus præceptor, med Hensyn til Ordsprogenes Indhold, ikke til Samlerens Stilling. Og uden Tvivl var han hverken mere eller mindre end en anseet Skolemand, eller en af Undervisningen fortjent Gejstlig, da han ogsaa kaldes artis grammaticæ notabilis interpres.[1] Der

---

[1]) Ovenstaaende Benævnelse i den ældste Udgave forekommer som Titelen paa et Skrift, der tillægges Peder Lolle: Artis grammaticæ notabilis interpres. Daventr. 1508. 4to. Det anføres hos Worm efter Bartholin. de script. Dan., ligeledes i Worms Skolehist. og i Pontoppidans Annal. 2, 307; men Nyerup nævner det ikke. Den nøjagtige Angivelse maa forbavse; men da der overhovedet, efter Werlauffs velvillige Meddelelse, ikke findes nogetsomhelst Skrift trykt i Deventer 1508, maa dette Skrift uden Tvivl ansees for en literær Fejltagelse.

gives en historisk Petrus Lolle, men som ikke skal være ham; han blev Abbed i Sorø 1444. Og hvorfor ikke ham? Vor Laale maa, efter Werlauffs Bemærkning, ifølge den Maade, hvorpaa han omtales, have levet længer tilbage i Tiden, og kaldes Danorum lux et doctorum virorum evidens exemplum. Det var en Lærd.

De ældste Udgaver ere: Den af Universitetet besørgede: Incipit justissimus legifer et divinarum virtutum optimus præceptor Petrus Laale, Hafn. 1506, 4to. per quendam Gotfridum nomine Gemen. (Et Exemplar paa Universitetsbibl.) Heri hedder det om Bogen: hic liber satis utilis est et in scholis valde communis, nunc vero per doctos viros in universitate Hafniensi diligenter correctus. Nyt Oplag, 1508. (Et Exemplar paa Kongens Bibl., et defekt paa Universitetsbibl.). Christiern Pedersens Udgave: Petri Legiste Laglandici Parabole sententiose et argumentose cum familiari explanatione tam dacica quam latina. Impressa in ædibus Ascensianis anno salutis humanæ MDXV ad nonas Martias. stor 8. (Exemplarer paa Kongens Bibl., Universitetsbibl. og i Karen Brahes Bibl. i Odense).[1] — Optryk af de danske Ordsprog af Skaaning 1614 (forsvundet) og ny oplagt 1703. — Nyere Udgaver: Fuldstændig af Nyerup, Kbh. 1828; af Ley, Kbh. 1842 (kun de danske ordnede efter Indholdet).

Bogen var en Skolebog til at lære Latin af, men den hørte til dem, som vi allerede have seet Chr. Pedersen klage over, at man nemlig af den og Konsorter aldrig kunde komme til ret Fundamente til enten at forstaa eller skrive nogen ret

---

[1]) Disse Udgaver ere store Sjeldenheder. I Tychonii Idea consummati episcopi, trykt i Kbh. men holdt som Tale i Viborg, forekommer: Petri Lolle vel Legiferi Adagia, quorum exemplar Parisiis 1515 impressum, apud Ampliss. Moineshenium in hac urbe exstat. (Giessings Tychoniana 2, 224).

Latine. Christian den Anden vilde have dem brændte.[1] Peder Laale var sejlivet,[2] og har til Lykke holdt ud til nu. De latinske Ordsprog i leoninske Vers staa foran, og ere ordnede efter Alfabetet; paa hvert latinsk følger et tilsvarende dansk. Latinen var altsaa Hovedsagen. Denne Latin er af en egen Art. Christiern Pedersen har allerede i sin Udgave gjort den Bemærkning, at de latinske Ordsprog ere fra Frankerig (ut credam autorem fuisse Gallum aut in Gallia versatum, nam multis vocabulis gallicis, non latinis utitur); en Opvarter hedder garcio, Krig gverra, et Forraadskammer grangia, en Nar follus, ringe bassa; ja i nogle Ordsprog maa man bruge den franske Udtale, for at de kan rime: vix pisces grandes de parvo gurgite prendes (Nyerups

---

1) Oc alle gamle Alexandri Bøgher, Puerilia met Faceto, Per Laale, Equiuocationes Matthæi, Sinonima Britonis, Joannes de Garlandia, Grecista, Labyrinthus, oc alle andre gamle Bøgher, them skulle de antworde wor Skultus, och ladhe them brende. (Christ. den Andens Skoleskikkelse. D. Mag. 6, 366). Ak, hvor vil det gaa vore Skolebøger, naar der engang kommer en Christian den Anden over dem!

2) Endnu i Komedien Kortvending (D. Digtek. 2, 118) lægges følgende i Munden paa en Sognepræst:

En Stund var jeg en vældig Klerk,
som føres kunde i Messesærk,
der jeg maatte bruge min gamle Latin,
de Dage var jeg en Klerk fuldfin.
Den gode Peder Lolle er nu foragt,
som alle Skoler holdt ved Magt.
Salige maatte de Dage vel være,
den Tid man kunde Peder Lolle lære,
som jeg haver gjort der jeg var Barn,
da fandt man Klerke og ikke Skarn. —
Andre Bøger have de optaget,
hvilke de nu Poeter kalde,
jeg veed ikke Navn paa dem alle.
Een veed jeg heder Virgilius — —
De holde Peder Lolle for kunkelfus.

Fortale S. x). Saa mener ogsaa Nyerup (Fortalen til hans Udg. af Peder Syvs Ordsprog, S. vi), at Peder Laale har brugt de danske Ordsprog til at oplyse de elendige, smagløse, næppe alle af ham selv opfundne, men snarere af een eller anden Munk, rimeligvis i Frankerig fabrikerede, rimede latinske. Eller og Peder Laale, der sagtens havde studeret i Paris, og andre have bragt dette smukke fransk-latinske Sprog hjem med sig. Imidlertid gjælder ikke det om den hele Samling. Nogle Ordsprog ere tagne af Horats, Ovid, Phædrus, som Nr. 84. 85. 87. 409. Her er det tilsatte danske Ordsprog en Forklaring eller Efterligning, og bærer Præg deraf; f. Ex.

A bove majore discat arare minor,

Aff thet sthore nødh nømmer thet mindre at drawe.

Arbore de dulci dulcia poma cadunt,

Goth Træœ bær gerne godhe æble. (ellers Frugter).

Her have vi altsaa ikke ægte gamle danske Ordsprog, men Oversættelser af latinske. At Samlingen af de latinske var den oprindelige, og at den for Latinens Skyld blev til, sees ogsaa deraf, at det samme danske Udtryk forekommer flere Gange, medens Latinen varierer. Her har Samleren seet sig om efter flere lignende danske, men har ikke kunnet finde uden det samme. F. Ex. Nr. 102. Belliger athleta victrice cadit sine meta og Nr. 786. Pompa gigantea perdit sub strage trophea gives begge ved: Kemper fallæ alle seyerløsæ. Ligesaa tjener: Thet er ont (ell. ilt) i hwsæ, som engen er kusæ (ell. ræthslæ) til at forklare: Nr. 116. Bella gerunt mures, ubi murilego caret ædes; Nr. 299. Est domus ingrata, ni dominante rata; Nr. 307. Est laris ordo foris, ubi non est larva timoris, o. s. v. Eller skulde man tænke sig, at det har været en Skoleøvelse, at tage et dansk Ordsprog, og saa see at faa det udtrykt ved flere latinske Rim? Thi flere af

disse see virkelig ud, som om de vare sirligen lavede efter de danske. Dette fører os til den modsatte Maade, hvorpaa Ordsprogene bleve opfattede: at de danske gik forud, og de latinske fulgte efter. Nogle ere virkelig saa ægte danske, at de maa være de oprindelige. Hertil høre nu ligefrem de første Lovordsprog:

Nr. 1. Meth laaw scal man landh bygghæ,
A methodo legis terræ status hæret et ægis.

Nr. 2. Wore ey laaw i landhe, thaa toghe hwer som finghe,
Ad nutum raperet quivis nisi lex prohiberet.

Nr. 3. Saa gaar laaw som hwn haffwer thow,
A vi fautorum dependet lex populorum.

Ligesaa Nr. 12. Laan skal gaa lackeløsth hiem,
Absque nota satirę debent concessa redire.

Nr. 140. Syn er sawæ rigesth (Syn gaar for Sagn),
Certius auditu fit quod visus scio scitu.

Nr. 393. Bar er brodherløs man,
Fratribus orbatus est pro nudo reputatus, o. s. fr.

Om Skolen minde ogsaa nogle; der ere de dannede paa Latin, og saa oversatte paa Dansk, eller omvendt?; som

Nr. 94. Bacchi restrictu falco, brunellus in ictu,
bos erit in victu puer, ut vervex in amictu,
Barn scal haffue dricke som een falck, hwg som een asen,
fødhe som nødh oc klædher som een wædher.

Af disse Bemærkninger følger altsaa: Man har til Skolebrug samlet allehaande latinske Ordsprog, allevegne fra, en Del fra andre Samlinger eller franske Skoler, nogle fra klassiske Skribenter, endog fra det gamle Testamente (Nr. 141), fra den kanoniske Ret o. s. v. Danske Ordsprog og Talemaader har man derhos i Skolen forvandlet til latinske, og andre har man sat sammen i Skolen selv. Og alt det blev ordnet efter Alfabetet, for at tjene til en latinsk

Skoleøvelse. Det er nu ikke een Mands Værk, ikke skeet paa een Gang. Peder Laale har gjort en saadan Samling (den ældste Udgave kalder ham autor et compilator); og til den er føjet senere Tilsætninger. Christiern Pedersen har allerede bemærket det (Nr. 66).

Latinen var den Gang Hovedsagen. Nu vende vi Tingen om. De latinske Talemaader og deres Oprindelse have ingen Interesse for os, uden for saavidt de kunne oplyse de danske. I dem have vi den ældste Ordsprogsamling, som nogen nyere europæisk Literatur kan opvise. „Denne uskatterlige Samling af Bidrag til Kundskab om dansk Folkefilosofi, det gamle Sprog og Sæderne, er upaatvivlelig for største Delen Nationens urældgamle Ejendom." Hvis ikke Nyerup havde sagt det, kunde dog hver see det med et halvt Øje. Skolebogens Ælde og Ordsprogenes Ælde ere to ganske forskjellige Ting. Det første i Samlingen er Begyndelsen af Jyske Lov, og forekommer allerede i Njála. Det andet og tredie ere ligesaa bekjendte Lovudtryk. Mange godtgjøre deres Ælde ved deres Rimstave eller Rim eller forældede Ord, og forekomme tildels i Sagaerne. Men med alt det siger dog Nyerup: for største Delen. Altsaa ikke alle. Hvilke da? Derom vil man aldrig komme til Kundskab ved den Maade, der hidtil er brugt, ved at anstille Sammenligning fremad, med Vedel, Peder Syv og andre nyere; Kundskaben om, hvilke Ordsprog der ere ægte danske og skylde Norden selv sin Oprindelse, kan kun vindes ved at gaa tilbage i Tiden, ved at opsøge de efter deres Ordlyd og Tanke tilsvarende Ordsprog hos Saxo, der har en saa uendelig Rigdom deraf, i Eddaerne og i Sagaerne; og ved at see dem nøjere efter i deres Ord og Bygning. Fordi et Ordsprog staar hos Peder Laale, er det endnu ikke ægte dansk. Samlingen maa renses med Kasteskovlen. Den vil da svinde betydelig ind. Ikke saa

libet endda vil forskydes som intetsigende, f. Ex. Nr. 228. Tw scalt altydh hobes tijl thet bæsthe. Adskilligt, som vil danne en Afdeling for sig, er indkommet i Middelalderen; f. Ex. Nr. 378. Kircken ær wiidh, tog siwngher præsthen i then eene ændhe; Nr. 29. Walsker plandz gør glader Danbz. Men der vil dog blive en rig Høst af Oldtidsminder. Da vil endelig Sproget vise sig paa een Gang i sin Ælde og i sin Overgang; Ælden holdt sig i Ordsproget, men Formen maatte give efter for Tidernes Tryk. Mange kunne tjene til Exempel derpaa; som disse:

Nr. 8. Man scal saa lefftwe, som paa landh ær tiidh;

Nr. 25—26. Madt haffwer mendske (menske), Hoo giffwer dwmme laam;

Nr. 186. Ioordh ær altiidh froosen for vtreffnæ swijn,

og Nr. 1076. Thør weedh gør trewen steghere;

Nr. 204. Onth ær med ramme (stærcke) reeb at drawæ;

Nr. 313. Man gaar gernæ offwer gaarden, ther som han ær lawesth;

Nr. 356. Ee faller af fatteløs byrdhe;

Nr. 404. Bædræ er fey man i hwss æn vdh fwss (Saalænge der er Liv er der Haab);

Nr. 465. Glwæ ære gæsthens øwæ;

Nr. 484. 729. Werdhen ær williæ-drw;

Nr. 495. 943. Offthe ær (i) hwldh hørelsæ (hørendæ) nær;

Nr. 581. Røøn ær goodh drængh,

og Nr. 257. Lidhen ær wiliæ røøn, waar thet ey vdhen en bøøn;

Nr. 968. Geenstij wordher offthe glæppæstij;

Nr. 971. Laass gør hijoon saathe;

Nr. 975. Offthe ær hwyn (Hvin) vndher hwith lyn (Lin);

Nr. 1156. Faa widhe thijendhe mandz tørff (tarff);

Nr. 1163. Stwndom faller oc stwndom flødher; o. s. v.

Der er vel gjort adskilligt, men endnu ikke nok, til at oplyse disse ærværdige Levninger. Nyerup har arbejdet trolig, og ingen skal anke paa, at han ikke gav mere, end hans Dage formaaede. Rask aabnede sin rige Sprogkilde, men den kom kun til at flyde i en kort Anmældelse (Literaturbladet Nr. 11—12), der ikke kunde udtømme Æmnet. Leh har haft god Forstand paa adskillige. Men der findes endnu nogle, der hverken med Hensyn til Meningen eller enkelte Ord ere ret oplyste.[1]

28. Middelalderens literære Levningers Ødelæggelse. Deres Vigtighed for den nyere Literatur.

Ved denne Vandring igjennem Middelalderen have vi taget de vigtigste af dens Levninger i Øjesyn. Udbyttet

[1]) Om Peder Laales Person ere Vidnesbyrdene samlede i Nyerups Fortale til hans Udgave; jf. Artiklen Petrus Laale i Nyerups Librorum etc. notitia S. 56; og Grammii Oratio S. 509. Samt Worms Skolehist. S. 379. Hvitfeld omtaler ham under Aar 1443; Peder Syv i Fortalen til Ordsprogenes anden Del 1688, og i Betænkninger over det cimbriske Sprog S. 80; Langebek i Script. 4, 537; Lyskander i Script. Dan. i Westphalen, Monum. 3, 483; Resen i Fortalen til Edda. Bussæus har i et Exemplar paa Kongens Bibliothek, Udgaven 1515, skrevet paa et løst Blad: Autor hujus libri vulgo vocatur Petrus Lolle danice et latine Petrus Lollichius, sed frustra et false, nam agnomen ejus erat Lalle, familiæ Nobili in Hallandia peculiare, ex qua erat oriundus. Vocatur hic Legista Laglandicus, ab officio, quia erat Prætor sive Judex Provincialis ɔ: Landsdommer, in Laallandia. Fuit alius, qui vocabatur Petrus Lolle, hic anno 1444 Abbas Sorensis electus est. vid. Hvitfeld in vita Christophori Bavari. Derunder har Langebek skrevet: Hæc ad mentem Andreæ Bussæi, cujus manu sunt scripta, sed non satis aliis probata. — Af Navnet Laale kan ingenting sluttes; det er et Tilnavn som Jyde o. desl. En Mathæus dictus Lalæ (udenpaa Brevet: Matis Laalæ) nævnes i et Skjøde 1306 (Weinwichs Beskr. over Stevns Herred, S. 71—72). — Marmier omtaler Samlingen S. 28: Il y a dans ces proverbes un grand mérite de naiveté et de concision.

synes ringe. Det bedste der var er maaskee forgaaet. Enhver Tid og enhver Stand har arbejdet paa at ødelægge det; og med Ligegyldighed forenede Naturulykker sig, for at udslette Fortidens Gjerning. Hedningen fredede om alt hvad der havde været Fædrene helligt; de Kristnes Fanatisme udryddede alt. Kristendommens Indførelse rasede mod Hedenskabet, Reformationen endnu vildere imod Katholicismen. Munkene skrabede af hvad der stod paa et Pergament, for at skrive deres latinske Bønner derpaa; de forfulgte Munke maatte gjemme det bedste de havde i Kirke- eller Klosterpiller (Chronicon Skibyense blev fundet i Muren bag Alteret i Skiby Kirke). Næsten alle skriftlige Skatte bleve betroede de Gejstlige og deres Arkiver til Opbevaring; men netop i Domkirker og Klostre kastede Reformationens Ivrere sig over enhver Stump de kunde overkomme fra den katholske Tid. De Fremmede kom, og plyndrede, især de pavelige Legater. Og Regjeringen selv rakte Haanden til denne Vederstyggelighed. Ikke blot Abels Enke, Dronning Mechtildis, og Erik af Pommern, selv Christian den Fjerde figurere blandt disse vor Histories Ødelæggere. Der skulde afbrændes et Fyrværkeri ved hans Søns Formæling (1634); for at faa stift Papir dertil, blev der sendt Befaling til Rigets Kjøbstæder, og især til Kathedralkirkerne og forhenværende Klostre, at indsende hvad der i Arkiverne fandtes af gamle Membraner. Vognlæs deraf kjørtes til Fyrværkeriet, og af det, der ikke var gaaet med, laa der store Dynger, der tilsmudsede og traadte under Fødder bleve solgte til Spækhøkere og Bogbindere. Naar Kongerne bare sig saaledes ad, kan man ikke undre sig over Privates Ligegyldighed. Frederik den Førstes originale Konfirmation paa Kallundborgs Privilegier fandtes som Kræmmerhus til Rosiner; Absalons Justinus blandt Pjaltekram. Soldaterne brugte Sigiller til at pudse

Patrontasker med, og sagtens have Pigerne hos os, som i Norge, brugt Pergamentsbreve til Foer i deres Kyser. Vor Tid, der har vundet nogen Agtelse for Fortiden, maa være glad, hvis den kan finde nogle kostelige Membranstumper i et Fogedregnskab eller i en gammel Bispehue.[1]

Af hvad der er os levnet, lære vi imidlertid, at hverken er det, som gik over fra Hedenskabet, nogen Tid ganske forsvundet; heller ikke har det, som Middelalderen fostrede, været ganske uden Følger. Igjennem alt det fremmede gaar der en hjemlig Traad, der telegraferer med vor Tid, om den end er omgivet af fremmede Hylstere; det er Ledningstraaden selv, Elektriciteten følger, ikke det Rør, hvori den er indsluttet. Naar Modersmaalet har været udsat for en dobbelt Indflydelse udenfra, og dog har bevaret sig, saa opstaa to Spørgsmaal: hvorvidt og hvorledes har det bevaret sig, naar begyndte den fremmede Indflydelse og hvilke Virkninger har den efterladt sig. For at besvare disse Spørgsmaal maa man gaa tilbage til Middelalderen. Hvor tarveligt det historiske Udbytte end var, som den senere Middelalder kunde vinde ved Betragtningen af den danske Oldtid, saa var det dog et Mellemled, der knyttede den ny Granskning til den gamle; og uden den aldrig uddøende Tanke om at bevare det forsvundne vilde den Iver, hvormed vi allerede fra Torfæi Dage vendte tilbage til vor Oldtids Historie, hverken være opstaaet eller næret. Den ældste danske Lovgivning har sin første Grund i den almennordiske, men vore gamle Landskabslove vedblive at gjentage sig hele

[1] Hvo der vil læse det hele Ødelæggelsens Litani, finder det i Vedel-Simonsens Afh. om vore historiske Kilders Skjæbne, i hans Indledning til Nationalhistoriens Perioder, samt hos Bircherod de causis deperditarum antiquitatum, i Dän. Bibl. 4, 363; jfr. Fortalen til Pontoppidans Annal. o. fl.

Middelalderen igjennem; og de Elementer, der da fik sit Udtryk, ere endnu gjenkjendelige i Christian den Femtes danske Lov. I hele Poesiens Rige see vi lignende Fenomener. Den ældste mythiske Tro og det Indtryk, den efterlod i Sindet, ligger til Grund for en stor Del af vor Poesis Indhold; og det kunde ikke røre os saa dybt, hvis det ikke berørte Strænge, som den Gang klang og endnu klinge igjen i vort Indre. De renkatholske Elementer bleve heller ikke udslettede ved Reformationen; de katholske Helgensange bleve til lutherske Psalmer, den latinske Messe til danske Lovsange; for at forstaa de sidste, maa vi gaae ud fra de første. Betragtningen af Naturbegivenheder som Naturunder varer uafbrudt ved igjennem Aarhundreder; fra Oldtidens Hexeri og Forgjørelse drager den sig, om end med en anden Kolorit, bestandig frem igjennem Middelalderen, indtil den livagtig gaar igjen i den nyere Tids Besættelser og Hexeprocesser. Uden Middelalderens godtroende Tillid til historiske Underværker skulde Modtageligheden heller ikke have været saa stor for den lutherske Opfatning af Frelserens Liv. Og i selve de ypperste poetiske Frembringelser finder en aabenbar Forbindelse Sted imellem de ældste nordiske Digte og Middelalderens Kjæmpevise, der igjen er Moder til den moderne, ægte danske, Ballade og Romance.

29. Kjæmpeviserne og deres Kredsløb. Udgaver og Haandskrifter. Visernes Ælde og Haandskrifternes Beskaffenhed.

Under den Fattigdom, der møder os i Middelalderens Literatur, have vi dog den Trøst, at dens bedste Frembringelse maaskee var den, der ikke blev opskreven, ligesom en Forfatters aandrigeste Tanker gjerne ere de, han aldrig har ført

i Pennen. Det bedste var det, som igjennem det levende Ord gik fra Slægt til Slægt, og fordi det var grundfæstet i Livet, overlevede alle Tidens Storme, for i sin Efterklang at virke paa den fjerneste Tid. Det maa søges, ikke i Bogsale eller i støvede Haandskrifter, men i det levende Folk. Naar det har hørt op at leve i Folket, og er blevet en boglig Ejendom, saa er der foregaaet en stor Kulturomskiftning. Det er den saakaldte Kjæmpevise.

Ved den bemærke vi for det første det Fenomen, der overalt gjentager sig: Hvad der oprindelig tilhørte de højere og højeste Stænder, medens de lavere saa godt som intet besade af aandelig Føde, det tabte efterhaanden for dem sin Interesse. De vragede det, og det blev til en Aandsvederkvægelse for de lavere. Og det bliver da et Formaal for Literaturens Yndere, atter at hente det op fra dem, for at det i en forædlet Skikkelse atter kan blive en Ejendom for de ædleste Sjæle. Dette Kredsløb er et bestandigt Kredsløb, uden hvilket Livet ikke kan bestaa. Blodet, der vandrer ud for at vedligeholde de yderste Lemmer, vender atter tilbage til Hjertet.

Men just denne Kjæmpevisens Kredsløb vanskeliggjør dens Betragtning. Efter sin Oprindelse hører den Middelalderen til, men den Skikkelse, hvori vi have den, hører til et langt senere Tidspunkt, til en sørgelig Periode i det danske Sprogs Historie. Dens oprindelige Skikkelse, i hvilken den har lydt paa den levende Tunge, kjende vi ikke; vi maa slutte tilbage fra den forhutlede og over al Maade smagløse Tilstand, i hvilken den ligger for os i slette Haandskrifter. Det er den eneste Maade, paa hvilken vi kunne komme til Kundskab om Kjæmpevisen i sin ældste, reneste, ægte Form. I det som vi aabenbar kunne see er det mest fordærvede, der kan tænkes, skal just det ægte og det ypperlige ligge. Det er

som om man vilde fordre af os, at vi skulle opsøge den rene Historie i de historiske Æventyr. Det er en fortvivlet Ting. Og dog har man jo Ret deri: den virkelige Historie ligger i Æventyret; den virkelige Kjæmpevise ligger i Haandskrifterne. Det kommer kun an paa, om man udaf dem kan bringe Sandheden for Dagen. Det første Middel dertil er tilvisse, at udgive disse Haandskrifter som de ere, for at vi haandgribelig kunne see, hvor slette de ere, at vi kunne overtyde os om, at dette er den fuldendte Ødelæggelse, ikke Begyndelsen til det gode. Saa turde vi maaskee sige: det fordærvede heri er en Følge af Tidens Ødelæggelse; det gode, den har levnet, er den ægte Begyndelse. Herom skal vor Betragtning dreje sig. Vi ere nødte til at begynde med Slutningen, for at komme tilbage til Begyndelsen.

Betragte vi for det første Kilderne til vor Kundskab om Kjæmpeviserne, saa begynder den med Anders Sørensen Vedels Udgave: Et hundrede udvalde danske Viser. Prentet udi Ribe paa Liliebjerget af Hans Brun, 1591. (Heraf er der maaskee kun tre Exemplarer til.) Dernæst Tragika, den første Part, Kbh. 1657, der menes at være Vedels Samling, udgivet af Mette Gjø. Vedel danner saaledes det første Afsnit. Peder Syv danner det andet med Et hundrede danske Viser (Optryk af Vedels), forøgede med det andet hundrede Viser, Kbh. 1695 (oplagt 1739. 1764. 1787 o. s. v.) Nyere Samlinger forsøgtes af Sandvig og Nyerup i Levninger af Middelalderens Digtekunst, 1 H. 1780 af Sandvig, 2 H. 1784 af Nyerup (deraf ere ikke mange Exemplarer til). Endelig gave Abrahamson, Nyerup og Rahbek en fuldstændig Samling: Udvalgte danske Viser fra Middelalderen, Kbh. 1812—1814, 1—5 D. med Melodier. Nyerup yttrer om den (5,27): Bemældte fem Samlinger indeholde alt hvad godt er i de 21 Manuskripter, og disse har

altsaa nu blot den Værd, at man ved Hjælp af dem vil kunne rette en og anden vrang Læsemaade i det trykte. Deri tog han nu storlig fejl. Samlingen indeholder ikke alle de Viser, der fortjene vor Opmærksomhed; den har optaget og bortskaaret Læsemaader med en Vilkaarlighed, der vidner om et løseligt Skjøn, ikke noget dybere Studium, og i Behandlingen af Sproget staar den langt tilbage for vor Tid. Der er noget sørgeligt i, at denne Udgave allerede nu, 40 Aar efter, maa ansees for forældet; men der er ogsaa noget glædeligt deri, thi det vidner om de Fremskridt der ere gjorte i det danske Sprogs Studium. Medens Sv. Grundtvig forberedte sin Udgave, udgav F. Schaldemose: Danske Kjæmpeviser ældre og nyere, Kbh. 1846; det skulde være et Optryk af Vedels og Syvs Udgaver, men kan ikke benyttes uden Ord for Ord at konferere med dem. C. Molbech gjorde et andet Forsøg, nemlig at meddele Kjæmpeviserne i et mere tilgjængeligt Sprog, i Et Hundrede udvalgte danske Folkeviser, Kbh. 1847, hvoraf kun udkom 1 H., der indeholder 14 Viser, tildels forhen utrykte. Endelig udkom af Sv. Grundtvig en Prøve i to Oplag, og en fuldstændig Udgave begyndte i Gamle danske Folkeviser, 1 D. 1 H., Kbh. 1853. Princippet for denne Udgave er, at aftrykke selve Haandskrifterne, Bogstav for Bogstav, og det er, paa enkelte Afvigelser nær, gjennemført. Den sætter os altsaa i Stand til at bedømme deres Beskaffenhed.

Haandskrifterne anføres af Nyerup (Udv. Viser 5,17) og fuldstændigere af Sv. Grundtvig (Prøve, andet Oplag, S. 41). Det ældste, som Grundtvig anfører, er det paa Linköpings Gymnasie-Bibl., skrevet før 1500, men deri findes kun de syv første Vers af en Vise (Syvs Nr. 51, Abrah. Nr. 41). Det ældste derefter er Karen Brahes i Odense Frøkenklosters Bibl., dog ikke skrevet før 1548.

Blandt de andre, for største Delen adelige Damers, ere med Hensyn til Kritikken af Vedels Udgave mærkelige: Svanings, der skal have tilhørt Vedels Svigerfader, Svaning († 1584), og af Gram blev givet til det danske Selskab. „Vedel har heri foretaget en Del Rettelser i Haandskriftet, som stemme med Udgaverne. Paa mange Steder har han tilføjet Vers, enten som han har hørt dem synge eller efter andre, nu tabte, Haandskrifter. Og paa adskillige Steder har han tilføjet de moralske Slutningsvers, der saa ofte findes i hans Udgaver og som aabenbar ere nyere Tilsætninger." Og Valentin Rentzels Haandskrift (paa det Kgl. Bibl.), der ligeledes har tilhørt Svaning, og hvori Vedel ligeledes „har foretaget sine Rettelser og Tillæg." Der er i alt 36 oprindelige (ikke Afskrifter af andre), som endnu ere til. Antallet af Viser, der ikke ere de samme, er omtrent 1350. Ville vi nu end antage, at Vedel egenmægtig kan have forandret et og andet, saa have vi da ældre Haandskrifter nok, af hvilke vi kunne hente en tilforladelig Kundskab om hvorledes Viserne bleve opskrevne. Men du gode Gud! Hvilken Virvar møder os her! Jeg vil ikke lægge Vægt paa Bogstaveringen, men hele Resten staar paa samme Trin: forstyrrede, barbariske Navne, urimelige Rim, meningsløse Sætninger, Omkvæd satte over fra den ene Vise til den anden, 2c. 2c. Alting overtyder os om, at hvad der end staar i disse Haandskrifter, saa kan det ikke tjene os til andet, end som en Vejledning til at gjætte, hvorledes da Visen oprindelig kan have lydt.[1]

Det første Udbytte, som vi da kunne vinde ved disse

---

[1]) Omtrent som Kokkepigens Opskrift:
Vær Glædens Ven!
Og Verdens tro Veninde!
kan vejlede os til hvad Rahbek selv kan have digtet.

Haandskrifters Betragtning, er dette, og det giver sig paa en afgjørende Maade tilkjende: Til den Tid, hvortil disse Haandskrifter høre, høre Viserne ikke; den Tilstand, hvori de her findes, er ikke deres oprindelige. Haandskrifterne selv vise os hen til en langt ældre Tid, til en Tid, da man ikke for Helten Hagen skrev Hell Haffuen eller Helleett Haffue, ikke skrev Skieend for Skind, Huode for Hoveth, wieeit for veget, da man ikke rimede min og paa, Bod og har, gledde og wien, uddrog og hug (men vel dro og hjo), at faa og jeg aar (men vel faa og aa), da Asgaard endnu ikke var blevet til Havsgaard, Thursen ikke til Tossegreve, Jøtunheim ikke til Nørrefælled, da Freja endnu ikke hed Fredensborg eller Frederiksborg, da Omlung ikke hed Hummerlummer ꝛc. Men til hvilken? Dette fører os til en Betragtning af Kjæmpevisernes Ælde, der atter staar i den nøjeste Forbindelse med deres Oprindelse, Indhold, Sprog og techniske Form.

Der findes i vore Samlinger Viser, der ere blevne til efter Reformationen; om dem tale vi ikke her, men kun om den egenlige Kjæmpevise, hvis Indhold viser os hen til Middelalderen. Om dens Ælde haves der Bemærkninger af W. Grimm, Nyerup, Molbech, P. E. Müller, J. L. Heiberg o. fl.[1] Grimm sætter den længst tilbage, til det tolvte Aarhundrede; Nyerup taler for den høje Alder, og sætter de ældste i det trettende Aarhundrede. De andre lade Alderen rykke fremad, endog lige hen ved Reformationstiden. Det afgjørende Kriterium for de sidste synes at

[1]) W. Grimms Fortale til Altdänische Heldenlieder. Abrahamsons, Nyerups og Rahbeks Udvalgte Viser 5, 11; og P. E. Müllers Anmældelse deraf i D. Literaturtidende 1814, Nr. 38 fgg. Molbechs Bemærkninger over vore Folkeviser fra Middelalderen i Skand. Literaturs. Skr. 19, 44. Heibergs Udsigt over den danske skjønne Literatur S. 28 fgg.

have været Sproget. En Sammenligning med Sprogformen i det tolvte og trettende Aarhundredes Skrifter, bemærke de, viser at de ere af en yngre Oprindelse, thi havde de været digtede i en fjernere Tids Dialekt, kunde de ikke, uden at have maattet opgive Versemaal og Rim, have antaget den nyere Form, som endog er mindre forældet end Sprogformen i Rimkrønniken. De allerældste kunne derfor ikke sættes længer tilbage, end til det fjortende Aarhundrede, medens den større Mængde maa antages at tilhøre det femtende. Eller saaledes: En Sammenligning med Valdemar den Andens Jyske Lov, ja endog med Henrik Harpestrengs Lægebog, oplyser, at Viserne maa være yngre, da der i Sproget er en mærkelig Forskjel; havde de været ældre, da maatte f. Ex. Tabet af Dativendelserne i Flertallet have efterladt sig Spor i Fodmaalet. Derimod finder Nyerup, at Visernes høje Alder ligger tydelig nok for Dagen i de mangfoldige Arkaismer i Sproget, de hyppig forekommende Levninger af Skandinaviens gamle Sprog, saadanne som man ikke kan opvise Mage til i Sprogets senere Mindesmærker, ikke engang i dem fra det femtende Aarhundrede, og som altsaa pege hen til en højere Alder. Ad denne Vej kan intet vindes, naar man vil henføre Visernes Begyndelse til et bestemt Aarhundrede. Udslaget bliver kun det almindelige, at de ere ældre, end de allerældste Haandskrifters Tid. At Sprogets Udseende er yngre end Rimkrønnikens, om saa var, viser kun, at Haandskrifterne ere yngre. De have tildels opgivet Versemaal og Rim; de have altsaa modtaget et ældre Stof, som de have forvansket. Men selv de mange Arkaismer i Sproget kan ikke hævde dem nogen bestemt Alder, thi det er umuligt at sige, hvor længe saadanne kunne holde sig langt hen i Tiden. Alt hvad der vindes er kun det, at den nyere Sprogform,

hvori Viserne haves, ikke er til Hinder for deres langt højere Ælde. De kunne være digtede fra 1200 til 1500, uagtet de ved første Øjekast have samme Sprog som Skrifter fra 1500 til 1600. Dette Fenomen oplyses bedst ved en Sammenligning med de ældste Love; her have vi netop det samme. Skjøndt vi have nogle Haandskrifter, som ligge den oprindelige Tid temmelig nær, saa have vi dog næppe nogen eneste Lov i den Sprogform, hvori den er bleven til. Sproget har bestandig forandret sig, efterhaanden som der toges flere og flere Afskrifter; og her, hvor man har saa mangfoldige af samme Lov, kan man tydelig see Forandringen gaa for sig. Indholdet, Sætningen, er og bliver den samme, men Sprogformerne forandres (de haarde Konsonanter blive bløde; den nyere Dativ sættes for den ældre, ꝛc). Meningen lider ingen Afbræk, saalænge Afskriveren forstaar det gamle, og alle de gamle Lovudtryk, for hvilke den nyere Sprogform ikke havde noget andet at sætte isteden, blive staaende som de ere, i det høieste med den fornødne Bogstavovergang. Men saa kommer der en Tid, da Afskriveren ikke mere forstaaer det gamle. Saa begynder han at blive uvis og at famle; saa skriver han enten det gamle efter, saa godt han kan, i det Haab, at maaskee en anden forstaar det; eller han forvansker det ved at sætte et lignende, hyppigere forekommende, Ord isteden, eller han ombytter det med et nyere Ord, som Loven ikke kjender til, og som i Grunden heller ikke passer for den. Netop saaledes er det gaaet med Kjæmpeviserne. Men af dem have vi ikke, som af Lovene, en saadan Række af Haandskrifter, skridende fremad i Tidens Løb. Have vi tilfældigvis nogle saaledes fremskridende Viser, saa kunne vi ogsaa af dem see, hvorledes Forandringer ere foretagne, for at tydeliggjøre det forældede, for at hjælpe paa det som Hukommelsen havde tabt. Og

man finder just her, som ved Lovene, enkelte forældede Ord og Former, der ikke passe saa lige til deres øvrige Omgivelse. Men i Almindelighed have vi kun det sidste Moment, Slutningen af Forandringen, Slutningen af Fordærvelsen, Haandskrifter fra den Tid, da Afskriveren ikke mere forstod selv det han skrev, da det oprindelige var gaaet ud af Mindet, da f. Ex. den virkelige Personlighed ikke vidstes mere af den Kjæmpe, der hedder snart: ungen Ulff fenieren, snart: Oluf Ulff fan Jern; o. s. v. i det uendelige. Dette Fenomen er da heller ikke enestaaende, uden Mage. Vi møde det ligeledes ved de gamle Heltesange i Sæmunds Edda. De bleve digtede i Hedenskabet, og samlede og opskrevne af Folkets Mund flere Aarhundreder efter under Kristendommen, ligesom vore Kjæmpeviser bleve digtede i Middelalderen og samlede og opskrevne efter Reformationen; og de bære derfor ligesaa tydelige Spor af en paa mangehaande Maader uefterrettelig Tradition. Ved vore Viser er denne Uefterrettelighed saa meget større, som Samlerne besade mindre Dannelse, og Viserne vandrede om fra det ene Folk og Tungemaal til det andet. Det er næsten unødvendigt at oplyse det ved Exempler, da saadanne kunne træffes overalt; jeg skal derfor kun anføre nogle faa: At Meningen bliver uklar ved Skrivemaaden sees f. Ex, af Visen Elveskud:

Slig er alle mine Vindebro
Som Guld skinner over eders Hænder to

for Guldskinner i eet Ord. At vrange Ord ere komne ind sees af Harpens Kraft, hvor der paa

Enten græder I for jeg haver eder fæst
eller I græder for eders gode Guldnest

følger

Ikke græder jeg for I haver mig fæst,
ikke heller for mit gode *Guld meest*.[1]

At Fodmaalet i højeste Grad er forkvaklet, kan ingen Forundring vække; det var just saaledes paa Haandskrifternes Tid. Og Rimene maatte jo ogsaa for en stor Deel forgaa; mangen Gang stikker det endog, som Sv. Grundtvig har bemærket, midt inde i Linien; som

For hver en Gang Guldtavel paa Borden rand,
saa mangen Taare den Jomfru fælded,

det er:

For hverinde Gang Guldtavel rand paa Bord,
den Jomfrove fælded saa mang en Taar.

Ligesaa:

Ikke græder jeg for Guld
og ej for gode Klæder;

det er:

Ikke for Guld jeg græder
og ej for gode Klæder.

Stundum ere de (ligesom Rimstavene i de Eddiske Sange) i Trængselen blevne rent borte; som Ridderen i Elverhjem (Molbechs Nr. 7):

Hun sætter sig paa hans Sengestok,
hun leger fast med hans gule Lok.

Hun satte sig paa hans Sengefjæl,
saa listelig *hun til hannem talte*.

Naar man her læser: saa listelig talte hun i *Kveld*, saa

1) At stundum Variationer af samme Strofe ere optagne efter hinanden, derpaa kan følgende af en senere Vise (Troels og Tønden i Nyerups og Rasmussens Viser 2 D. Nr. 76) tjene til Exempel:

Sidse vilde til Kjøbsted drage,	Sidse vilde til Kjøbsted fare,
Troels skulde til Brygning lave.	Troels blev hjemme, tog Brygningen vare.

Ret god en Urt havde han daa,
han havde ikke Gjærd at sætte derpaa.

bør ikke tillægges Visen, der oprindelig ikke kan have vrimlet af sligt; de ere en Følge af den ødelæggende, forstyrrende Tid, der er gaaet hen over den.

30. Kjæmpevisernes Forfattere, og i hvilken Kreds de ere opstaaede. Deres Hovedæmner. Visernes ydre Form. Versemaal. Rim. Omkvæd. Visernes indre Form eller ejendommelige Udtryksmaade.

Naar vi have overtydet os om, at de senere Haandskrifters Beskaffenhed ikke er til Hinder for Kjæmpevisens Ælde, saa komme vi fremdeles til en nøjere Betragtning af dens Oprindelse. Det fører os atter tilbage til Folkepoesien. Om dens Natur har der efterhaanden dannet sig Forestillinger, der udenlandsfra ogsaa have banet sig Vej til os, og udtales omtrent saaledes: Folkepoesi er en Frembringelse af den poetiske Evne, der er fordelt over hele Massen af Folket, men endnu ikke individualiseret og heller ikke trængende dertil, hvorimod en poetisk Literatur først opstaar ved individuelle Digtere. Deraf Ligegyldighed mod Digterens Navn. Dens enkelte Frembringelser hidrøre vel fra enkelte Individer, men dels er denne Individualitet tilfældig formedelst den poetiske Evnes Fordeling over hele Folket, dels gaa Digtene ved mundlig Tradition fra Slægt til Slægt, saa at enhver tilføjer, udelader eller forandrer (naturligvis ifølge den i Massen fordelte poetiske Natur). Lykkelige Tider, maa man vel herom sige, da hele Folket saaledes var gjennemtrængt af Poesiens Aand; og hvilken Sangrigdom maatte der ikke fremkomme, naar hele Massen af Folket, opløftet paa den poetiske Tids Bølger, gav sig til at digte. Hvad har den hele Vrimmel og Stimmel af vore Tiders ikke anonyme, i det højeste vel bekjendte pseudonyme

Vi ere ved denne Betragtning komne til det Udbytte, at netop de forvanskede, uægte Læsemaader i Haandskrifterne vise os tilbage til en ældre og ægtere Sprogform; og saa slet som Sproget end var paa deres Tid, saa urimeligt var det dog ikke, som det de yde os. Men gaar man nu videre, gaar man ud fra Folkepoesiens Natur, og, ifølge en Misforstaaelse af den, anseer Folket som saadant for den eneste legitime Forfatter til Viserne; antager man derfor enhver Opskrift fra Folkets (Almüens) Mund, enhver fra dets umiddelbare Tradition hentet Text for ægte; fordi de nemlig alle have samme Hjemmel, den eneste der kan haves: Folkets Stemme; saa at de ere alle fra første Haand, saa at sige fra Forfatterens egen — saa hævder man rigtignok Haandskrifternes Autoritet, men i en Grad, der overskrider alle forstandige Grændser. Saa skulde man ogsaa forlange, at vi ikke blot skulle tage vellykkede og fuldendte Exemplarer af Planter, men at vi skulle tage de mislykkede med de velvoxne, de forkrøblede med de fuldendte, de slette med de gode, og lægge dem alle tilhobe, vel tørrede og pressede, hen i vore Herbarier; thi de ere alle Guds Gjerning. Nej, isteden for at sige, at alt i Haandskrifterne er lige ægte, skulde man heller vende det om, og sige, at alt er lige uægte, saa at det ved vore ældste Folkeviser, ligesom ved de Eddiske Sange, er hartad umuligt at komme helt tilbage til den oprindelige Form, hvori Visen er bleven til, til den Skikkelse, hvor der i Indhold og Sprog hersker den skjønneste Harmoni. Kun hvor denne Harmoni findes, er det ægte tilstede; hvor den er forstyrret, have vi noget for os, der er forulykkets, som vi derfor nok have Lyst til at kjende, men som vi ikke ville forpligtes til at hylde. Alle deslige Forvanskninger (naar bleve de ogsaa taalte i Behandlingen af klassiske Skrifter?), meningsløse Læsemaader, forstyrrede Rim, tossede Omkvæd,

bør ikke tillægges Visen, der oprindelig ikke kan have vrimlet af sligt; de ere en Følge af den ødelæggende, forstyrrende Tid, der er gaaet hen over den.

30. Kjæmpevisernes Forfattere, og i hvilken Kreds de ere opstaaede. Deres Hovedæmner. Visernes ydre Form. Versemaal. Rim. Omkvæd. Visernes indre Form eller ejendommelige Udtryksmaade.

Naar vi have overtydet os om, at de senere Haandskrifters Beskaffenhed ikke er til Hinder for Kjæmpevisens Ælde, saa komme vi fremdeles til en nøjere Betragtning af dens Oprindelse. Det fører os atter tilbage til Folkepoesien. Om dens Natur har der efterhaanden dannet sig Forestillinger, der udenlandsfra ogsaa have banet sig Vej til os, og udtales omtrent saaledes: Folkepoesi er en Frembringelse af den poetiske Evne, der er fordelt over hele Massen af Folket, men endnu ikke individualiseret og heller ikke trængende dertil, hvorimod en poetisk Literatur først opstaar ved individuelle Digtere. Deraf Ligegyldighed mod Digterens Navn. Dens enkelte Frembringelser hidrøre vel fra enkelte Individer, men dels er denne Individualitet tilfældig formedelst den poetiske Evnes Fordeling over hele Folket, dels gaa Digtene ved mundlig Tradition fra Slægt til Slægt, saa at enhver tilføjer, udelader eller forandrer (naturligvis ifølge den i Massen fordelte poetiske Natur). Lykkelige Tider, maa man vel herom sige, da hele Folket saaledes var gjennemtrængt af Poesiens Aand; og hvilken Sangrigdom maatte der ikke fremkomme, naar hele Massen af Folket, opløftet paa den poetiske Tids Bølger, gav sig til at digte. Hvad har den hele Vrimmel og Stimmel af vore Tiders ikke anonyme, i det højeste vel bekjendte pseudonyme

Kunstpoeter at sige imod den! Men det hele vil dog ikke sige andet, end hvad der gjælder til alle Tider, at der hos ethvert Folk er en naturlig Tilbøjelighed til Fortælling og Sang. Af den udgik den islandske Saga, hvis Forfattere ligeledes ere ubekjendte, og de islandske Viser (enkelte Strofer), der enten som forplantede eller paa Stedet digtede[1] løde ved ethvert Gjæstebud. Deslige Sange løde og digtes og lyde endnu hos os. Æmnet og dets Behandling og Forplantningen ved Traditionen gjør dem til Folkepoesie, det er Poesi, ikke digtet af Folket, men for Folket, over Æmner, der vække dets Interesse, modtages af det og forplantes af det, med en Behandling, der er folkelig, modtagelig for alle, men som gjerne kan være langt kunstigere, end nogen Kunstpoesi i vore Dage. Til en Folkedigter kræves, at Folkets Individualitet gjennemtrænger hans, ligesom den gjennemtrænger Sagamandens, og at begge gaa op deri. Begge meddelte, og Folket hørte til. Af den folkelige Behandling udgaar ligefrem Simpelheden i den islandske Sagastil, og Ensformigheden i den danske Kjæmpevise, der begge tilsidst blive kjedelige. Fortællingen maa ogsaa hos os have været til, men den udartede tidlig, medens Sangformen, som den mest tiltalende, blev bevaret som den blev modtaget, maaskee for en stor Del formedelst den naturlige Forbindelse med Dansen. Navnløsheden er noget tilfældigt; den finder ogsaa Sted ved Sagaen, fordi denne først blev opskreven et Par hundrede Aar efter Begivenheden. Den danske Psalme, der opstod i Reformationstiden, var en den

1) Søren Povelsøn (Prosodia Danica, S. 109) minder om Saxos gamle Sange; og siger: som Skik var paa Island (s. St S. 208). Man har næppelig hinanden ret tildrukket, at der jo skulde et Sangvers følges med, som det endnu paa Gulland og i Norge meget er brugeligt, hvilket Sangvers de da kaldte et Ærende af en Vise (en Strofe).

Sang ligesaa almindelig Folkesang. De fleste Forfattere ere her bekjendte, fordi der allerede samtidig eller strax efter foranstaltedes trykte Samlinger deraf, medens Forfatternes Navne endnu vare i frisk Minde. Adskillige vides ikke, thi Trangen drev næsten hver Præst til at digte det bedste han kunde, ligesom Sagamanden fortalte det bedste han kunde; og faa brøde sig om, at bevare Navnet. Men hvad enten vi vide Navnet eller ikke vide det, den egenlige Forfatter var naturligvis ikke det hele Folk, men et enkelt Individ, og hvad de andre gjorde ved Sangen, ligesom ved Sagaen, var ligesaa ofte en Fordærvelse, som en Forbedring.

Naar Visen saaledes, digtet af et Individ, formedelst sin Folkelighed udbredte sig blandt Folket (som Landsoldaten i vore Dage), saa spørges fremdeles, til hvilken Kreds, til hvilken Stand, den nærmest hørte. Ved Kirkepsalmen have vi et Exempel paa, at en Digtning nærmest udgik fra en enkelt Stand, fra visse Kredse. Her var det Præsternes. Andre Digtninger kunne være oprundne, snart ved Hofferne, snart iblandt Adelen, snart i visse Borgerkredse, og vi have jo i vore Dage ogsaa haft Digtere i Bondestanden. Poesien gaar ingen forbi; det er jo en vandrende Mø, der hver Vaar bringer Gubben saavel som Ynglingen sin Gave. I hvilken Kreds fik Kjæmpevisen nærmest sin Tilværelse og sin Udbredelse? Det besvares i Almindelighed saaledes: Den skandinaviske Folkepoesi udgik fra Almuen, og udbredte sig derfra til Hofferne; hvorimod den franske og tyske i det mindste lyriske Poesi tog den modsatte Retning. Ifølge heraf skulde da vore Viser være digtede af Almuen, af Borgere og Bønder. Det er uden Tvivl en stor Vildfarelse, og Cronholm[1] har Ret i, at det er en Forudsætning,

[1]) Cronholms Bemærkninger over Danmarks Tilstand under Erik Glipping, i Hist. Tidsskr. 6, 336. 459 fgg. 464. ff. Helvegs

der modsiges af alle de Tidsforhold, som Nordens Historie i det trettende og fjortende Aarhundrede lægger for Dagen, ja af Kjæmpevisernes eget Indhold. Gud maa vide, hvorledes man er falden paa dette forsløjne Indfald. Var Borger- og Bondestandens Kaar paa den Tid saaledes, at de kunde udaf deres Skjød, ikke for en enkelt Gang, men udelukkende gjennem nogle Aarhundreder frembringe deslige Digte? Trællestanden ophørte først i Valdemar Atterdags Dage; og om man end vil antage, at Viserne havde deres Oprindelse først fra denne Tid, saa maatte det dog vare en god Stund, førend denne Stand, efterat være frigjort og optaget i Folket som Bonde- og Borgerstand, kunde faa nogen Dannelse; dette Tidspunkt vilde da netop indfalde ved den Tid, da den egenlige Kjæmpevise næsten hørte op. Og hvorledes var Tilstanden hos vore Borgere og Bønder endnu efter den Tid? Enhver, der læser Hamsforts Beskrivelse, vil have nok af den til at forestille sig det. Disse Viser, handle de da om Almuen og dens Vilkaar? Nej, de bevæge sig næsten ganske indenfor Adelens, Ridderstandens og Munkevæsenets Kredse. Hvilken Ydmyghed have ikke den stakkels Bonde og Borger her lagt for Dagen; de glemme deres egne sørgelige Kaar ved at forherlige Ridderen og hans Mænd, og gotte sig ved at spotte Munken i sin Kutte. Vedel-Simonsen har i Kjæmpevisernes Skildring af Middelalderens Riddervæsen (Molbechs Nordiske Tidskr. for Historie, Literatur og Kunst, 3die B.) givet en saa fuldstændig og anskuelig Fremstilling af de Sæder og Skikke, som Kjæmpeviserne have haft for Øje, saa der kan ikke være Tvivl, hverken om den Tidsalder, hvortil de høre, eller om den

---

nysanførte Udsigt. Geijers Indledning til første Udgave af Svenska folkvisor 1814, om Forholdet mellem den gamle og ny Poesi, S. viii. Grimms Fortale S. xxx. o. fl.

Krebs, indenfor hvilken de bevæge sig. Vi see i dem Herremanden og hans Slægt og Idræt paa den ene Side, Klosteret med dets Beboere paa den anden, hvilke indtil de mindste Enkeltheder vise sig for os, saa at man endnu den Dag i Dag kan danne sig et levende Billede deraf. Herremanden er netop den Hærmand, der i Middelalderen udviklede sig i forskjellige Adelsformer, som Dreng og Svend, Væbner eller Riddersmandsmand og Ridder, Ejeren af Borg eller Fæste, Kirker og Møller og betydeligt Bøndergods. Borgen staar livagtig for os, med sin Forborg, sin Hovedbygning eller Adelhuset, og dets Højeloft med Højeloftsbro[1] og Højeloftsspanger, der forbinde det med Sidebygningen; Stuerne deri, Fruerstuen, Jomfruburet, Ridderloftet; Borgegaarden med sin Lind og sit Hjø (Menageri), Stenmuren med sine Tinder og sin Kure, Abildgaarden og Urtegaarden; Rosenlunden med sit Borgeled, Bedelunden (Jagtskoven, Dyrehaven) o. s. fr. Hele det Liv, som her levedes fra Fødselen til Døden, er skildret i det mest enkelte: Manden

---

[1]) Nederste Etage indtoges af Kjøkken, Fadebur o. desl. Højeloft er den egenlige Herskabsbolig, første Sal; ved den var en Svale (Altan), der med en Trappe førte ned fra Bygningen. Vedel-Simonsen antager Højeloftsbro for den Bro, der fører fra Højeloft over Graven (Vindebroen?). Det er en Fejltagelse. Det var en Art Estrade med Sæder, hvor Kvinderne sade og kunde see paa Dandsen, og hvorfra der stundum havdes en vid Udsigt.

Kongen han staar paa Højelofts Bro,
og seer han ud saa vide. —
Dronningen stander paa Højelofts Bro,
og lytter hun derpaa;
hun hørte de Klokker i Nyborg
for Hr. Folkers Lig monne gaa.

I Visen: Agnete hun stander paa Højelofts Bro maa der være en Læsefejl (Hovelands?). Men det og saa meget andet kan ikke udredes, før Sv. Grundtvigs Udgave er sluttet.

og Kvinden i Dragt og Foretagender, Fruen, der føder i Stenstuen, Æblebarnets Leg, Jomfruen, der lærer Slyngende, singler og syer Silkesøm, og væver i Rør eller Lad, læser i Læsten og den hellige Bog, føres som Brud til Kirke med sit Hovedguld, sidder paa Brudebænk, og endelig som Lig lægges paa Ru. Ligesaa omstændelig skildres Ridderens Færd, og det er den ægte danske Ridders,[1] ingen fremmed Indvandrers, og det Kongehof, han hørte til, var den danske Tunges:

Der var stor Glæde i Fruerkloster,
de Nonner læse og sjunge,
end var der mere i Kongens Gaard,
de legte med den danske Tunge.

Med denne Adel staar Kirken i nøje Forbindelse. Vi see derfor ogsaa den, dens Bygning med sine Altere og Billeder, foran hvilke der brændte Lamper, med Kirkestætte og Kirkekam; Gudstjenesten: Ottesang, Højmesse og Aftensang, og dens, som vi nylig saae, latinske Sang modsat den danske Tunge; men levende træder især Klosteret frem med sit Blytag og forgyldte Fløje, med sin Port, Have og Mur, med sine Omgange og Kirke, med sine Beboere og al deres Gjerning. Ligesom disse Viser saaledes bære tydelige Præg af, at de ikke høre Hedenskabet til, ligesaa klart er det at ingen Kirkereformation er i dem at spore. Ved nogle kan man maaskee komme Alderen noget nærmere; Axel og Valborg f. Ex. forudsætter at Læren om Daabslægtskab, før den blev digtet, var almindelig udbredt og overholdt (efter Pontoppidan, Annal. 2, 21, omtrent 1350).

---

[1]) I denne Henseende er det værdt at sammenligne Vedel-Simonsens Afhandling med en lignende i Raumers Historisches Taschenbuch, 8 Jahrg.: Ueber Burgenbau und Burgeneinrichtung in Deutschland vom 11ten bis 14ten Jahrhundert.

Endelig føre Viserne os ind i de Tiders Rettergang, i Gaardsretten og Klosterretten, i den Tids Orlog og Leding, Skibene og Styreshavne; ja de fremdrage for os en hel Række af gamle nordiske Minder: Staldbrødrelaget, Troen paa Skjæbnen, Troen paa egen Styrke, Blodhævnen og Fejringsbod, Gjengangere og Hexeri, Runer og Lønbreve og Runemaal, medens de tillige paakalde Drotten dyre og alle Helgene, og have Tillid til Amuletter og Korsets Kraft. Men imedens de saaledes tydelig angive de Stænder, hos hvilke de opstode og hyldedes, høre vi næppe noget Ord om Borgeren, om Haandværkeren og Handelsmanden, og naar Bonden omtales, som er sjelden, træffe vi kun Armod og ringe Kaar, ikke Gaarde, men Bol, ikke Huse, men Hytter. Selv Klosterbonden (som Mads Burmand i Gjerlev) „udi sin Kjortel graa“ er udsat for Ridderens Vold; og ellers see vi den arme, fattige, uselige Bonde i graa Vadmels Kofte, iførd med med sin Oxe (Heste havde han ej) at pløje Ageren eller andet Markarbejde, og hans Kjærling endog med Stav i Haand og med Pose paa Bag, „der stundum er ligesaa paltug, som hun selv er skiden og sort;“ ligesom vi fra Hytten med dens Vændredør og Flagreled kunne slutte til, hvorledes Resten har været. Men fra denne Side udgaar ingen Tanke om Klage, ingen Yttring af Tryk. Det er som det skal være. Det er Adelen i sin Magt og Pragt, den eneste verdslige Stand som har Dannelse. Hos dens Efterkommere, den rette danske Adel møde vi, efter at den tyske til Hove var bleven en farlig Medbejler, Viserne igjen. Her lyde de i Borgestuen, og udgaa fra den til menig Mand. Fra Adelsgaarden komme de som Levninger fra Fortiden til Dronningen og hendes Damer, indtil de endelig, efter at Adelen havde faaet Smag paa ganske andre Ting, som Brudstykker bleve Almuens næsten udelukkende Ejendom.

Det var Smuler, som Hundene sankede op fra de Riges Bord. Det er altsaa det samme Fenomen, som vi møde ved Andagtsliteraturen, der engang ligeledes var Adelens, og fortrinlig de adelige Damers, aandelige Føde, og forskudt af den med stor Begjerlighed søgtes og søges af Almuen. Sangen blev ikke født i Hytten, og steg op i Borgen; den blev undfangen og fostret i de højeste Kredse, i Folkets daværende Kjærne. Og det er den rette Kjæmpevisetid, da Adelens Magt og Kirkens Herredømme havde naaet deres Højdepunkt, medens Kongemagten dalede og Bonden sank ned til Trældom.

Skulde nogen mene, at Kjæmpevisernes raa Form, det ufuldkomne Fodmaal, de slette Rim, ere Beviser paa, at de maa være udgaaede fra en udannet Almue, saa kan heller ikke det gives Medhold. Formen er i Overleveringen ikke anderledes end i andre, tildels endog trykte, Skrifter fra samme Tid; og naar den restitueres, viser ogsaa den ligefrem hen til Middelalderen, i hvilken den ældste Sangform endnu ikke var uddød. Sangens ældste Ledsagelse var Dands; derfra udgaar dens ensformige Rhythme, den simple Melodi og de stærkt fremhævede Taktslag, den simple Vexling af Nedslag og Opslag. Den nordiske, sukkende, klagende Natur gjenlyder i Moll. Den ældgamle eddiske Sangvis gaar aabenbar igjen i Maalfylding og Strofens ensformige, men dobbeltartede Bygning, der svarer til det otteleddede og sexleddede Fornyrdalag; hvortil ingen andre Udvidelser føjes, end Gjentagelser af enkelte Ord eller Omkvæd, der staa i Forbindelse med Vendinger i Dandsen. Saaledes:

Og hør du, Agnete, hvad jeg siger til din:
Vil du vær' allerkjæreste min?
Haa, haa, haa!
Vil du vær' allerkjæreste min? —

De slog over hende Kaaben blaa
Kaaben blaa,
de løfte hende paa Ganger graa.
Og saa vel da forganges min Angst. —

Hr. Bugge han bygger op Hald med Ære,
han agter den ikke i fremmed Mands Være.
De ride saa frit gjennem Danmark.
Hald med Ære,
han agter den ikke i fremmed Mands Være. —

Ravnen han flyver om Aftenen,
om Dagen han ikke maa;
den skal have den kranke Lykke,
den gode kan ikke faa.
Men Ravnen han flyver om Aftenen. —

Jeg lagde mit Hoved til Elverhøj,
mine Øjne de finge en Dvale, o. s. v.

Alt er simpelt og jævnt, men tillige saa regelret, saa harmonisk, som noget kan være. Alle Fejl og Anstød ere en Følge af den skjødesløse Overlevering.

Rimet er oprindelig stumpt (mandligt), selv det klingende (kvindelige) har under Sangen ofte været afstumpet. Det assonerende er tilstrækkeligt, i det kun Selvlydene stemme overens (fram og rand), eller kun Medlydene (stærk og Mark; lefve og nøfve, leve, nøje; vrekke, hævne, og tilrygge, tilbage). Det er ligeledes Beviser paa Ælde. Men ogsaa mange fuldkomne Konsonanser træde klart frem, naar Sproget føres tilbage til sin oprindelige Skikkelse; og det er et afgjørende Bevis paa, at Visernes Sprogform er ældre end den seer ud. (Saa blive drog og hug til fuldkomne Rim: dro og hjo; due og tiue til duge og tjuge; Falsk og Hals til Fals og Hals; to og fra til tvaa og fraa; Snild og Sed til Sned-

og Sed; mindre og finde til minne og finde; Bue og sove til Baave og sove, o. s. v.) Og det ikke paa et og andet Sted, men overalt, naar Visen er oprindelig dansk. Kun Oversættelser (fra Svensk og Tydsk; derpaa have vi jo i andre Mindesmærker Exempler nok) have behandlet Rimet overfladisk; hvo veed, om ikke netop det kan være et Middel til at kjende dem.

Omkvædet (det gamle Stev) fører os ligeledes tilbage, endog til den fjerne Old, skjøndt ogsaa det har faaet sin ejendommelige Skikkelse. Meningerne ere imidlertid temmelig delte, saavel om dets Oprindelse og Formaal, som om dets Forhold til selve Visen. Det hedder f. Ex. at det sjælden staar i nogen Forbindelse med Romancens Indhold, men har blot en musikalsk Bestemmelse. Eller man tænker sig, at Digteren har sat det til, for at have ligesom et Hvilepunkt, for at faa Stunder til at tænke sig om, at mindes det følgende, eller bestandig at kunne gjenkalde sig Visens hele Karakter. Saa tvivles der ogsaa om, hvo der har sunget det, Sangeren selv eller Tilhørerne. Ved saaledes at lade det være udsprunget blot af ydre Hensyn, ikke af nogen indre Nødvendighed, ved at hæve Forbindelsen imellem det og Visen, bliver det da, som Grønland allerede har bemærket, til noget ligegyldigt, saa det i Grunden kan være ligemeget, enten man bruger det ene eller andet, naar det kun passer med Melodien. Saa giver man Haandskrifterne Ret, som paa denne Maade handle med Omkvædene. Men det er ogsaa nok, blot at sige det, for at indsee det urimelige deri. Omkvædet fortsætter rigtig nok ikke den episke Handling, men det er ikke derfor noget ligegyldigt. Det hører, som W. Grimm allerede har bemærket, til Digtningen selv. Det er snart Baggrunden eller Landskabet, foran hvilket Begivenheden bevæger sig, snart indeholder det Grunden,

hvorpaa hele Begivenheden beror, og forklarer Sammenhængen, snart toner det atter som en Skjæbnens Stemme (ein Ruf des Schicksals). Det er ydermere forfattet af Digteren tilligemed Visen, og i Harmoni med den; thi det udtaler Visens Grundudtryk eller det Indtryk den skal frembringe. Det kan ikke have været Digterens Hensigt, at gjøre denne Stemning levende for sig, thi han lever jo i den; men han vil udtrykke den Virkning den fremkalder og skal fremkalde hos Tilhørerne. Derfor lægger han Omkvædet i deres Mund; og hele Visen med sit Omkvæd gaar derved over fra at være en episk-lyrisk til en episk-lyrisk-dramatisk Digtning. Saaledes har Grønland[1] opfattet det, og det er det eneste sande. Omkvædet svarer til Recitativet i Kantaten, og til Koret i den græske Tragedie. Derfor er der ogsaa Modsætning imellem Visen og Omkvædet, i Indhold og Form: Visen er episk-fortællende, Omkvædet er lyrisk-reflekterende. Visen har sit Fodmaal og sin Verseart; Omkvædet er rhetorisk Prosa, der først ved at synges faar sin Rhythme. Efterdi Omkvædet nu ikke fortsætter Handlingen, kan det være borte, og det er ikke sjelden Tilfældet ved samme Vise, naar den haves i forskjellige Meddelelser eller Sprog; men naar det er borte, svækkes Indtrykket; naar det er tilstede, bidrager det til at forhøje det, selv om det mangen Gang,

---

[1]) Wird der Sänger dafür gehalten, daß er in beiden oder beiderley Theilen nur sich selbst vorstelle, so muß man bald Langeweile, Ueberdruß, oder, dem zu wehren, Anwandelung zum Spaßen empfinden; stellt er aber in der Reflexion die Anwesenden selbst, das Volk, vor, ey, so ist es ein ganz anders Ding, so liegt ein Unvertilgbares, ein Wahres, zum Grunde, in welchem wurzelnd, und von ihm Nahrung, Saft und Leben ziehend, die Aufmerksamkeit der Zuhörer bis zu Ende hin für jedes Lied wach erhalten werden kann; und das sonst unauflösliche Räthsel, daß diese Lieder gerade in dieser Form das Volk so anziehen, so fesseln konnten, hat seine Lösung gefunden.

som Geyer bemærker, kun er et Udtryk af en poetisk Sindsstemning, et: ogsaa jeg var i Arkadien, enfoldig antydet, man kunde næsten sige med en rørende Udygtighed, ved en Gjentagelse af de almindeligste, nærmest ved Haanden værende Billeder, som: Om Sommeren, da alle de smaa Fugle sjunge saa vel, eller: For nu staar Skoven i Blomster.[1]

Ligesom i de gamle islandske Digte, i hvilke dog, saavidt som hidtil er oplyst, Stevene ogsaa staa ganske løse, findes der ofte i samme Vise dobbelte Omkvæd, der enten fortsætte hinanden, eller paa dobbelt Viis gribe ind i Sangens Indhold. Deslige bør da heller ikke i vore Viser behandles med ligegyldig Uagtsomhed.[2] Tankegangen i Visen om den raske, uforsagte Hr. Jon fortsættes i begge Omkvædene: I ere vel boen (i nogle Udgaver læses: I ere velbaarn), I binder op Hjelmen af Guld og følger Hr. Jon. (Her rime de endog sammen.) Ligeledes i Svend Dyrings Vise: Vaar jeg selver ung, og Fagre Ord fryde saa mangt et Hjerte. (Ja, jeg selv var ung, men ogsaa jeg har gjort Erfaringer: fagre Ord fryde saa mangt et Hjerte, ja fagre Ord!). Hvor det nu er Tilfældet, vil enhver Digter, enhver der har nogen poetisk Sands, med Glæde fornemme det gribende deri, og beundre den gamle Skjald, der i saa faa Ord kunde indlægge saa mange Tanker, med saa overmaade lidet kunde

---

1) Til Musikkyndige maa jeg henstille, hvorledes Sammenhængen er imellem Visens og Omkvædets Melodi: om Visens i sig selv er fuldendt, eller om den først i Omkvædet slutter i Kvinten eller Tonika? Grønland siger, at ved nogle Viser er Visen selv i Dur, Omkvædet i moll, og omvendt. Men hvordan ellers?

2) Thortsen (Metrik 1, 238) har allerede bemærket Oehlenschlägers heldige Efterligning af det gamle Omkvæd i: Skirner fuldender sit Ærende (Nordens Guder. 1819, S. 304) med Omkvædene: Solstraalen i Skyen sig bader — De Fugle kviddre paa Grene. „Den liflige Morgenstund, hvori Scenerne henlægges, udbreder ved de musikalske Omkvæd sin Klarhed over hele Digtet.“

faa udtrykt saa meget. Gaa Omkvædene ligesom hvert til sin Side, saa bliver Indtrykket maaskee endnu større. Geijer (Svenska folkvisor 3, 238—240) har gjort opmærksom derpaa ved de tvende Omkvæd til Sorgens Magt (Visen om Aage og Else), der ikke findes i den danske:

För hvar och en tår som du fäller på jord,
Hvem bryter löfven af liljeträd?
Min kista hon blifver så full utaf blod.
I fröjden eder alla dagar!

Det ene er udtrykt som Spørgsmaal, det andet som Udraab; og hvo skulde ikke i denne Vise, „hvor Jordens Glæder og Sorger paa en saa rørende Maade forestilles at gribe ind i de elskede Dødes Boliger", fornemme den Vikning af Sorg og Glæde, der fra Sangen strømmer over i vor Sjæl fra de tvende Omkvæd.[1]

Endelig gives der i den hele Diktion og i Foredraget mangfoldige andre Ejendommeligheder, der vidne om, at vi i Kjæmpevisen have en Digtning ganske forskjellig fra de senere Tiders. Det er en episk Fremstilling, der giver Begivenheden i sine simple, stærkeste Hovedtræk, med rolig fremskridende Gang, „en energisk Fremstilling", oplivet med Dialog uden Angivelse af Personen, Handling uden Allegori, Beskrivelse uden søgte Prydelser, en simpel Sang uden

---

[1]) Om Visernes Form og i Særdeleshed om Omkvædet findes der mangfoldige Bemærkninger hist og her, saasom i Heibergs Udsigt, W. Grimms Fortale S. xxxii—xxxv. Geijers Indledning S. lxiv og Sammes Afh. i Sv. folkvisor 3, 226. Peder Grønland, Alte Volksmelodien des Nordens i Allgemeine musikalische Zeitung, Leipzig, 1816, Nr. 35—36. Søren Povelsens Prosodia Danica S. 535. Ferd. Wolf Ueber die Lais, Sequenzen und Leiche 1841, S. 20. 171. Robert Jamieson, Popular Ballads and Songs, 2, 223 (anført i Udv. Viser 5, 16). Min Afh. om Kjæmpeviserne i Annal. for nord. Oldk. 1842—43 o. fl.

Triller og Kruseduller. Saa simple som Ordene ere, saa have de dog sin gjentagende Maade, hvorved de forstærkes: De baardes i Dage, de baardes i tvaa. Under de samme Omgivelser vende de samme Udtryk ofte tilbage: Han red sig under Ø, Hun var vel svøbt i Maard, Han axlede sit Skind. Men adskillige af disse idelig tilbagevendende Udtryk maa paa Steder, hvor de ikke høre hen, skrives paa Referentens Regning. Gjentagelsen bliver fremdeles til en Art rhetorisk Figur af en vidunderlig Virkning:

Det var Ridder Hr. Aage,
han red sig under Ø,
fæsted han Jomfru Else,
hun var saa væn en Mø.

Fæsted han Jomfru Else
alt med saa meget Guld —
Maanedsdag derefter
laa han i sorten Muld.

(Han fæsted Jomfru Else; i Dag fæsted han hende, Maanedsdagen derefter var han død.) Men Gjentagelser, der ikke ere forstærkende, men ganske tomme og betydningsløse, kunne ogsaa være fremkomne af Varianter, der skulde staa isteden for hinanden, og ere satte efter hinanden. Endelig hvor tit og ofte har man ikke beundret det svævende i Elvernes Dands, i hvilken Øjet ikke seer andet end Taager, der forenes og adspredes, saa

Der dandse fire, der dandse fem;

og den overordenlige Effekt der er opnaaet uden Gjentagelse eller nogensomhelst Kunst i Beskrivelsen af Kong Valdemars hurtige Ridt:

Der han red over Randbølhed',
da fulgte han femten Sven';
der han kom til Riber Bro,
da var den Herre allen';

ligelangt fra de vandede Beskrivelser i de saakaldte Digte fra Tiden nærmest efter Reformationen, som fra den nyere Digtnings pragtfulde Ordfylde eller udtværede Omskrivninger.[1]

Saaledes have disse gamle Viser ikke blot i Indhold, men ogsaa i selve Formen, uagtet alle de Trængsler og Stød, de paa Vejen til os have lidt, indtil den Dag i Dag bevaret noget ejendommeligt. Det er gamle Minder, Barndomsminder, der igjennem dem tale til os. Naar vi længe have været fra dem og vanket om i Kunstpoesiens Egne, og vi nu komme tilbage til dem, saa virke de paa os med deres Tone, deres Klang, deres forældede men melodiske Sprog, og deres inderlige Sammensmæltning af Ordet og Melodien, som hine Hjemmets Toner, dem ingen kan høre uden at smelte. Ligesom Rousseau ikke kunde see Singrønt (la pervenche) igjen, uden at den opvakte Mindet hos ham om alt hvad han havde fristet og levet; og ligesom man i Frankerig maatte forbyde at spille Sveitsermelodier af Frygt for at Sveitserne, grebne af Hjemve, skulde svigte deres Troskabsed, med samme Trylleri virke disse Viser paa enhver, ved hvis Vugge Modersmaalet løb i sine huldeste Toner. Derfor er det et naturligt Ønske og en

---

1) Man har, som bekjendt, med ovenstaaende sammenlignet Frimanns:

Mer ilende fløj Pilen ej
i Luften hen fra Buens stramme Sene,
end Axel paa sin længselsfulde Vej
flyr hastende forbi dens ønskte Milestene.
Sin raske Fod den stolte Ganger hæver,
den grønne Hede flyr og ved hans Fodslag bæver.

Her flyer alting, men Axel selv bliver borte i al denne Flugt.

Det er overhovedet ikke af Vejen at sammenligne Oldtidens og Middelalderens Poesi med de nyere Bearbejdelser; f. E. J. L. Heibergs af Gróugaldr; Hr. Jons Vise og Baggesens Ridder Ro og Ridder Rap; Aage og Else fornyet af Meyer, o. s. fr.

velgrundet Fordring, at alt hvad der i deres ædle Simpelhed er forvansket, alt hvad der i deres rene Harmoni er forstyrret, naar de engang skulle gjengives den danske Almenhed, den ædleste Del af Folket, det i Purpur og det i Kofte, maa føres tilbage til sin oprindelige Renhed, saaledes at intet i Ideens Udførelse mangler, og intet er tilovers, saa at der intet findes, som kan forbunkle eller forvirre den, og intet mangler, som kan give den hele sin Klarhed.

31. Kjæmpeviserne tilhøre hele Norden. Deres Hovedarter eller Inddeling. I Særdeleshed de historiske Viser og deres Forhold til Historien.

Hidtil have vi betragtet Kjæmpeviserne i Almindelighed, og uden videre anseet dem for vore; men en nøjere Beskuelse af de enkelte Sange vil snart gjøre det indlysende, at kun nogle af dem ere oprindelig danske. En Del ere oprindelig norske, endnu flere svenske, en betydelig Del tyske, og atter andre have meget tilfælles med engelske og skotske. Den hele Digtning er ikke et Folks Ejendom, men en Folkestammes. Det er ikke saa underligt, at de ere navnløse; mangen Gang vide vi næppe, i hvilket Land og i hvilket Sprog (hvilken Dialekt) de ere blevne til. Det er ikke saa underligt, at de i Navne, Udtryk, Rim, ja selv i Ideen ere saa forskjellige; de have gjennemvandret mange Munde, førend de kom til os.

Den Undersøgelse, der i det hele gaar ud paa, at afsondre det, der er fælles, fra det, der er særskilt, kan ikke bringes tilende, men den er for vigtig til at man ikke skulde begynde den. Den vil først gaa ud paa Æmnerne, derefter paa deres Behandling; den vil om muligt bemægtige sig det hele Kjæmpeviseapparat, om jeg saa maa kalde det (Udtryk, Talemaader, Vendinger, Omkvæd, o. desl.), og

ligelangt fra de vandede Beskrivelser i de saakaldte Digte fra Tiden nærmest efter Reformationen, som fra den nyere Digtnings pragtfulde Ordfylde eller udtværede Omskrivninger.[1]

Saaledes have disse gamle Viser ikke blot i Indhold, men ogsaa i selve Formen, uagtet alle de Trængsler og Stød, de paa Vejen til os have lidt, indtil den Dag i Dag bevaret noget ejendommeligt. Det er gamle Minder, Barndomsminder, der igjennem dem tale til os. Naar vi længe have været fra dem og vanket om i Kunstpoesiens Egne, og vi nu komme tilbage til dem, saa virke de paa os med deres Tone, deres Klang, deres forældede men melodiske Sprog, og deres inderlige Sammensmæltning af Ordet og Melodien, som hine Hjemmets Toner, dem ingen kan høre uden at smelte. Ligesom Rousseau ikke kunde see Singrønt (la pervenche) igjen, uden at den opvakte Mindet hos ham om alt hvad han havde fristet og levet; og ligesom man i Frankerig maatte forbyde at spille Sveitsermelodier af Frygt for at Sveitserne, grebne af Hjemve, skulde svigte deres Troskabsed, med samme Trylleri virke disse Viser paa enhver, ved hvis Vugge Modersmaalet lød i sine huldeste Toner. Derfor er det et naturligt Ønske og en

---

[1]) Man har, som bekjendt, med ovenstaaende sammenlignet Frimanns:

> Mer ilende fløi Pilen ej
> i Luften hen fra Buens stramme Sene,
> end Axel paa sin længselsfulde Vej
> flyr hastende forbi dens ønskte Milestene.
> Sin raske Fod den stolte Ganger hæver,
> den grønne Hede flyr og ved hans Fodslag bæver.

Her flyer alting, men Axel selv bliver borte i al denne Flugt. Det er overhovedet ikke af Vejen at sammenligne Oldtidens og Middelalderens Poesi med de nyere Bearbejdelser; f. E. J. L. Heibergs af Gróugaldr; Hr. Jons Vise og Baggesens Ridder Ro og Ridder Rap; Aage og Else fornyet af Meyer, o. s. fr.

velgrundet Fordring, at alt hvad der i deres ædle Simpelhed er forvansket, alt hvad der i deres rene Harmoni er forstyrret, naar de engang skulle gjengives den danske Almenhed, den ædleste Del af Folket, det i Purpur og det i Kofte, maa føres tilbage til sin oprindelige Renhed, saaledes at intet i Ideens Udførelse mangler, og intet er tilovers, saa at der intet findes, som kan fordunkle eller forvirre den, og intet mangler, som kan give den hele sin Klarhed.

31. Kjæmpeviserne tilhøre hele Norden. Deres Hovedarter eller Inddeling. I Særdeleshed de historiske Viser og deres Forhold til Historien.

Hidtil have vi betragtet Kjæmpeviserne i Almindelighed, og uden videre anseet dem for vore; men en nøjere Beskuelse af de enkelte Sange vil snart gjøre det indlysende, at kun nogle af dem ere oprindelig danske. En Del ere oprindelig norske, endnu flere svenske, en betydelig Del tydske, og atter andre have meget tilfælles med engelske og skotske. Den hele Digtning er ikke et Folks Ejendom, men en Folkestammes. Det er ikke saa underligt, at de ere navnløse; mangen Gang vide vi næppe, i hvilket Land og i hvilket Sprog (hvilken Dialekt) de ere blevne til. Det er ikke saa underligt, at de i Navne, Udtryk, Rim, ja selv i Ideen ere saa forskjellige; de have gjennemvandret mange Munde, førend de kom til os.

Den Undersøgelse, der i det hele gaar ud paa, at afsondre det, der er fælles, fra det, der er særskilt, kan ikke bringes tilende, men den er for vigtig til at man ikke skulde begynde den. Den vil først gaa ud paa Æmnerne, derefter paa deres Behandling; den vil om muligt bemægtige sig det hele Kjæmpeviseapparat, om jeg saa maa kalde det (Udtryk, Talemaader, Vendinger, Omkvæd, o. desl.), og

faa udtrykt saa meget. Saa Omkvædene ligesom hvert til sin Side, saa bliver Indtrykket maaskee endnu større. Geijer (Svenska folkvisor 3, 238—240) har gjort opmærksom derpaa ved de tvende Omkvæd til Sorgens Magt (Visen om Aage og Else), der ikke findes i den danske:

> För hvar och en tår som du fäller på jord,
> Hvem bryter löfven af liljeträd?
> Min kista hon blifver så full utaf blod.
> I fröjden eder alla dagar!

Det ene er udtrykt som Spørgsmaal, det andet som Udraab; og hvo skulde ikke i denne Vise, „hvor Jordens Glæder og Sorger paa en saa rørende Maade forestilles at gribe ind i de elskede Dødes Boliger", fornemme den Vistning af Sorg og Glæde, der fra Sangen strømmer over i vor Sjæl fra de tvende Omkvæd.[1]

Endelig gives der i den hele Diktion og i Foredraget mangfoldige andre Ejendommeligheder, der vidne om, at vi i Kjæmpevisen have en Digtning ganske forskjellig fra de senere Tiders. Det er en episk Fremstilling, der giver Begivenheden i sine simple, stærkeste Hovedtræk, med rolig fremskridende Gang, „en energisk Fremstilling", oplivet med Dialog uden Angivelse af Personen, Handling uden Allegori, Beskrivelse uden søgte Prydelser, en simpel Sang uden

---

[1]) Om Visernes Form og i Særdeleshed om Omkvædet findes der mangfoldige Bemærkninger hist og her, saasom i Heibergs Udsigt, W. Grimms Fortale S. xxxii—xxxv. Geijers Indledning S. lxiv og Sammes Afh. i Sv. folkvisor 3, 226. Peder Grønland, Alte Volksmelodien des Nordens i Allgemeine musikalische Zeitung, Leipzig, 1816, Nr. 35—36. Søren Povelsens Prosodia Danica S. 535. Ferd. Wolf Ueber die Lais, Sequenzen und Leiche 1841, S. 20. 171. Robert Jamieson, Popular Ballads and Songs, 2, 223 (anført i Udv. Viser 5, 16). Min Afh. om Kjæmpeviserne i Annal. for nord. Oldk. 1842—43 o. fl.

Hertugen red fra Kolding, Syvs 1 Part, Nr. 2, der minder om Vegtamskviða).

Dernæst Heltesangene. De have det tilfælles med de forrige, at Heltene ere omklædte i Ridderdragt. Heltetiden havde to Sider: dens Kjærlighed og dens Storhed; begge ere romantiserede. Kjærlighedsviserne ere de mest maadeholdne; og Æmnerne ere nordiske. Hertil høre f. Ex. Hagbard og Signe, et mythisk Stof, der allerede paa Saxos Tid var blevet Historie, og nu gik over i Romantikken; Alf i Odderskjær eller Kampen paa Samsø (hvor Helmer Kamp er Hjalmar, Angelfyr Angantyr) hvis Stof findes i Hervararsaga. Nogle beslægtede ere svenske og islandske. Stærke Gjenminder af Hedenold og Middelalder findes i Svend Vonved. Stærke Overdrivelser, hentede fra Jætternes Verden, vise sig i Svend Felding (Fotling), der repræsenterer Danskheden, og ved at stille den mod Tyskheden, hvortil Omkvædet sigter: De stunder ind til Danmark, tillige danner Overgang til de historiske Viser. Men stærkest bliver Overdrivelsen i den hele Række af laante Viser, der henhøre til de bekjendte tyske Sangkredse om Sigurd Svend og Diderik af Bern. Ind i dem er blandet Karl den Store, ja den trojanske Krig. Det er et lysteligt Virvar, mere til Haad end til Lov, ofte uhjemligt og uhyggeligt. Kun naar Parodien træder aabenbar frem deri (som i Sivard Snarensvend, der fører Sommer i By; pudsigt er det, at Udgiverne ogsaa tage den for ramme Alvor), faar Digtningen en Selvstændighed, der giver den Værd.

Tilbage til Norden føres man atter i de naturromantiske Viser. De have en stor og mangfoldig Interesse. Det er de mythiske Naturvæsener, saaledes som de endnu leve i Middelalderen, Udtrykket for Enheden af de legemlige og aandelige Kræfter, tillige gjennemvævet af kristelige Ideer;

det er Naturkræfterne i personlige Væsener og deres Aabenbaring i Ordet eller dets symbolske Tegn. De ere fulde af fjerne Minder,[1] og gribe tillige ind i hvert Menneskes Sind. Det er uforlignelige Levninger af den almindelig nordiske middelalderlige Poesi. Men just derfor maa deres Hjem findes, hvis det kan findes, ved hver Visekreds eller hver enkelt Vise for sig. En særegen Kreds, der levende minder om Oldtidsdigtene, behandler Forbindelsen imellem denne og hin Verden, og baner ved nogle af sine skjønneste Romancer (Aage og Else, Den Dødes Igjenkomst) Overgangen til en anden Række, som man kunde kalde Livsbilleder, større og mindre. De større omfatte Middelalderens Liv i dets ejendommelige Ytringer, der for en stor Del ere virkelige historiske Begivenheder; den æventyrlige Kjærlighed (Iver Lang og hans Søster; Malfred og Mogens; Liden Kirsten befrier sin Fæstemand), Jomfruran, Klosterran, Møen i mangfoldige Stillinger, Forældres og Børns Forhold, den forsmaaede eller skuffede Bejler, o. s. v. Nogle af disse udmærke sig ved en blid Naivetet eller en usædvanlig

---

[1]) Ikke blot Omskabelser, som Valravnen (Varravnen), ikke blot Runer og deres Brug, Rok og Ten, Manering (Maanering) o. desl., men selv de fjerneste mythiske Minder. Et Brudstykke (Udv. Viser 1, 390), hvori Troldkvinden taler om sin Ungstetid, da hun kunde

gange ved Strande,
og vinde op Reb af Sande,
og kunde med de Reb af Sand
op til Maanen løbe paa Stand,

oplyser det hidtil ikke forstaaede (og i min Nord. Mythologi misforstaaede) Sted i Harbarðsljóð, Str. 18, om hine spákar konur:

þær or sandi
sima undu,
ok or dali djúpum
grund um grófu,

der, ligesom hun, snoede Reb af Sand, for at øve Hexekunsten.

komisk Kraft. Denne Afdeling naar sit høieste i de større tragiske Kjærlighedsviser, der indslutte ligesaa mange Dramaer. De mindre ere blotte Situationer, Ballader, der kun give en Handlings Højdepunkt, og simple, alvorlige eller komiske, Viser. Der er en næsten uendelig Rigdom; hele Norden har været om at samle den; men der gives vel ogsaa nogle, hvortil Begivenheder i Danmark have givet Anledning, og som ere ligesom fødte med dem.

Endelig følge de historiske Viser, som gjengive de større historiske Forhold, enten ved at udtrykke Tidens store Sympathier og Antipathier eller ved at fremstille Begivenhederne i en sand eller romantisk Skildring. Nogle ere førte over fra Sverrig og Norge; andre have deres Bund og Grund i Danmark. Denne Afdeling har en dobbelt Betydning, en poetisk og en historisk.

Foruden det poetiske Værd, Værdien af den Poesi, der, som Geijer siger, besidder Barndommens Uskyld tilligemed denne Alders symbolske, uudviklede Rigdom og Storhed, som vi med W. Grimm elske, fordi es ist die Lust des Herzens, die darin spricht, die trauert oder sich freut, kommer nemlig ved disse Viser en anden Side i Betragtning: Anskuelsen af deres historiske Værd. I denne Henseende maa vel endnu gjælde hvad gamle Vedel bemærker: Viser ere dog kun Viser, og bliver Viser hvad man gjør af dennem; men der er dog vel tillige noget i hvad Syv i sin brogede Fortale føjer til: om vore gamle Æventyr og Viser siges ordsprogsvis: alle Æventyr er Løgn og alle Viser sande, saa at her dog er noget sandt og historisk under. I vor Histories kritiske Periode fik dette imidlertid ingenlunde Lov til at gjælde; thi med den forskjellige Anskuelse af Historien forandrer sig nødvendig Anskuelsen af Viserne. Thomas Bartholin (i Antiqu. Dan.) kalder dem Kjærlingesnak (puti-

dissimæ cantilenæ, ad colos aniles heri aut nudius tertius infelici vena compositæ). Gram er dem hjertelig gram. Han bemærker, at de ældste af vore Kjæmpeviser i den første Part ere lutter sammenflikkede Digte, gjorte efter det tydske (Heldenbuch) med nogle danske Navne mængede hist og her; „den hele Kram af alt dette Kjællingetøj, hvoriblandt dog forekommer en Del Artigheder og adskilligt til Sprogets Oplysning, er altsammen sammensat i Kristenheden.“[1] Paa et andet Sted taler han om „den lumpne Vise, som Hr. Peder Syv har indført i sin Samling (Nr. 44, S. 610), hvor der iblandt andre Urimeligheder læses, at Kong Valdemar, da han drog i Leding, satte Dronning Helvig til at tage Landene vare, og vogte dennem vel til han kom hjem igjen; og den altfor latterlige Kjærlingesnak udi Peder Syvs Forklaring om Tjeneren, der skaffede Kongen at vide hvad han tænkte paa.“ „Udi min Barndom, føjer han til, har jeg ogsaa hørt sjunge en Vise om Kong Valdemar og Tovelille, hvoraf jeg vel erindrer mig Melodien og Omkvædet, men udaf alt det øvrige ikkun disse Ord, hvori Kongen forklarer for Dronning Helvig, hvorfor han var kjed af hende: „Jeg har syv Børn med Tove, jeg har ingen med dig. Men Tove var Konningens Frille.“ Og at samme Ord er bleven mig beholden i Hukommelsen, er vel kommen deraf, at jeg siden erfarede, hvor falsk dette var, efterdi Kong Valdemar havde jo med sin Dronning sex Børn, fra Anno 1341, de

1) Til den daværende Strid om Kjæmpevisernes Ælde sigter ogsaa Holberg i Peder Paars, 2 B. 3 S., hvor han til Fogdens Ord til sin Kone:

I var jo druknet fast i Graad forgangen Fest
for man jer havde lidt om Axel Thorsen læst

føjer den Anmærkning: Heraf kan sees, at Axel Thorsens Vise er ældre, end man bilder sig ind; og kan det tjene dem til Underretning, som skrive historiam literariam.

bleve gifte sammen, indtil 1353. Det sjunes ligesom at Vitus Bering har haft nogen Tro til denne lumpene Sladder; men er sligt vel tilladt, i en alvorlig og ubunden Historie saaledes at spille med Sandhed? og for et Slags Artighed at sige, at agere en Fabel-Hans?"[1] Langebek (D. Mag. 1, 243) er mildere stemt imod de stakkels Viser: „Vel er det ikke sagt, at de indeholde i alle Ting de ubedrageligste Sandheder (det gjør da Krønnikerne ikke heller), men naar man med sund Fornuft vil drøfte dem, og holde dem imod andre Efterretninger, skal man finde, at baade Historien og de fleste Omstændigheder have Rimelighed og Sandhed i sig, saa man ikke uden Grund kan ansee de fleste gamle Kjæmpeviser for nogenledes sikkre, ja ofte umistelige Kilder i den danske Historie og vore Antikviteter; kun beklager han, at de, saavel som andre gamle Dokumenter, i Henseende til Orthographien, Poesien og de historiske Omstændigheder ere saaledes forandrede, forhutlede og forkortede, at de tit ikke ligne deres Originaler." Denne Erkjendelse, at de historiske Viser maa betragtes som historiske Vidnesbyrd og maa tages med ved den historiske Kritik, gjælder især, om ikke ligefrem de historiske Fakta, saa det, hvilket de tro gjengive, Tidens

---

1) Grams Yttringer i Forbedringer til Valdemar Christophersens Hist. i Kbh. Selskabs Skrifter 4, 187; og Udkast til Fortalen til Bordings Skrifter, anført i Udv. Viser 5, 104. Dersom Gram isteden for denne lange Snak havde givet os Visen selv, vilde vi maaskee have seet, at Talen var om Valdemar den Første, som ingen ægte Børn havde, men derimod ogsaa havde sin Tove, der næppe, eller rettere ikke, er noget Egennavn. Tove var Moder til Valdemar den Førstes Søn Christopher (Knytl. Kap. 109; jf. concubinarius filius hos Saxo, S. 711), og Liden Kirsten, hedder det, var en Datter af Tovelille (jf. Afzelius, Sagohäfder S. 128. Efter Skoliasten til Adam af Bremen havde Svend Estridsen en Frille, Thora, der forgav hans Dronning; er det nok en Tova?)

dissimæ cantilenæ, ad colos aniles heri aut nudius tertius infelici vena compositæ). Gram er dem hjertelig gram. Han bemærker, at de ældste af vore Kjæmpeviser i den første Part ere lutter sammenflikkede Digte, gjorte efter det tydske (Heldenbuch) med nogle danske Navne mængede hist og her; „den hele Kram af alt dette Kjællingetøj, hvoriblandt dog forekommer en Del Artigheder og adskilligt til Sprogets Oplysning, er altsammen sammensat i Kristenheden.“[1] Paa et andet Sted taler han om „den lumpne Vise, som Hr. Peder Syv har indført i sin Samling (Nr. 44, S. 610), hvor der iblandt andre Urimeligheder læses, at Kong Valdemar, da han drog i Leding, satte Dronning Helvig til at tage Landene vare, og vogte dennem vel til han kom hjem igjen; og den altfor latterlige Kjærlingesnak udi Peder Syvs Forklaring om Tjeneren, der skaffede Kongen at vide hvad han tænkte paa.“ „Udi min Barndom, føjer han til, har jeg ogsaa hørt sjunge en Vise om Kong Valdemar og Tovelille, hvoraf jeg vel erindrer mig Melodien og Omkvædet, men udaf alt det øvrige ikkun disse Ord, hvori Kongen forklarer for Dronning Helvig, hvorfor han var kjed af hende: „Jeg har syv Børn med Tove, jeg har ingen med dig. Men Tove var Konningens Frille.“ Og at samme Ord er bleven mig beholden i Hukommelsen, er vel kommen deraf, at jeg siden erfarede, hvor falsk dette var, efterdi Kong Valdemar havde jo med sin Dronning sex Børn, fra Anno 1341, de

---

[1]) Til den daværende Strid om Kjæmpevisernes Ælde sigter ogsaa Holberg i Peder Paars, 2 B. 3 S., hvor han til Fogdens Ord til sin Kone:

I var jo druknet fast i Graad forgangen Fest
for man jer havde lidt om Axel Thorsen læst

føjer den Anmærkning: Heraf kan sees, at Axel Thorsens Vise er ældre, end man bilder sig ind; og kan det tjene dem til Underretning, som skrive historiam literariam.

bleve gifte sammen, indtil 1353. Det sjunes ligesom at Vitus Bering har haft nogen Tro til denne lumpene Sladder; men er sligt vel tilladt, i en alvorlig og ubunden Historie saaledes at spille med Sandhed? og for et Slags Artighed at sige, at agere en Fabel-Hans?"[1] Langebek (D. Mag. 1, 243) er mildere stemt imod de stakkels Viser: „Vel er det ikke sagt, at de indeholde i alle Ting de ubedrageligste Sandheder (det gjør da Krønnikerne ikke heller), men naar man med sund Fornuft vil drøfte dem, og holde dem imod andre Efterretninger, skal man finde, at baade Historien og de fleste Omstændigheder have Rimelighed og Sandhed i sig, saa man ikke uden Grund kan ansee de fleste gamle Kjæmpeviser for nogenledes sikkre, ja ofte umistelige Kilder i den danske Historie og vore Antikviteter; kun beklager han, at de, saavel som andre gamle Dokumenter, i Henseende til Orthographien, Poesien og de historiske Omstændigheder ere saaledes forandrede, forhutlede og forkortede, at de tit ikke ligne deres Originaler." Denne Erkjendelse, at de historiske Viser maa betragtes som historiske Vidnesbyrd og maa tages med ved den historiske Kritik, gjælder især, om ikke ligefrem de historiske Fakta, saa det, hvilket de tro gjengive, Tidens

[1]) Grams Yttringer i Forbedringer til Valdemar Christophersens Hist. i Kbh. Selskabs Skrifter 4, 187; og Udkast til Fortalen til Bordings Skrifter, anført i Udv. Viser 5, 104. Dersom Gram isteden for denne lange Snak havde givet os Visen selv, vilde vi maaskee have seet, at Talen var om Valdemar den Første, som ingen ægte Børn havde, men derimod ogsaa havde sin Tove, der næppe, eller rettere ikke, er noget Egennavn. Tove var Moder til Valdemar den Førstes Søn Christopher (Knytl. Kap. 109; jf. concubinarius filius hos Saxo, S. 711), og Liden Kirsten, hedder det, var en Datter af Tovelille (jf. Afzelius, Sagohäfder S. 128. Efter Skoliasten til Adam af Bremen havde Svend Estridsen en Frille, Thora, der forgav hans Dronning; er det nok en Tova?)

dissimæ cantilenæ, ad colos aniles heri aut nudius tertius infelici vena compositæ). Gram er dem hjertelig gram. Han bemærker, at de ældste af vore Kjæmpeviser i den første Part ere lutter sammenflikkede Digte, gjorte efter det tydske (Heldenbuch) med nogle danske Navne mængede hist og her; „den hele Kram af alt dette Kjællingetøj, hvoriblandt dog forekommer en Del Artigheder og adskilligt til Sprogets Oplysning, er altsammen sammensat i Kristenheden.“[1] Paa et andet Sted taler han om „den lumpne Vise, som Hr. Peder Syv har indført i sin Samling (Nr. 44, S. 610), hvor der iblandt andre Urimeligheder læses, at Kong Valdemar, da han drog i Leding, satte Dronning Helvig til at tage Landene vare, og vogte dennem vel til han kom hjem igjen; og den altfor latterlige Kjærlingesnak udi Peder Syvs Forklaring om Tjeneren, der skaffede Kongen at vide hvad han tænkte paa.“ „Udi min Barndom, føjer han til, har jeg ogsaa hørt sjunge en Vise om Kong Valdemar og Tovelille, hvoraf jeg vel erindrer mig Melodien og Omkvædet, men udaf alt det øvrige ikkun disse Ord, hvori Kongen forklarer for Dronning Helvig, hvorfor han var kjed af hende: „Jeg har syv Børn med Tove, jeg har ingen med dig. Men Tove var Konningens Frille.“ Og at samme Ord er bleven mig beholden i Hukommelsen, er vel kommen deraf, at jeg siden erfarede, hvor falsk dette var, efterdi Kong Valdemar havde jo med sin Dronning sex Børn, fra Anno 1341, de

---

1) Til den daværende Strid om Kjæmpevisernes Ælde sigter ogsaa Holberg i Peder Paars, 2 B. 3 S., hvor han til Fogdens Ord til sin Kone:

> I var jo druknet fast i Graad forgangen Fest
> for man jer havde lidt om Axel Thorsen læst

føjer den Anmærkning: Heraf kan sees, at Axel Thorsens Vise er ældre, end man bilder sig ind; og kan det tjene dem til Underretning, som skrive historiam literariam.

bleve gifte sammen, indtil 1353. Det sjunes ligesom at Vitus Bering har haft nogen Tro til denne lumpene Sladder; men er sligt vel tilladt, i en alvorlig og ubunden Historie saaledes at spille med Sandhed? og for et Slags Artighed at sige, at agere en Fabel-Hans?"[1] Langebek (D. Mag. 1, 243) er mildere stemt imod de stakkels Viser: „Vel er det ikke sagt, at de indeholde i alle Ting de ubedrageligste Sandheder (det gjør da Krønnikerne ikke heller), men naar man med sund Fornuft vil drøfte dem, og holde dem imod andre Efterretninger, skal man finde, at baade Historien og de fleste Omstændigheder have Rimelighed og Sandhed i sig, saa man ikke uden Grund kan ansee de fleste gamle Kjæmpeviser for nogenledes sikkre, ja ofte umistelige Kilder i den danske Historie og vore Antikviteter; kun beklager han, at de, saavel som andre gamle Dokumenter, i Henseende til Orthographien, Poesien og de historiske Omstændigheder ere saaledes forandrede, forhutlede og forkortede, at de tit ikke ligne deres Originaler." Denne Erkjendelse, at de historiske Viser maa betragtes som historiske Vidnesbyrd og maa tages med ved den historiske Kritik, gjælder især, om ikke ligefrem de historiske Fakta, saa det, hvilket de tro gjengive, Tidens

---

[1]) Grams Yttringer i Forbedringer til Valdemar Christophersens Hist. i Kbh. Selskabs Skrifter 4, 187; og Udkast til Fortalen til Vordings Skrifter, anført i Udv. Viser 5, 104. Dersom Gram istedeu for denne lange Snak havde givet os Visen selv, vilde vi maaskee have seet, at Talen var om Valdemar den Første, som ingen ægte Børn havde, men derimod ogsaa havde sin Tove, der næppe, eller rettere ikke, er noget Egennavn. Tove var Moder til Valdemar den Førstes Søn Christopher (Knytl. Kap. 109; jf. concubinarius filius hos Saxo, S. 711), og Liden Kirsten, hedder det, var en Datter af Tovelille (jf. Afzelius, Sagohäfder S. 128. Efter Skoliasten til Adam af Bremen havde Svend Estridsen en Frille, Thora, der forgav hans Dronning; er det nok en Tova?)

herskende Stemninger, f. Ex. Kvindehævn og Band i Hr. Ebbes Døttre, Folkets Modstand mod tyske Sæder i Den danske Prindsesse i Sverrig, og hvad Krønnikerne saa gjerne slette over, Karakteren; og ere de end ikke samtidige, saa indeholde de i alt Fald de næste Generationers Anskuelse af den forbigangne Tids mest fremtrædende, mest indgribende og tragiske Begivenheder. Historieskriveren har sin snævrere Kreds eller sit snævrere Formaal for Øje; han skriver for Hoffet eller i Gejstlighedens Interesse. Visedigteren giver derimod det, der er udbredt og forplantet fra Slægt til Slægt, hvad der er almindelig Folkemening (alþýdumál). Og det er vel værdt, ved nogle Exempler at oplyse, at den gamle Vise fortjener af enhver Historieskriver at tages med og at vejes. Ved Svend Aagesen har jeg allerede anført hans Yttring om Valdemar den Første, at han var in suos tantum plus justo crudelior; det var en Streng, som Saxo tog i Betænkning at røre ved, men med forstærket Klang lyder den i den gamle Vise. Og ere Viserne uklare, saa ere de historiske Beretninger det ikke mindre. Ere end Viserne om Valdemar den Anden og hans Dronninger (Dagmar og Bengerd) nok saa uefterrettelige, saa ere dog de tvende Perioder i Kongens Liv givne med en saa indtrængende Sandhed, at den endnu sætter Folket i Bevægelse. Marskstigviserne, som P. E. Müller anseer for samtidige og vel de ældste, have mødt adskillig Modsigelse; Hvitfeld (1, 292) anseer Marsk Stigs Undsigelse „for Snak, thi derom findes intet udi Historien, men ikkun i en Vise", og andre ere nærved at holde den hele Aarsag til Erik Glippings Død for det samme. Men om Viserne kan have stillet et og andet i et mere poetisk Lys, saa vise jo selve Krønnikerne, at de i Hovedsagen have fuldkommen Ret. Den tørre Annalist brød sig kun om, at Kongen blev dræbt, naar og hvor; Motivet ragede ikke

ham. Men det er Visernes Fortjeneste, at de netop opfatte Begivenheden i sin fulde Sandhed, i sine Motiver. Uden den er Handlingen kun en løs Ting, som det næppe er værdt at vide.[1] Visens Skildring af Begivenheden i Skovhuset har man endnu i vore Dage anseet for noget rent fingeret; men Jens Grand vidner, at det var et saadant tvetydigt Æventyr, der lokkede Kongen ud paa de øde Steder, hvor han fandt sin Død.[2] Saa have nogle endelig endog som noget unaturligt og urimeligt forkastet det hele om Fru Ingeborgs Voldtægt som Motiv til Kongens Død, hvorved det da er rent ude med Tragedien. Thi denne Voldtægt skal være skeet i Marsk Stigs Fraværelse paa Toget til Sverrig 1275, og Kongen blev myrdet 1286; det er en Opsættelse af Hævnen i elleve Aar, som er aldeles ubegribelig.[3] Imidlertid siger Visen ikke elleve Aar, den siger ni: i Vinter ni, ej færre, saa det var alligevel ikke under Toget til Sverrig 1275; og i Vinter ni er ikke andet end en Læsefejl

[1]) Petrus Olai (Annales i Langeb. Script. 1, 188) har af en ældre Krønnike afskrevet Beretningen om Kongens Død indtil Antallet af hans Saar; saa sætter han: etc. Resten kom ikke ham ved. Den ældre Krønnike tilføjer: in ultionem, ut ferebatur, nefandæ libidinis, qua corruperat et expugnaverat multarum, etiam nobilium, matronarum pudorem, inter quas fuerat etiam stuprata uxor Domini Stigoti Marschalci regni. (Anonymi Chron. Dano-Svec. i Langeb. Script. 1, 392). Annales Visbyenses (f. St. 1, 256) sige, at Kongen blev myrdet in villa, quæ vocatur Finnethorp a Palnone Lytlæ, socero domini Stygoti militis, Marscalci ipsius regis, et hoc per procurationem ipsius Marscalci, ratione uxoris suæ.

[2]) Qualiter vero et ob quam miseram causam in loco deserto et suspecto dictus rex interiit narravit Archiepiscopo hoc anno quædam persona omni exceptione major et fide digna. (Langeb. Script. 6, 299, jf. Suhms D. Hist. 10, 938.)

[3]) At lade ni Aar (eller elleve, det gjør ikke stort til Sagen) forløbe, siger Cronholm, for at giøre Hævnen saa meget mer forfinet, og uophørlig i den Tid at lure paa et Rov, som dog ej kunde undslippe, mangler al historisk Sandsynlighed, og strider ganske mod den opbrusende Lidenskab hos en nordisk Natur.

for Vinter nj (tre), hvilket stemmer med hele Sammenhængen. Den ene Sommer var Stig borte, den anden stævnede og undsagde han Kongen (et Træk, der saa aldeles hjemles af Tiden, at han ellers maatte gjælde for en Niding), den tredie blev Kongen myrdet. Den rette Læsemaade gaar ogsaa her frem af Tingen selv, og det er ligegyldigt om den findes i noget Haandskrift eller ikke. Er ikke den den rette, saa lyder alt, baade Vise og Krønnike og hele Historien. Tager man nu tillige den tredie Vises Tone i Betragtning: De ere saa mange i Danmark, som alle ville Herrer være, saa har man den Tids Adel levende for sig; og føjes hertil Viserne om Marsk Stigs Døttre, saa maa man „tilstaa, at disse Sange afspejle ikke saa meget en individuel Digters Karakter, som snarere en hel Tidsalders kunstløse Opfatning af Æmner (Forførelsen, Kongemordet, og en Slægts Undergang), der flege an paa den poetiske Natursands." Det er sande Tidsbilleder, som ingen enkelt Krønnike yder, men alle tilsammen; i dem staar derfor Sandheden ikke i enkelte Straaler, men samlet i sit Brændpunkt. Niels Ebbesens Vise maa betragtes paa samme Maade. Begivenheden fortælle Krønnikerne i dens Hovedomstændigheder; Daaden antage de at være udgaaet fra personlig Fjendskab. Visen udtrykker den nærmeste Fremtids Anskuelse. Den har adskillige egne Omstændigheder, som tildels tilsigtes af Krønnikerne. Den kjender den sorte Svend, forbi han ikke var hvid; den Holstenske Krønnike antyder noget lignende.[1] Grevens Undsigelse, der i saa høj Grad tjener til Daadens rette Bedømmelse, findes i een nærliggende Krønnike.[2] At Nagl-

[1]) Utrum etiam aliqui de Holzatis majoribus nobilibus fortunam tantam dicti comitis Gerardi sustinere non valentes, procuraverunt mortem et proditores extiterant, meum non est discutere.

[2]) Quem ipse prius diffidaverat. Chron. Dan. et præcipue Sjælandiæ, der ender med 1357 (Langeb. Script. 6, 524).

erne paa Broen bleve løste, for at han kunde kaste den af, bevidne flere; Visen nævner Ophavsmanden, Niels Ebbesens Søstersøn, Svend Trøst, og forstærker Indtrykket ved at lade ham tage Orlov, kun for at afkaste Broen. Ingen Udvej til Frelse aabner Niels sig; han higer kun efter sin Daad. Egen for Visen er Raadførelsen med hans Hustru. Fra hende udgaar Stordaaden, ligesom jo næsten al Stordaad avles i Kvindens Hoved eller Hjærte:

De værste Raad de ere nu bedst,
kunne vi dem ellers paafinde:
enten Greven at slaa ihjel
eller Huset over ham brænde.

Hun raader ham at vende Hesteskoenes Hager fremad, for efter endt Daad at vildlede Forfølgerne. For hende er Daaden fornøden, men ogsaa hans Livs Frelse en Hjertesag; han tænker heller ikke her forud paa Muligheden af at undfly. Men især giver hele Visen Daaden som en ridderlig Færd, som den eneste, der kan frelse Landet; og hvorledes Bevidstheden deraf, hvorledes dens Storhed gjennemtrængte hele Folket indtil den ringeste Bondekvinde paa Heden, udtrykker den i hine uforlignelige Ord, i en eneste Strofe:

Niels Ebbesen gjæsted sig en Kjærling,
hun havde ikkun to Leve;
den ene gav hun Niels Ebbesen,
han slog den kullede Greve.

Nu maa hver vælge imellem Krønnikens løse Stumper og det livfulde Udtryk af Folkets Røst; nu maa enhver, der lyster, grave sig ind i Krønnikens tørre Sandgrav, og tvivle om Daadens Storhed, eller føle sit Hjerte opløftet ved Aarhundreders idelig gjentagne Vidnesbyrd.

Fra Kong Valdemar Atterdags Tid aftage de historiske Viser. Det rige Stof, som denne Konges Regjering frem-

byder, er, som J. L. Heiberg allerede har bemærket, kun ensidig opfattet og fattig benyttet. Visen om Niels Bugges Død har imidlertid en god historisk Grund. De saakaldte Bugges-Penge svares endnu af tre Grundejere i Vestergade i Middelfart.[1] Endnu værre er det, at Visernes historiske Værd efterhaanden bliver mindre og mindre, indtil de endelig gaa over i en ganske anden Digtekreds (Allegorien), og næsten alle tabe sig i vandede og aandløse Rim, et aabenbart Bevis paa, at den egenlige Kjæmpevisetid er uddød. Man kan i det allerhøjeste kun regne den fremad til Dronning Margretes Dage.[2]

32. Nordens Sangrigdom. Tabte Viser. Senere Minder af Kjæmpeviserne og deres Undergang. Melodierne.

Følge vi nu Middelalderens Sangrigdom tilbage i Tiden og fremad, saa har den unægtelig været langt større,

---

[1]) Ifølge et Brev fra daværende Etatsraad Johnsen i Middelfart, 1839. Og „mange Orfejdebreve givne Kong Valdemar om Hr. Bugges og mange andres Død" omtales i den ældste Arkivregistrant.

[2]) Syvs Inddeling af Viserne findes i Fortalen til hans Udgave; i Udv. Viser henføres de, efter et temmelig løst Skjøn, til fire Rubrikker. Heibergs Udsigt gaar nøjere ind paa Tingen. Princippet er her det vexlende Forhold imellem det lyriske og episke Moment. Der antages en Cyklus af Viser, som enten er enkelt eller sammensat. Der bliver fire Klasser: 1) Heroiske Romancer, der danne en enkelt Cyklus, hvis Midtpunkt er et Individ. 2) Naturpoetiske, en enkelt Cyklus, hvis Midtpunkt er en Anskuelse. 3) Historiske, en sammensat Cyklus. 4) De isolerede, eccykliske. I denne Inddeling er der dog ikke noget ret Hold. De heroiske Romancer lade sig ikke bringe under eet Individ som Midtpunkt; de historiske kunne ogsaa staa isolerede, og det sammensatte ved Cyklen kommer kun til at bestaa i, at Viserne høre til samme Lands Historie, og det gjøre ikke engang alle. Af de eccykliske dannes et almindeligt Pulterkammer.

end den kommer tilsyne i vore Kilder. Tilbage taber den sig, endog i den højeste Old, hvis Levninger endnu paa Saxos Tid vare til i Modersmaalet. At ny digtedes sees af Sangen før Slaget paa Gradehede (1157). Indholdsrige Emner skabtes i Tiden; og ere kun faa af de Sange, den fremkaldte, til, saa have dog mange været samtidige og været sungne f. Ex. i Valdemarernes Dage. Tingen er kun at Krønnikeskriveren ikke var opmærksom derpaa, og har derfor kun bevaret Efterretningen, naar den havde noget usædvanligt ved sig. Fremad skabtes ny Viser, der ligeledes ere tabte. Visbys Erobring fremkaldte deslige Minder. Kong Valdemar Atterdags Navn, siger Gram, forekommer ofte i Julelege; de Viser og Julelege, som Gullænderne digtede til hans Vanære (om Niels Guldsmeds Datter) vare endnu til paa Strelovs og Hans Ravns Tid.[1] Viserne vedbleve at mindes; men hvor mange tabtes ikke ganske, og hvor faa kunde holde sig friske og uforvanskede under Tidens Modgang. I Reformationstiden omtales Rane Jonsens Vise, nemlig i Bogen om den papistiske Messe 1533, hvor Kantor af Lund siger:

Hammersalve have vi saa megen forsmort,
og ingen Manddom dermed gjort;
jeg vaare tilfreds foruden Meen
at hun var i min Bøsse igjen,

---

[1]) Ravn (Joh. Michaëlii Corvini Heptachordon Danicum, 1646, i Prolegomena) anfører: Ludum enim quendam instituerant, qui adhuc in Gothlandia inter ludos Julios celebratur, cujus una stropha, totius alioquin ludi contextu in regis contemptum sarcastice composito, ad hunc sonat modum:

Bettre kand du leicke paa Lut,
Waldemar, med Varum luff:
End som du kand komme hier udt,
Med varum Luff oc Möydom.

da skulde jeg deraf have Ro og Lise,
og glæde mig saa med Ranes Vise (D. Mag. 2, 88).

De havde da uden Tvivl allerede lidt en og anden Bræk ved mundlig Gjentagelse, og de maatte gaa af Vejen for gudelige Sange. Iblandt andre anbefaler Frands Vormordsen sin Davids Psalter 1528 til Anders Bilde og Frue med de Ord: Annammer paa eder Hofgaard denne alleræddeligste Konge David, og lader derefter fare andre løsagtige Viser, der Trankere og Bolere have digtet udi syndig og ubekvem Handel, og pleje fordi at sjunge med løsagtige Noder og Stemme, der (desvær) nu almindelige kvædes paa Hofgaarde og Herrehus. (Werlauffs Blandede Bidrag i Athene 2, 230.) Saa bleve de opskrevne, og hvor meget de da havde tabt, see vi af Karen Brahes Haandskrift. De fandtes endnu i de højere Kredse; og Nedskrivningen vedblev lige til Holbergs Tid. Det sidste Haandskrift, Sv. Grundtvig anfører, er N. F. S. Grundtvigs, som slutter med: Lejren ved Kjøbenhavn 1716. Nogen Tid før vare de allerede sunkne ned fra de højere Stænder til Almuen. Paa det at saadanne gamle Sange ikke skulde forglemmes, da have altid tilforn Herrerne paa Salene, Kjæmperne og Dunerne i Borgestuerne (hvoraf de kaldtes Borgestue-Viser) og menige Mand i alle lystige Værdskaber og Samkvem dem sjunget, siger Søren Povelsøn (Prosodia Danica 1671, S. 208).

Om Visernes Bevaring vidner endelig Melodierne. Hans Ravn (Corvini Heptach. Danicum, 9 Kap., S. 94) har paa Noder meddelt Melodien til: Ravnen han flyver om Aftenen; og Peder Syv anfører (i Fortalen til sin Udgave), hvorledes Peder Resen havde fortalt ham, at Vilhelm Lange, Landsdommer i Jylland, ikke alene selv gav Tonen til den i Samsøs Beskrivelse indførte Vise

(De vaare Sju og Sjusindstjuge), og at Johan Lorents Orgemester udsatte Melodien, men Lange vidste (kunde) den ogsaa til mange andre. Saa erfaren, vedbliver Syv, var denne ædle og for sin store Lærdom vidtberømte Mand i disse vore gamle Viser, som af mange agtes saa ringe og snart ganske foragtes. Ja disse Melodier ere saa søde og velklingende, at mange af vore Psalmer, og end de bedstlydende, synges efter deres Tone. Saa at vel ikke Spindekjærlinger ved Rokken have paafundet, men snarere forblandet og fordærvet Viserne. — Det er en Undersøgelse, som jeg ikke kan udføre: hvad der i Tiden er bedst bevaret, Ordene eller Melodien? samt hvilke Melodier der bevislig eller efter Sandsynlighed høre selve Middelalderen til. Og det falder mig herved tungt paa Sinde, om vi, der stedse have været og ere et saa sangrigt Folk, ingen Kilder have til vor Musiks Historie, siden vi ingen Bearbejdelse have deraf, hvilken i flere Henseender behøves til at oplyse Literaturens Historie.

Sproget i Kjæmpeviserne hører ikke til Middelalderen, men maa betragtes senere ved den Tid det hører til. Derfor kunne Sprogprøver ikke meddeles paa dette Sted, ligesaa lidet som Sprogets Behandling her lader sig udføre. Og med Hensyn til Indholdet ere de saa bekjendte, at Prøver derpaa næppe behøves.

Tillæg og Rettelser.

Medens dette Skrift var under Pressen har Conferenceraad Werlauff haft den Godhed at meddele mig nogle Bemærkninger og Henvisninger, der ikke kunde indføres paa sit Sted; jeg tilføjer dem derfor tilligemed nogle andre Tillæg, som jeg under Udarbejdelsen havde lagt tilside. Saa ubetydelige de sidste end ere, har jeg dog villet tilføje dem; thi det følger af sig selv, at et Skrift som dette bestandig kan og bør modtage Forbedringer og Tillæg. Dets Øiemed er nemlig igjennem en Samling af mangfoldige Enkeltheder at vinde afgjørende Resultater. Enkelthederne kunne bestandig forøges, og Resultaterne muligvis derved forandres. Der kan endog gjøres en Samling af ny, hvorved der vindes et Resultat, som ikke hidtil blev omtalt; det sidste især burde bemærkes. Da jeg for at faa Stof til Forelæsninger begyndte at samle til dette Skrift, var min Opmærksomhed af let begribelige Grunde mindst henvendt paa Middelalderen. Jeg kjendte den af Erfaring og havde ikke Lejlighed til anden Gang at sætte mig fast i den, thi efter den havde jeg halvfjerde hundrede Aar med en meget rig Literatur at gjennemvandre. Der vil derfor endnu være adskilligt at føje til paa sine Steder; nu kan enhver gjøre det. Der gives nogle Partier, der næsten kun indeholde en Opregning af Haandskrifter. Haandskrifterne selv vare ikke tilgjængelige. Derved var intet at gjøre. — Ved Sprogprøverne har jeg, især naar de forhen vare trykte, ikke iagttaget en aldeles bogstavret Gjengivelse, men tilladt mig nogle smaa Bogstavforandringer, for at gjøre Læsningen mere tilgjængelig. — Naar Formatet af et gammelt Skrift ikke angives, menes der Oktav.

S. 15. Førend det ældste Sprogmindesmærke omtales, maatte Opmærksomheden henvendes paa Indførelsen af dansk Skrift, hvorfra den kom, hvorledes den indførtes, og hvordan den var beskaffen; især dens Forhold til Runeskriften. Herom vides kun lidet; men noget lod sig dog samle.

S. 18. Anm. Den rette Betydning af det af alle ældre Fortolkere og endnu hos Rosenvinge misforstaaede Ord måle, isl. máli, Sold, er tilfulde oplyst af J. E. Larsen i hans Afh. om de danske Kongers personlige Deltagelse i Retsplejen, S. 4. Ordet rettæ er isl. rètta, t. entrichten, gl. d. rette, rede. Dette Sted er et af de mange Beviser paa, hvor fornøden Kundskaben i det islandske Sprog er til at forstaa de simpleste Ting i vore gamle Sprogmindesmærker.

S. 34. Lin. 24. Med de hos Anders Sunesen forekommende Opfatninger af Evas Skabelse, Menneskets Engle, af hvilke den sidste endnu har tiltalt vore Digtere, o. desl. maa sammenlignes den i hele Middelalderen herskende Kreds af lignende kristelige Forestillinger. Evas Skabelse forekommer paa samme Maade som hos Anders Sunesen i Grieshabers Predigten 2, 20, fra det 13de Aarh. (Weinhold, Die deutschen Frauen in dem Mittelalter, S. 276.)

S. 36 Lin. 4. Om disse og flere Lærde henvises til Gram i hans titanførte Oratio etc.

S. 36 Lin. 10. Til de anførte latinske Forfattere føjes: Juvenal.

S. 37. Anm. Ved Ordet Lækat, der forekommer i Absalons Testament, Ordet letther (Lægter), der forekommer i Gunners Levnet, er det faldet mig ind, hvor megen Oplysning der maaskee kunde vindes, naar de danske Ord bleve samlede, som findes hist og her i latinske Diplomer og Krønniker; især saadanne, hvis Tid nøjagtig kan angives. Steders Navne maatte her tages med, naar der i dem laa nogen Oplysning til Sproglæren. I Exordium Caræ insulæ omtrent ved 1207 forekommer gyaf, gyæf, byscopsgyaf, og i den meget senere Slutning Vlpærmosæ, Vlpæraa, Bryliæbæk, Hagthweth, Glappæthweth, o. desl. I et Diplom fra 1343 forekommer Gyæfnætoftæ, Gjentofte; i et fra 1377 cum cervicali

dicto puthæ, en Pude. Hvad der ved en saadan Samling især kunde vindes, vilde vel være: Beviser for at den gamle Ejeform paa —ær har holdt sig meget langt hen i Tiden; at den gamle Brydning, som gjaf, gjæf, altid har haft og senere har bevaret sin ægte danske Karakter, forskjellig fra den senere islandske; at det islandske Sprog kun kan benyttes til at oplyse det danske efter Fradrag af alt det, som kun er islandsk og aldrig har været dansk, o. desl.

S. 40 Lin. 12. De her omtalte Membranblade af Saxo fandtes om et Fogedregnskab paa Rentekammeret. (Gram om Christian den Andens Medfølgere i hans Landflygtighed, i Kbh. Selskabs Skr. 4, 286. Suhms D. Hist. 9, 110). Hvor ere disse Blade blevne af?

S. 47 Lin. 8. Læs: derpaa satte.

S. 52 Anm. 1. Her kunde være henviist til flere latinske Legender, især om Knud den Hellige. Noget af dem, som Langebek har optaget i Script. t. 3, maa i det mindste være samtidigt. Da der sjelden navngives Forfattere til deslige Skrifter, kunde nævnes den af Gram (Oratio S. 483) omtalte: Arnfastus Monachus, Fionensis ut opinor, cujus superest parvulus libellus ineditus de miraculis S. Canuti regis ex latinis varii generis et quidem rythmicis versibus maximam partem contextus. (jf. Suhms D. Hist. 4, 711.)

S. 54 Lin. 5. efter Lægekunst tilføjes: Naturkyndighedens Studium omtales meget tidlig; en Provst Adzer († 1131) skjænkede til Domkirken i Lund mange fysikalske Bøger (multos libros phisicales. Necrolog. Lund. i Langeb. Script. 3, 448).

S. 71 Lin. 8. læs: løsreves.

S. 78 Anm. Ved de af Suhms D. Hist. anførte Steder maa tilføjes: 13, 164 (et skaansk Testament fra 1346, hvori nævnes en Bog om Medicinen, kaldet thesaurus pauperum); 13, 366 (ligeledes fra Skaane 1358, hvori nævnes Dicta Senece og Ypocratis Physiognomia); 13, 709 (fra Skaane 1372).

Skjøndt Bibliothekernes Historie i det enkelte ligger udenfor min Plan, og maa danne et særeget Skrift, meddeler jeg dog,

da der i Nyerups Hist. stat. Skildring kun findes lidet derom, følgende Henvisninger, der ere meddelte af Conferenceraad Werlauff: Om Kirkebibliotheker see Vedel-Simonsen i Nationalhistoriens Kilder S. 101. Bøger betragtedes som andre Kirkens Prydelser (calices, libros et alia ornamenta, quibus ipsam ecclesiam spoliavit. Thorkelin, Diplom. 2, 237. 241; dog er her Talen om Norge). See iøvrigt om Aarhus Domkirkes: Thorkelin, Diplom. 1, 68. Langeb. Script. 6, 405. Nannestad, Hilaria Aarhusiensia S. 85. Hertel, Aarhus Domk. 1 Afd. 2 H. S. 156. Ribe Domkirkes: Terpager, Ripæ cimbr. S. 226. Langeb. Script. 7, 196. 5, 536. Suhm, D. Hist. 8, 131. Slesvigs Domkirkes: Langeb. Script. 4, 436. D. Atlas 7, 607; det blev 1779 efter kongelig Resolution afgivet til Kiels Universitet. Hornslet Kirkes: Schönau, Lærde Fruentimmer 2, 1279. Budolphi Kirkes i Aalborg: D. Atlas 5, 135. Roeskilde Domkirkes: Langeb. Script. 1, 323. 4, 274. D. Mag. 1, 297. Suhms Saml. 1, 206. Morten Pedersen, Absalons Herkomst, Bladet B 3. Suhm, D. Hist. 13, 164. Lunds Domkirkes: Langeb. Script. 3, 448. 452. 463. 498. 524. 556. 6, 279. 284. Suhm, D. Hist. 13, 164. D. Mag. 1, 297. Kofod-Anchers Lovhist. 1, 74. Rietz, Skånska skolväs. hist. S. 245. Malmø Kirkes: Sioborgs Saml. 3, 156. Om Klosterbibl. D. Mag. 1, 51. 199. Lagerbring, Sv. hist. 2, 817. Vedel om den danske Krønike at beskrive S. 73 Suhms Saml. 1 D. 2 H. S. 151. Og i Særdeleshed om Sorø Klosters: Langeb. Script. 4, 560. 5, 425. Fortalen til Vedels Udgave af Adam af Bremen. Taubers Udsigt, S. 32. Nestved Klosters: Langeb. Script. 4, 308. 336. Suhms Saml. 1 D. 3 H. S. 136. Om Klosters: Langeb. Script. 5, 255. 262. Suhms Ny Saml. 3, 312. Endelig om et Bibliothek ved Slotskirken paa Antvordskov: Dän. Bibl. 3, 162. Ved et Hospital i Roeskilde, 1253: D. Atl. 6, 137. 140. Gildebibliothek: Terpager, Ripæ cimbr. S. 451.

S. 82. Anm. Ved Skolebøgerne kan ogsaa bemærkes det Uddrag af Nyerups tvende Skrifter, der findes i Münters Mag. für Kirchengesch. des Nordens, 1, 290 og 324. Ogsaa her nævnes

blandt Skolebøger: Caser, welches Christian Petri anführt, wahrscheinlich ein Buch, das die Deklinationen enthielt und seinen Namen vom Worte Casus hatte. — Chr. Pedersen taler om Caser og Temporalier; var der da en anden Bog, der hed Temporalier?

S. 86. Lin. 19 tilføjes: Og blandt de Bøger, der nævnes i Kantoren i Lund Niels Erlandsens Testament, er der ogsaa en Bog kaldet Opus Astrolabii (Suhms D. Hist. 13, 709).

S. 87. Foruden de historiske og sproglige Oplysninger, der kunne hentes fra de latinske Love, kunde her tillige bemærkes Vigtigheden af de ældste latinske Gildeskraaer. Af Loven for Convivium corporis Christi eller Guds Legems Gildeslag fra 1388, aftrykt i Pontoppidans Annal. 2, 231, sees f. Ex. at der den Gang vare mange meklenborgske og andre vendiske Adelige i Laaland.

S. 91. Anm. Til Henr. Harpestreng, det Arnæ-Magnæanske Haandskrift og flere Lægebøger findes udførlige Oplysninger med Hensyn til Indholdet hos Mansa, de epidemiis maxime memorabilibus in Dania et de medicinæ statu 1, 39 fgg.

S. 99. Lin. 9 fra neden. Man kan undertiden have sit Bryderi med Sprogets Brydning; maaskee det paa dette Sted vilde være mere passende at læse: Piltring.

S. 102. Lin. 25. Efter en Meddelelse af Prof. Schiern gjøres opmærksom paa, om Langebek medrette antager Gheysmer for Forf. til Uddraget af Saxo. Slutningen gjør det tvivlsomt. Ogsaa disse vore latinske Krønniker maa underkastes en Revision. Findes der nogen anden Efterretning om den i Slutningen af Gheysmer omtalte Borger i Odense, Henrik Duvel?

S. 106. Til Slutningen af Anmærkningen: jf. Stiftelsesbullen og Kong Christians Diplom af 1478 i Münters Mag. für Kirchengesch. des Nordens 1, 58.

S. 116. Om den danske Bibeloversættelse findes ogsaa Bemærkninger hos Reuterdahl om de första försöken att bearbeta Bibeln på Svenska, i Vitterhets-Hist. och Ant. Academiens Handl. 18 D. Efter at have omtalt de svenske Oversættelser af det gamle Testamente, forfattede af Brigittinere i den sidste Halvdel af det 15

